

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNE ÜÇ DENEME

DOKTORA TEZİ

Gökhan AKTAŞ

Uluslararası Ticaret Programı

OCAK 2020

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNE ÜÇ DENEME

DOKTORA TEZİ

**Gökhan AKTAŞ
(144236010)**

Uluslararası Ticaret Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ensar YILMAZ

OCAK 2020

31.01.2020

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DOKTORA TEZ ONAY BELGESİ

Enstitümüz, Uluslararası Ticaret Doktora Programı 144236010 numaralı öğrencisi Gökhan AKTAŞ'ın "Uluslararası Ticaret Üzerine Üç Deneme" adlı doktora tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.01.2020 tarih ve 2020/01 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından *Oybirliğiyle* ile Doktora tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

	Unvan- Ad-Soyad	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ensar YILMAZ	<i>E. Yılmaz</i>

Jüri Üyeleri	Unvan- Ad-Soyad	İmza
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KAPLAN	<i>Zeynep Kaplan</i>
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Ümit BOZOKLU	<i>U. Bozoklu</i>
Üye	Prof. Dr. Abuzer PINAR	<i>A. Pinar</i>
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Hasan Ağan KARADUMAN	<i>H. Karaduman</i>

Tezin Savunulduğu Tarih : 31.01.2020

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süha ATATÜRE
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*Uluslararası Ticaret Üzerine Üç Deneme*” adlı çalışmamın tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya ’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.
(08/01/2020)

Gökhan AKTAŞ

ÖNSÖZ

Tez çalışması sürecinde değerli zamanını harcayarak ve birikimini paylaşarak bilimsel katkı veren kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ensar YILMAZ'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Bilgilerini paylaşarak çalışmalarımı teşvik eden diğer hocalarım ve danışmanlarım Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KAPLAN, Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan A. KARADUMAN'a en derin sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Eğitim hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, annem Hava AKTAŞ'a, babam İsrail AKTAŞ'a, sevgili eşim Fadime'ye, oğlum Aras'a ve kızım Nevşin'e minnettarım. İyi ki varsınız.

Ocak 2020

Gökhan AKTAŞ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
GRAFİK LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
2. TİCARET SAPMASI: AB’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ASİMETRİK ETKİSİ VE TÜRKİYE	4
2.1 Giriş	4
2.2 AB’nin Yeni Ticaret Stratejisi, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye.....	8
2.3 Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmasının Bir Arada Olduğu Modelde Ticaret Akımı ve Ticaret Sapması	10
2.4 Metodoloji ve Veri	12
2.5 Türkiye’nin Dış Ticareti Perspektifinde Ticaret Sapması Analizi	13
2.5.1 Türkiye’nin G. Afrika menşeli mal ithalatında ticaret sapması.....	13
2.5.2 Türkiye’nin Meksika menşeli mal ithalatında ticaret sapması	18
2.5.3 Ülke ve mal bazında ticaret sapmasının karşılaştırılması.....	24
2.6 Sonuç	26
3. BREXİT SONRASI BİRLEŞİK KRALLIK’IN ALTERNATİF TİCARET SENARYOLARI VE OLASI İKTİSADİ ETKİLERİ	28
3.1 Giriş	28
3.2 Brexit Perspektifinde Birleşik Krallık’ın Dış Ticaret Yapısı	30
3.3 Brexit’in Birleşik Krallık’ın Dış Ticaretine Potansiyel Etkileri ile İlgili Literatür	39
3.4 Avrupa Birliği’nde Farklılaştırılmış Entegrasyon Girişimleri ve Birleşik Krallık.....	43
3.5 Brexit Sonrası Tartışılan Dış Ticaret Modelleri	46
3.5.1 Avrupa ekonomik alanı modeli: Norveç örneği	47
3.5.2 İkili anlaşmalar modeli: İsviçre örneği	48
3.5.3 Serbest ticaret anlaşması modeli: Kanada örneği	50
3.5.4 Gümrük birliği modeli: Türkiye örneği	54
3.5.5 DTÖ kurallarının geçerli olduğu model: anlaşmasız brexit örneği	55
3.6 Sonuç	65
4. CANLI HAYVAN VE KARKAS İTHALATININ KIRMIZI ET FİYATLARINA ETKİSİ: TÜRKİYE’DE İTHALATIN REGÜLASYONU.....	67
4.1 Giriş	67
4.2 Dünya ve Türkiye’de Kırmızı Et Piyasasının Genel Görünümü.....	67
4.2.1 Dünya’da hayvan varlığı ve kırmızı et arzı	67

4.2.2 Türkiye’de hayvan varlığı ve kırmızı et arzı	69
4.2.3 Dünya ve Türkiye’de kırmızı et tüketimi	71
4.2.4 Kırmızı et fiyatları	74
4.2.5 Dünya kırmızı et ve canlı hayvan ticareti	77
4.2.6 Türkiye’nin canlı hayvan ve kırmızı et ticareti.....	78
4.3 Türkiye’de Gümrük Vergisi Düzenlemelerinin Et Fiyatlarına Etkisinin Ampirik İncelenmesi	84
4.3.1 Gümrük vergisi düzenlemeleriyle piyasa fiyatlarının regülasyonu	84
4.3.2 Ekonometrik modelleme ve veri seti	85
4.3.3 Teorik ekonometrik model	86
4.3.4 Ampirik Bulgular	88
4.4 Sonuç	94
KAYNAKLAR	96
ÖZGEÇMİŞ.....	108

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ARDL	:The Autoregressive Distributed Lag □ Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
ATR	: Admission Temporaire Roulette
BK	: Birleşik Krallık
CARIFORUM	: Karayipler Topluluğu
CETA	: Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması □The Comprehensive Economic and Trade Agreement
CGE	: Computable General Equilibrium □Hesaplanabilir Genel Denge
CIF	: Cost, Insurance, Fright □Mal Bedeli, Navlun, Sigorta
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBK	: Et ve Balık Kurumu
EFTA	: European Free Trade Association □Avrupa Serbest Ticaret Birliği
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations □ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FOB	: Free on Board □Gemi Bordasında Teslim
GATS	:The General Agreement on Trade in Services □Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTAP	: Global Trade Analysis Project
GTHB	: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	: Generalized System of Preferences □Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
HS	: Harmonized System □Harmonize Sistem
IMF	: International Monetary Fund □Uluslararası Para Fonu
ITC	: International Trade Center □Uluslararası Ticaret Merkezi
MFN	: Most Favoured Nation □En Çok Kayrılan Ülke
NAFTA	: North American Free Trade Agreement □Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması
NIGEM	:National Institute Global Econometric Model □Ulusal Enstitü Küresel Ekonometrik Model
OECD	:Organization for Economic Co-operation and Development – Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı

OTP	: Ortak Ticaret Politikası
PAGEV	: Türk Plastik Sanayicileri Araştırma Geliştirme ve Eğitim Vakfı
PP	: Phillips Perron Unit Root Test □ Phillips Perron Birim Kök Testi
PVC	: Poly Vinyl Chloride
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKF	: Toplu Konut Fonu
TTIP	: Transatlantic Trade and Investment Pact □ Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları
USDA	: U.S Agriculture Department □ Birleşik Devletler Tarım Departmanı
USGS	: United States Geological Survey □ Birleşik Devletler Jeoloji Araştırmaları
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vector Autoregressive Model □ Vektör Otoregresyon Modeli
WB	: World Bank – Dünya Bankası
WTO	: World Trade Organization – Dünya Ticaret Örgütü

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 2.1: Türkiye'nin G. Afrika menşeli mal ithalatı	13
Çizelge 2.2: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 71. fasıl mal ithalatı	14
Çizelge 2.3: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 87. fasıl mal ithalatı	15
Çizelge 2.4: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 27. fasıl mal ithalatı	16
Çizelge 2.5: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 84. fasıl mal ithalatı	17
Çizelge 2.6: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 76. fasıl mal ithalatı	18
Çizelge 2.7: Türkiye'nin Meksika menşeli mal ithalatı.....	19
Çizelge 2.8: Türkiye'nin Meksika menşeli 87. fasıl mal ithalatı.....	20
Çizelge 2.9: Türkiye'nin Meksika menşeli 85. fasıl mal ithalatı.....	21
Çizelge 2.10: Türkiye'nin Meksika menşeli 10. fasıl mal ithalatı.....	22
Çizelge 2.11: Türkiye'nin Meksika menşeli 39. fasıl mal ithalatı.....	23
Çizelge 2.12: Türkiye'nin Meksika menşeli 84. fasıl mal ithalatı.....	24
Çizelge 3.1: AB'de farklılaştırılmış entegrasyon ve BK'nin yer aldığı entegrasyon girişimleri	45
Çizelge 3.2: BK'nın AB'ye yaptığı hizmet ihracatının sektörlere göre dağılımı (2017)	52
Çizelge 3.3: BK'nin en fazla ihracat yaptığı ülkelerin ürün bazında uyguladıkları MFN tarife oranları (%)	57
Çizelge 3.4: BK'nin mal grubu bazında ithalatta uygulayacağı geçici gümrük vergileri ile yürürlükteki vergilerin karşılaştırılması	59
Çizelge 3.5: Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin ithalatta %0 gümrük vergisi uygulayacağı mallar	61
Çizelge 3.6: (devam) Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin ithalatta %0 gümrük vergisi uygulayacağı mallar	62
Çizelge 3.7: Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin AB üyesi olmayan ülkelerle imzaladığı anlaşmalar.....	63
Çizelge 3.8: Brexit'in BK sektörleri üzerindeki potansiyel etkisi (%).....	64
Çizelge 4.1: Ülkelere göre kişi başı kırmızı et tüketimi (2017 [kg]).....	72
Çizelge 4.2: Kırmızı et, canlı hayvan ve yem fiyatları arasındaki korelasyon	76
Çizelge 4.3: Türkiye'nin canlı hayvan ve karkas et ithalatına uyguladığı gümrük vergisi oranları (%).....	79
Çizelge 4.4: Türkiye'de cinslerine göre canlı hayvan ithalatı (bin baş)	81
Çizelge 4.5: Gözetim uygulamasının ithalat birim fiyatlarına etkisi (Kg/\$)	83
Çizelge 4.6: Analizde Kullanılan Değişkenler.....	88
Çizelge 4.7: ADF ve PP birim kök testi sonuçları.....	90
Çizelge 4.8: ARDL Sınır Testi Sonuçları	91
Çizelge 4.9: ARDL modeli uzun dönem katsayı tahminleri.....	91
Çizelge 4.10: ARDL modeli hata düzeltme tahmin sonuçları.....	93
Çizelge 4.11: Tanısal test sonuçları	93

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: GB ve STA'nın birlikte uygulandığı ticaret akımına bir örnek	11

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 2.1: Türkiye'nin G. Afrika'dan en çok ithal ettiği başlıca ürünler.....	14
Grafik 2.2: Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği beş ürün grubu.....	19
Grafik 2.3: Mal ve ülke bazında ticaret sapmasının karşılaştırılması.....	25
Grafik 3.1: BK'nin GSYİH'sinde dış ticaretin payı (%).....	30
Grafik 3.2: BK'de mal ve hizmet ticaret dengesi (milyon £).....	31
Grafik 3.3: Seçilmiş ülkelere göre BK'nin mal ve hizmet ihracatındaki değişim (% , 2007-2017).....	32
Grafik 3.4: BK'nin AB ve AB dışı ülkelere mal ve hizmet ihracatı (%).....	32
Grafik 3.5: AB ve AB dışı ülkelere göre BK'nin mal ihracatı (%).....	33
Grafik 3.6: BK'nin en fazla mal ihracatı yaptığı ülkeler (% , 2018).....	34
Grafik 3.7: BK'nin en fazla ihracatını yaptığı malların kompozisyonu (%-2018)...	35
Grafik 3.8: AB ve AB dışı ülkelere göre BK'nin hizmet ihracatı (%).....	35
Grafik 3.9: BK'nin en fazla ihracat yaptığı hizmetlerin kompozisyonu (% , 2018)..	36
Grafik 3.10: BK'nin AB ve AB dışı ülkelere mal ve hizmet ithalatı (%).....	37
Grafik 3.11: BK'nin en fazla mal ithalatı yaptığı ülkeler (%-2018).....	37
Grafik 3.12: BK'nin ithal ettiği malların kompozisyonu (%).....	38
Grafik 3.13: Brexit'in uzun dönemde BK'nin GSYİH'si üzerindeki etkisi (%).....	40
Grafik 3.14: CETA modelinde BK'nin AB pazarına erişimi (%).....	53
Grafik 4.1: Dünya'da hayvan varlığı.....	68
Grafik 4.2: Türkiye'de hayvan varlığı ve insan nüfusu.....	69
Grafik 4.3: Türkiye'de kırmızı et arzı.....	70
Grafik 4.4: Türkiye'de yıllara göre karkas ağırlığının değişimi (Baş/Kg).....	71
Grafik 4.5: Et fiyatları ve seçilmiş girdilerle fiyat endeksi (2005=100).....	75
Grafik 4.6: Türkiye hızlı tüketim malları perakendeciliği sektöründe pazarlama kanallarının payı (%).....	76
Grafik 4.7: Dünya kırmızı et üretimi ve ticaretinin karşılaştırılması.....	78
Grafik 4.8: Türkiye'nin canlı hayvan ve karkas ithalatı (2000-2017).....	80
Grafik 4.9: Türkiye'nin kırmızı et ve canlı hayvan ithal ettiği ülkelerin toplam ithalat içindeki payı (2017).....	82
Grafik 4.10: Değişkenlerin zaman yolu grafiği (2010M6-2017M12).....	89

ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNE ÜÇ DENEME

ÖZET

Bu tez çalışması uluslararası ticaret üzerine üç denemeden oluşmaktadır. Birinci deneme, gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmalarının bir arada uygulandığı ticaret akımında ortaya çıkan ticaret sapmasını inceleyerek Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretinde yol açtığı asimetrik etkiyi ortaya koymaktadır. Bu çerçevede 2000-2017 yılları arasında Türkiye'ye ithal edilen Güney Afrika ve Meksika menşeli beş ürün grubunda ticaret sapmasının varlığı incelenmiştir. Çalışmada Güney Afrika ve Meksika'dan Türkiye'ye doğrudan yapılan ithalat ile AB pazarı üzerinden yapılan ithalat ölçülmüş ve karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin ithalatta düşük veya sıfır vergi oranı uyguladığı mal gruplarında ticaret sapması olmadığı veya düşük düzeylerde kaldığı, ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ise ticaret sapmasının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bulgular ayrıca ticaret sapmasına karşı Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergisi önlemlerinin etkili olduğunu göstermektedir. İkinci deneme, Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın diğer ülkelerle ticaretini yürüteceği alternatif dış ticaret modellerini tartışarak her bir modelin güçlü ve zayıf yönlerini, ülke ekonomisine olası mikro ve makro etkilerini irdelemektedir. Birleşik Krallık'ın dış ticaret yapısı dikkate alınarak Avrupa Ekonomik Alanı, ikili anlaşmalar, serbest ticaret anlaşması, gümrük birliği ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarının geçerli olduğu modeller karşılaştırılmış ve modellerin Brexit' ten beklentileri karşılama potansiyellerinin farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü deneme gümrük vergisi düzenlemeleriyle yurt içi fiyatların regüle edilip edilemediğini ölçmektedir. Bu bağlamda Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (ARDL) kullanılarak kırmızı et ithalat miktarı, kırmızı et ithalat birim fiyatı gibi ithalata ilişkin değişkenlerin yurt içi kırmızı et fiyatlarına etkisi analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, uzun dönemde ithalat miktarı ile kırmızı et fiyatı arasında negatif ancak sınırlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre, ithalat miktarındaki %1'lik bir artış kırmızı et fiyatlarında %0.28'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Başka bir ifade ile ithalat yolu ile arzın arttırılması, ülke içi fiyatları tam olarak regüle edememektedir. İthalat birim fiyatındaki %100'lük bir artış ise kırmızı et fiyatında sadece %0.9'lük bir artışa neden olmaktadır. Bulgular ayrıca, referans kıymet ve gözetim uygulaması gibi ithalat birim fiyatını yükselten tarife dışı önlemlerin kırmızı et fiyatlarının yükselmesinde sınırlı düzeyde etkili olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *ARDL, Brexit, Gümrük Vergisi, Kırmızı Et, Ticaret Sapması, Uluslararası Ticaret.*

THREE ESSAYS ON INTERNATIONAL TRADE

ABSTRACT

This thesis study consists of three essays on International Trade. The first essay presents the asymmetric effects of the European Union's free trade agreements with third countries on Turkey's foreign trade by investigating the trade deflection occurring in trade flow where the customs union and free trade agreements are implemented together. In this framework, the study investigates the trade deflection of top five product group categories imported from South Africa and Mexico in 2000-2017. The study measures and compares the degree of trade deflection by considering the imports coming directly from South Africa and Mexico and imports coming from these countries via the EU market. The study concludes that the trade deflection was low with the goods subject to low or zero tariff rates, while trade deflection was high with the goods subject to higher tariff rates or non-tariff barriers. It is also concluded that the customs tariff measures against trade deflection applied by Turkey are effective. The second essay argues on the alternative patterns of trade which will be practised by the United Kingdom with the other countries after Brexit and studies the strengths and weaknesses of each pattern as well as the possible micro and macro effects on the national economy. By considering the structure of foreign trade of the United Kingdom, in this study the patterns of trade, where the European Economic Area, bilateral agreements, free trade agreement, Customs Union and World Trade Organisation rules are valid, are compared and it is concluded that the potentials of these patterns in meeting the expectation from Brexit are different from one another. The third essay measures if the domestic price can be regulated with tariff adjustments. In this regard, the effect of variables related to import such as red meat import volume and red meat unit price on domestic red meat price is analysed by using Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL). The findings indicate that there is a negative but limited relationship between import volume and red meat price in the long term. Accordingly, 1% increase in import volume causes 0.28% decrease in red meat price. In other words, to increase the supply by means of import cannot completely regulate the domestic prices. However, 100% increase in import unit price causes only 0.9% increase in red meat price. Findings also help us understand that non-tariff measures that increase the import value price have a limited effect on the increase in red meat price.

Key Words: *ARDL, Brexit, Customs Tariff, International Trade, Red Meat, Trade Deflection.*

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde ticaret hacmi artarken ülkelerin uluslararası ticarete avantaj sağlamak amacıyla kendi ticaret yapısına uygun ekonomik entegrasyon modelini belirlemesi önemli bir adım haline gelmiştir. Ekonomik entegrasyonun derinliğine göre farklılık gösteren gümrük vergisi uygulamaları, uluslararası ticaret akımları üzerinde ticaret sapması gibi asimetrik etkilere neden olabilmektedir. Bunun yanında gümrük vergisi düzenlemeleri, malların yurt içi fiyatlarını regüle etmek amacıyla da kullanılabilir.

Bu tez çalışmasında üç temel araştırma sorusuna odaklanılmaktadır. Cevabı aranacak sorular şu şekilde sıralanabilir: (i) Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları Türkiye dış ticaretinde ticaret sapmasına neden olmaktadır? (ii) Birleşik Krallık'ın Brexit sonrasında diğer ülkelerle ticaret yapısını düzenleyecek alternatif ticaret modellerinden hangisi Birleşik Krallık'ın beklentileri karşılayabilir? (iii) Gümrük vergisi düzenlemeleriyle kırmızı etin yurt içi fiyatı regüle edilebilir mi? Söz konusu sorular bu tez çalışması kapsamında giriş bölümünden sonra üç ayrı bölümde cevaplanmaktadır.

Gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşması gibi mal ticaret akımı ve vergilendirme süreci farklı dinamiklere sahip entegrasyon türlerinin bir arada uygulandığı ticaret akımında ticaret sapması ortaya çıkabilmektedir. Ticaret sapmasının arka planında ticarete konu malın gümrük vergisi ve/veya tarife dışı engellerden kaçınmak amacıyla dolaylı yoldan hedef ülkeye sevk etme motivasyonu vardır. Bu çerçevede Balkır (2010:355) ile Dawar ve diğerleri (2016:25) AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye aleyhine ticaret sapmasına yol açtığını savunmuştur. Bu çalışmada ilk deneme (i) numaralı sorunun cevabını bulmak amacıyla Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye dış ticaretinde ortaya çıkardığı ticaret sapmasını incelemiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin yeni ticaret stratejisi ve serbest ticaret anlaşmalarında Türkiye'nin pozisyonu, gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmalarında vergilendirme ilkelerindeki farklılıklar tartışılmıştır. Mal gruplarının menşee ülkesinden doğrudan

Türkiye'ye sevk edilen ithalat miktarı ile Avrupa Birliği üzerinden dolaylı olarak Türkiye'ye sevk edilen ithalat miktarı karşılaştırılarak Meksika ve Güney Afrika menşeli mallardaki ticaret sapmasının büyüklüğü ürün ve ülke bazında hesaplanmıştır. Ayrıca ticaret sapmasına karşı Türkiye'nin alması gereken önlemler ve uygulanan ticaret politikası savunma araçlarının etkinliği irdelenmiştir.

Özellikle son yıllarda sayıları hızlı bir şekilde artan bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleri ülkeler arası iktisadi ilişkileri şekillendiren önemli etmenlerden biri olmuştur. Birleşik Krallık'ın da üyesi olduğu dünyanın en geniş siyasi ve ekonomik entegrasyonu olan Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı sonrasında dış ticaret alanında karşı karşıya kalabileceği olumsuz tabloyu değiştirmesinde Birlikten çıkış biçimi belirleyici olacaktır. Diğer bir ifade ile dış ticaret üzerindeki etkilerin büyüklüğü Avrupa Birliği üyeliğini geçersiz kılan ticaret düzenlemelerinin kapsamına ve belirlenecek ticaret modeline bağlıdır. Bu kapsamda (ii) numaralı soruyu cevaplamak üzere, ikinci denemede Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın alternatif dış ticaret modelleri tartışılarak her bir modelin güçlü ve zayıf yönleri, ülke ekonomisine mikro ve makro etkileri incelenmiştir. Çalışmada sunulan alternatif ticaret modelleri Avrupa Ekonomik Alanı, ikili anlaşmalar, serbest ticaret anlaşması, gümrük birliği ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarının geçerli olduğu modeller olarak sıralanabilir. Söz konusu modeller incelenirken mal, hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı, bağımsız ticaret politikası belirleyebilme, sınır kontrol maliyetleri, ticareti kolaylaştırma prosedürleri ve Avrupa Birliği bütçesine ödeme yapılması konularına odaklanılmıştır.

Ülkeler genellikle gümrük vergisi ve ithalatı kısıtlayan tarife dışı önlemleri kullanarak ülke içi ürün fiyatlarını kontrol etmeye çalışırlar. Ancak dış ticaret araçlarını kullanarak tarım ve hayvancılık piyasasına müdahale edilmesi konusunda çeşitli görüşler vardır. Örneğin Dupraz ve Postelle (2013:116) tarım ürünlerini yüksek gümrük vergisiyle korumanın ülke içinde fiyatları yükselttiğini, bunun sonucunda tüketicilerin zarara uğradığını savunmuştur. Bu görüşün tersine Aydın ve diğerleri (2011:9) gümrük vergilerinde indirime gidilmesinin Türkiye'de kırmızı et fiyatlarındaki artışı engelleyemediğini ve yerli üretimde daralmaya yol açarak fiyat artışını hızlandırdığını savunmuştur. Benzer bir yaklaşımla Hadi ve diğerleri (2002:3), uzun vadede fiyat yükselişlerini engellemek için gümrük vergilerini düşürmek yerine ithalatı azaltıp yerli üretimi arttıracak önlemler alınmasını

önermiştir. Türkiye’de kırmızı et fiyatlarında 2010 yılında ortaya çıkan yüksek fiyat artışını engellemek amacıyla gümrük vergilerinin düşürülerek arzı arttırmaya dönük bir politika benimsenmiştir. Bu çerçevede üçüncü deneme, gümrük vergisi düzenlemeleriyle yurt içi fiyatların regüle edilip edilemediğini ekonometrik olarak analiz ederek (iii) numaralı sorunun cevabını bulmayı hedeflemektedir. Ayrıca gözetim ve referans kıymet uygulaması gibi ithalat birim fiyatını ve ticaret maliyetlerini arttırması beklenen tarife dışı önlemlerin yurt içi kırmızı et fiyatlarına etkisi değerlendirilmiştir. İthalat miktarı ve ithalat birim fiyatı gibi ithalata ilişkin değişkenlerin yurt içi kırmızı et fiyatları ile ilişkisi ARDL (Autoregressive Distributed Lag Model) Sınır Testi yaklaşımı kullanılarak Ocak 2010–Aralık 2017 dönemi için tahmin edilmiştir. Çalışmada ARDL modelinin kullanılmasının nedenleri; küçük örneklem düzeyinde bile etkili bir tahminci olarak kısa ve uzun dönem parametrelerinin tahmin edilebilmesi ve değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmeden kullanılabilmesidir.

2. TİCARET SAPMASI: AB'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ASİMETRİK ETKİSİ VE TÜRKİYE

2.1 Giriş

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) Anlaşması, Türkiye'nin hem Avrupa Birliği (AB) hem de küresel piyasalara entegrasyonunu sağlayan önemli bir işleve sahiptir. GB Anlaşması, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği öncesinde geçiş dönemi düzenlemesi niteliğine sahip bir ara anlaşma olarak yürürlüğe konmuştur. Ancak, bir yandan Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin uzaması ve Türkiye'nin AB'ye tam üye olamaması diğer yandan dünya ticaret sisteminde meydana gelen önemli gelişmeler GB Anlaşması'nın eksikliklerinin zamanla ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 2001 yılında düzenlediği Doha Turu'nda ticaretin serbestleşmesine yönelik sürdürülen çok taraflı müzakerelerin sonuçsuz kalması hem küresel hem de bölgesel ticaret üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. AB, Doha Turu'nda yaşanan bu tikanıklığı üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması (STA) imzalama politikasıyla aşmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, AB ihracat pazarını genişletmek ve stratejik öneme sahip ticaret alanlarında kuralları yeniden belirlemek amacıyla üçüncü ülkelerle STA kurma çabası içine girmiştir. Bu durum, Türkiye'yi ciddi bir ticaret sapması riski ile karşı karşıya bırakmıştır.

GB Anlaşması'nın Türkiye aleyhine gelişen uygulamalarıyla ilgili tartışmalar özellikle AB-ABD arasında yürütülen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Pact-TTIP) müzakereleri sürecinde, bu anlaşmanın gerçekleşmesi durumunda oluşabilecek ticaret sapması riski nedeniyle yoğunlaşmıştır (Alkan, 2017:8). TTIP'nin ABD ile mevcut ticaret dengesini Türkiye'nin aleyhine daha da bozması ve ticaret sapmasına neden olması beklenmektedir (Akman, 2014:14-17). Türkiye ile önemli ticaret hacmi olan ABD, Japonya, Kanada, G. Kore gibi geniş pazara sahip ülkelerin AB ile STA müzakerelerine başlaması veya bunların birçoğunun yürürlüğe girmesi GB Anlaşması'nın güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin AB ile tam entegrasyon hedefinde önemli bir aşama olarak kabul edilen GB Anlaşması'nın güncellenmesi gerektiği hem 2014 yılında Avrupa Komisyonu tarafından Dünya Bankası'na hazırlatılan "AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi" raporunda hem de 2016 yılında Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı "AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi" raporunda açıkça ifade edilmektedir. Dünya Bankası (2014) raporuna göre, AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelerden ithal edilen malların AB üzerinden gümrüksüz bir şekilde Türkiye pazarına girmesi, Türkiye'nin üçüncü ülke pazarına girişinde ise engellerle karşılaşması ve söz konusu üçüncü ülkelerin Türkiye ile yeni bir STA imzalamada isteksiz olması Türkiye ile AB arasında bir asimetri sorununu beraberinde getirmiştir. Raporda, AB'nin STA müzakeresi yapacağı ülkeyi önceden Türkiye'ye bildirmesi, görüşülen ülke ile Türkiye arasındaki STA müzakerelerinin belli bir tarihe kadar sonuçlandırılması veya Türkiye menşeli malların da AB menşeli mal olarak kabul edilmesi, iş insanlarından vize sürecinde daha az belge talep edilmesi, tarım, hizmet sektörleri ve kamu alımlarını da kapsayacak biçimde GB Anlaşması'nın derinleşerek güncellenmesi önerilmiştir (Dünya Bankası, 2014:85-86). Bu çerçevede, Türkiye açısından GB Anlaşması'nda güncellenmesi gereken başlıca alanların ticaret sapması, taşıt kotaları, ihtilafların çözümü ve vize işlemlerindeki asimetrik uygulamaların giderilmesine yönelik düzenlemeler olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan, Avrupa Komisyonu (European Commission, 2016b) tarafından hazırlanan ve GB Anlaşması'nın güncellenmesinin Türkiye ekonomisi üzerindeki uzun dönem etkilerini inceleyen "AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi" raporunda mevcut yapının iyileştirilmesi için üç farklı senaryo ele alınmıştır. İlk senaryoda, GB Anlaşması için mevcut durumun devamı yani herhangi bir politika değişimi önerilmemektedir. İkinci senaryoda, GB Anlaşması'nın güncellenmesi ve STA'ların ek alanları da kapsamı söz konusudur. Son senaryoda ise, taraflar arasında derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması önerilmiştir.

Diğer taraftan, farklı akademik çalışmalar da GB Anlaşması'nın modernizasyonu ve/veya derinleştirilmesi gerekliliğine ve önemi üzerine vurgu yapmıştır. Akman (2010) AB'nin imzaladığı STA'ların Türkiye üzerine etkilerini detaylı bir şekilde ele almış ve GB Anlaşması'nın eksikliklerini beş farklı başlık altında değerlendirmiştir. Akman'a göre, Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'ların dışında kalması ve AB

üyesi olmaması nedeniyle söz konusu STA'ların yapıldığı karar mekanizmasına ve müzakere sürecine dahil edilmemesi haksız rekabete sebep olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı STA'ların müzakere sürecine dâhil olamaması Türkiye'nin öncelik ve çıkarlarının AB'nin öncelik ve çıkarları ile uyumlu olmama sorununu da beraberinde getirmektedir.

AB ile STA imzalayan ya da imzalamak üzere olan bazı ülkeler de GB Anlaşması'nda yer alan Türkiye Hükümü'ne (Turkey Clause) rağmen Türkiye ile yeni bir STA imzalamada isteksiz davranmaktadır. Özellikle Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ları ancak AB söz konusu STA'ları tamamladıktan sonra imzalayabilmektedir. Bu durum Türk ihracatçıları daha önce üçüncü ülke pazarlarına girerek tercihli statü elde eden AB ihracatçıları karşısında dezavantajlı duruma düşürmektedir. Türkiye ithalatta ise gümrük vergisi gelir kaybı ile de karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle, AB üzerinden üçüncü ülkelerin ticaret sapması yoluyla yapılan ithalat Türkiye açısından tarife geliri kaybına neden olmaktadır.

Dünya Bankası (2014) Ortak Ticaret Politikası (OTP) kaynaklı asimetrilere dolaylı sonuçlandırılmayan STA'ların yanında söz konusu asimetri sorununun AB'nin imzaladığı derin ve kapsamlı STA sayısı arttıkça daha da kötüleşeceğini ve bu durumun Türkiye'nin ticaret koşullarını ve refahını olumsuz bir şekilde etkileyeceğini ifade etmiştir (Dünya Bankası, 2014:23). Benzer şekilde, Erzan da (2018) DTÖ görüşmelerinin tıkanması AB'nin üçüncü ülkelerle daha fazla sayıda derin ve kapsamlı STA imzalama yoluna gitmesine neden olacak ve GB Anlaşması kaynaklı asimetri sorununun daha da artmasına neden olacağını savunmaktadır. Bu kapsamda, GB Anlaşması'nın, üçüncü tarafların Türkiye ile paralel müzakereler gerçekleştirmesini sağlayacak güçlü bir "Türkiye Hükümü" içerecek şekilde güncellenmesi önemlidir. Erzan, ayrıca GB Anlaşması'nın tarım ve balıkçılık ürünleri, hizmet ticareti, iş kurma hakları, kamu ihaleleri ve tarife dışı engelleri kapsayacak yeni nesil, derin ve kapsamlı bir STA ile değiştirilmesi sonucunda Türkiye'nin AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulayacağını ve böylece asimetri sorununun giderileceğini ifade etmiştir. Alkan (2017) ise, AB'nin STA'ları kaynaklı ticaret sapması sorununu çözmek için üç seçenek bulunduğunu ifade etmiştir. İlk seçenekte, AB ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ortak bir şekilde ticaret müzakerelerine gitmesi söz konusudur. İkinci seçenekte AB'nin hem Türkiye hem de AB için ticaret anlaşması müzakere etmesi

önerilmektedir. Son seçenekte ise, Türkiye ayrı bir anlaşma imzalayana kadar AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelerin pazarlarını Türk mallarına açması önerilmektedir (Alkan, 2017:16). Nas'a (2017) göre, ihracatçı firmaların GB Anlaşması'nın modernleşmesi sürecinde en önem verdikleri nokta Türkiye'nin AB ile paralel olarak STA imzalamasını mümkün kılacak şekilde GB'nin güncellenmesidir. Bu kapsamda, Türk ihracatçı firmalarının, GB aracılığıyla yeni pazarlara erişim fırsatına sahip olacakları ifade edilmiştir.

Dakar, Hastel ve Togan (2018:129) GB Anlaşması'nın günümüz ekonomik ve ticari ilişkilerin gerekliliğini yerine getiremediğini ifade etmiş ve Türkiye ile AB arasındaki GB Anlaşması ile ilgili mevcut eksiklikler dikkate alınarak tarım, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili önlemler, hizmetler, devlet alımları, yatırımlar, anlaşmazlıkların çözümü ve sürdürülebilir kalkınma konularını kapsayan bir STA anlaşması imzalanması gerektiğini öne sürmüştür. Felbermayr, Aichele ve Yalcin (2016) tarım ürünleri, hizmetler ve devlet alımlarını kapsayacak şekilde GB'nin genişletilmesi durumunda Türkiye'nin AB'ye tarım ihracatının %95 ve hizmet ihracatının ise %430'a kadar artış göstereceğini ifade etmiştir. Aichele, Felbermayr ve Heiland (2016:29) ise Türkiye ile AB arasında GB Anlaşması olması nedeniyle TTIP kapsamında Türkiye ABD mallarına uyguladığı ithalat tarifelerini kaldırması sonucunda ABD'nin Türkiye'ye ihracatının yaklaşık %4.9 oranında artacağını tahmin etmiştir. Ayrıca ABD'nin, TTIP kapsamında Türk ürünlerine uyguladığı ithalat tarifelerini kaldırması gerekmeyeceği için Türk ihracatçıların ABD pazarında ticaret sapmasına maruz kalacağı belirtilmiştir. Yazarların hesaplamalarına göre, Türkiye'nin ABD'ye ihracatı yaklaşık olarak %1.2 oranında azalacağı tahmin edilmiştir.

Türkiye-AB GB Anlaşması kapsamında AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların yarattığı asimetri sorunu sıkça gündeme gelmesine rağmen, bu sorunun Türkiye dış ticareti üzerine etkilerini inceleyen yeterli sayıda çalışmaya konu olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye GB anlaşması çerçevesinde AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde ortaya çıkardığı ticaret sapması Meksika ve G.Afrika menşeli mal ithalatı üzerinden incelenmiştir. Çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde, AB'nin yeni ticaret stratejisi ve STA'larında Türkiye'nin pozisyonu incelenmiştir. GB ve STA'larda vergileme ilkeleri farklılık gösterdiğinden çalışmanın üçüncü bölümünde AB'nin üçüncü

ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye dış ticaretine etkisi GB ve STA'nın bir arada olduğu ticaret akımı üzerinde açıklanmıştır. Dördüncü bölümde analizde kullanılan veri seti ve metod açıklanmış, beşinci bölümünde seçilmiş ülke menşeli malların AB'den Türkiye'ye ithalatında ortaya çıkan ticaret sapmasının büyüklüğü ürün ve ülke bazında karşılaştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise bulgular değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

2.2 AB'nin Yeni Ticaret Stratejisi, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

AB, 2006 yılında "Küresel Avrupa", 2010 yılında "Avrupa 2020" ve 2015 yılında "Herkes için Ticaret" strateji belgelerini yayımlayarak üçüncü ülkelerle STA imzalama politikasını belirlemiştir. AB'nin Küresel Avrupa Stratejisi'nde yansımaları bulan daha fazla STA imzalama yöneliminin gerisinde Doha Turu'nun başarısızlığı dışında çeşitli faktörler de vardır. Söz konusu faktörlere örnek olarak, 2008 Küresel Krizi'nin yol açtığı dünya ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz sonuçları ve buna bağlı olarak AB'de derinleşen ekonomik istikrarsızlığa bütüncül çözümler bulma çabaları gösterilebilir. Bunun yanında 2000-2010 yılları arasında Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan ekonomik reformların ve istihdamın güçlendirilmesi ile ilgili planların başarısız olması da Avrupa 2020 Stratejisi ile AB'nin STA odaklı yeni pazar arayışlarını kapsayan bir yaklaşımı benimsemesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan, özellikle başta Çin başta olmak üzere yükselen ekonomilerin uluslararası düzeyde giderek artan rekabet gücü hem AB hem de ABD'yi üçüncü ülkelerle yeni STA'lar imzalamaya yöneltmiştir. 2015 yılında hazırlanan "Herkes için Ticaret" strateji belgesi ile de AB'nin özellikle 2016 yılı sonrasında DTÖ sürecini tamamlayacak nitelikte artan sayıda ülke ile kapsamlı STA'lar imzalamaya hız verdiği görülmektedir (Titievskaja, 2019:1)

AB'nin STA politikasındaki iktisadi amaçları büyümeyi, istihdamı ve yatırımları arttırmak, rekabet gücünü korumak, ihracat pazarını genişletmek ve üçüncü ülkelere imzalanan STA ve GB'lerin ticareti saptırıcı etkisini gidermeye dayanmaktadır. Ayrıca, AB yeni ticaret stratejisi kapsamında, bir taraftan yeni STA'lar aracılığı ile üçüncü ülkeler ile ticari ilişkilerini güçlendirirken, diğer taraftan bu anlaşmaların kapsamını genişleterek yeni pazarlara ulaşmayı hedeflemiştir. AB'nin son dönemde stratejik ticaret ortakları ile imzaladığı anlaşmalar hizmet, yatırım, kamu alımları,

fikri mülkiyet hakları, tarife dışı engeller ve sürdürülebilir kalkınma gibi “yeni nesil” alanları kapsamaktadır.

2006 Küresel Avrupa Stratejisi’nde STA imzalanacak öncelikli ülkeler bazı parametreler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bunlar, ihracat yapılacak hedef ülkenin pazar yapısı, ihracata karşı uygulanan korunma önlemlerinin büyüklüğü (tarife ve tarife dışı engellerin düzeyi), potansiyel ortakların AB’nin rakipleriyle tercihli ticaret anlaşması konusunda görüşmesi olup olmadığı ve var ise bunun AB pazarına etkisi, AB sanayisinin hammadde kaynaklarına erişim ihtiyacı gibi faktörlerdir (European Commission, 2006:11).

Avrupa Komisyonu’nun açıkladığı “Herkes için Ticaret” ve “2016/2020 Ticaret Stratejisi”nde Meksika, Şili ve Türkiye ile ticari ilişkilerin geleceğini ve Türkiye ile GB’nin güncellenmesi konusunu da gündemine almıştır (European Commission, 2016a:8). Bilindiği gibi AB, Türkiye ile ticaret ilişkisini daha önce hiçbir ülkeyle üyelik öncesi dönemde geliştirmedeği bir entegrasyon modeli çerçevesinde yürütmektedir. Türkiye, 1996 yılında yürürlüğe giren GB Anlaşması çerçevesinde sanayi ve işlenmiş tarım ürünü ithalatında gümrük vergilerini kaldırmak ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın (OKK) 16. maddesine göre, AB’nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı tercihli ticaret rejimlerini uygulamakla yükümlüdür. Bu nedenle, Türkiye ticarete dezavantajlı duruma düşmemek için AB’nin STA yaptığı ülkelerle STA imzalama yoluna gitmektedir. AB’nin, üçüncü ülkelerle imzaladığı STA’lara Türkiye Hükümü’nü eklemesinin arka planında Türkiye’nin yoğun girişimleri etkili olmuştur. Ancak bu hükme göre, AB ne zaman üçüncü ülke ile STA imzalarsa Türkiye’nin de aynı ülke ile ayrı bir STA’yı müzakere etmesi gerekecektir. Ne var ki Türkiye pazarına hali hazırda erişim engeli olmayan AB’nin STA ortaklarından Meksika, G. Afrika, Cezayir ve Kolombiya gibi ülkeler Türkiye ile STA imzalamaya isteksiz yaklaşmaktadır. Türkiye aleyhine ticaret sapmasına neden olan asimetrik durum gümrük vergisinden kaçınmanın yanında ticaret politikası önlemlerinden kaçınmak amacıyla da ortaya çıkabilmektedir. Ticaret sapmasının engellenmesi ve ithal edilen malların izlenmesi bakımından AB üzerinden Türkiye’ye giren üçüncü ülke menşeli malların tespit edilmesi gerekir. Menşe tespiti ise ithalat işlemleri sırasında A.TR Dolaşım Sertifikasının yanında menşe şahadetnamesinin düzenlenip gümrük idaresine beyan edilmesi ile mümkündür.

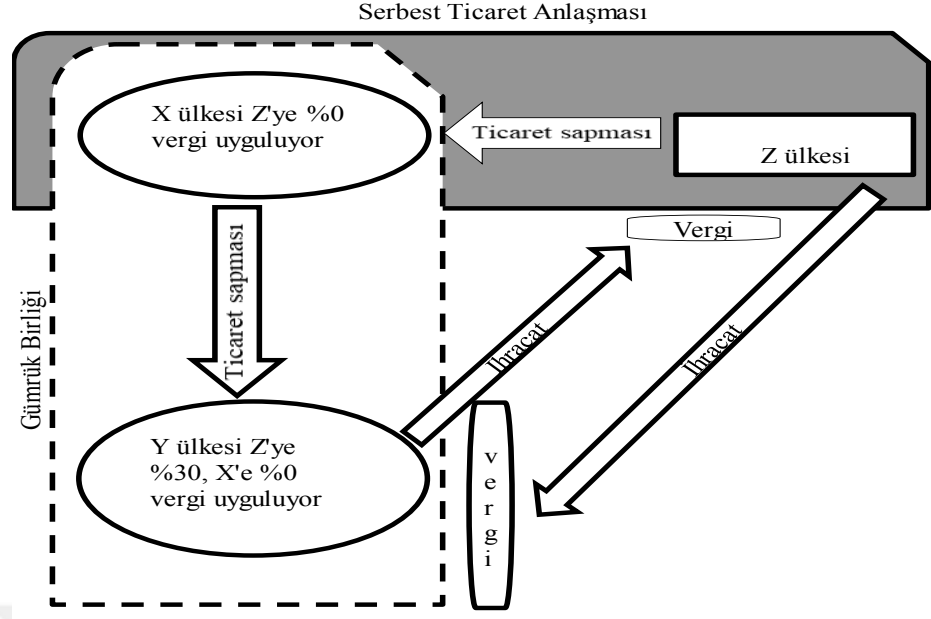
Ancak menşe ispatına yönelik işlem süreci, ticaret maliyetlerini arttıracığından GB'nin serbest dolaşım ilkesi çerçevesinde istenmeyen bir uygulamadır.¹

2.3 Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmasının Bir Arada Olduğu Modelde Ticaret Akımı ve Ticaret Sapması

STA ve GB'lerde mal ticaret akımı ve vergilendirme süreci farklı dinamiklere sahiptir. Örneğin, STA'lardaki vergilendirme "menşei" kriterine göre yapılırken GB'lerde "serbest dolaşım" ilkesi gözetilmektedir. Diğer bir ifade ile STA'larda vergi muafiyeti elde edebilmek için öncelikle üretimin anlaşmada belirlenen menşe kurallarına göre ve bölge içinde yapıldığının menşe belgeleri ile ispat edilmesi gerekirken, GB'de malın birlik bölgesine girişte gümrük vergilerinin ödenerek serbest dolaşım hakkını kazanması gerekir. Bu çerçevede Krueger ve Krishna (1995) STA'da malın menşei kurallarının yorumlanması sürecinin kritik olduğunu, bunun görülmeyen gizli bir korumacılığa dönüşebildiğini savunmaktadır.

STA ve GB'deki vergilendirme ilkeleri arasındaki bir diğer farklılık Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamasıdır. STA üyeleri birbirlerinden yaptıkları ithalatta gümrük vergisini kaldırmalarına rağmen üçüncü ülkelere karşı OGT uygulamazlar. GB ülkelerinin OTP'si temelde eşit gümrük tarifesine dayandığı için birlik dışındaki ülkelere yapılan ithalata karşı OGT uygulanmaktadır. Bu nedenle, GB'de ekonomik kurumların ve politikaların uyumlaştırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. OGT'nin olmadığı durumda, en düşük gümrük vergisini uygulayan ülke üzerinden GB bölgesine ithal edilen mal, daha sonra birlik içindeki hedef ülkeye sevk edilerek ticaret sapmasına neden olabilir. GB üyesi ülkelere birinin, birliğin taraf olduğu STA'ya üye olmaması durumunda ortaya çıkan ticaret sapması Şekil 2.1'de gösterilmektedir.

¹ A.TR Dolaşım Belgesi, Türkiye ve AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında serbest dolaşımında bulunan malların ihracatında gümrük muafiyetinden yararlanmak amacıyla ihracatçı tarafından düzenlenen belgedir.

Şekil 2.1: GB ve STA'nın birlikte uygulandığı ticaret akımına bir örnek

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

X ülkesinin Y ülkesi ile GB anlaşması, Z ülkesi ile STA'sının geçerli olduğu senaryoda; Y ve Z ülkeleri birbirinden yaptıkları ithalata %30, X ülkesi ise Z ile STA'sına istinaden bu ülkeden yaptığı ithalata %0 gümrük vergisi uygulamaktadır. GB Anlaşması gereği X ile Y arasında ticaret, serbest dolaşım ilkesine göre vergisiz şekilde yapılmaktadır. Senaryoda Z, ihracat malını Y'ye gümrük vergisi ödemeksizin sevk etmeyi hedeflenmektedir. Z'nin Y'ye yapacağı ihracatta %30 oranında gümrük vergisi ödemesi gerektiğinden bu vergi yükünden kurtulmak için ihracatı, önce STA kapsamında X'e buradan da GB'deki serbest dolaşım ilkesi kullanarak Y'ye gümrük vergisi ödeme yükümlülüğüne girmeden gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla GB Anlaşmasının tarafı olan X ülkesinin, Y'den bağımsız şekilde Z ile yaptığı STA, Y'nin aleyhine ticaret sapmasına neden olacak ve ayrıca vergi hasılatından mahrum kalmasına yol açacaktır.

Diğer taraftan Y'nin Z'ye yapacağı ihracat için yukarıdaki ticaret akımı geçerli olmayacak ve Y, Z'nin kendisine uyguladığı %30'luk vergi yükünden kurtulmak için malları X üzerinden Y'ye sevk ettiğinde bile vergiye maruz kalacaktır. Çünkü X ile Z arasındaki ticaret STA kapsamında "menşei" esasına dayanmaktadır. X menşeli mal, Z'ye vergisiz sevk etme hakkına sahipken Y menşeli mal Z'de gümrük vergisine tabi olacaktır. Bu nedenle Y, ticaret akımı modelinde ticaret sapmasına maruz kalan dezavantajlı ülke olmaktadır.

2.4 Metodoloji ve Veri

Çalışmada ticaret sapması, kavramsal olarak ticarete konu malın tarife ve/veya tarife dışı engellerden kaçınmak amacıyla dolaylı yoldan hedef ülkeye transfer edilmesi yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda AB-Türkiye ilişkilerini inceleyen bazı çalışmalar (Balkır, 2010:355; Catalano, 2011:42-44; Togan, 2015:46) genel olarak AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye aleyhine ticaret sapmasına yol açtığı konusunda benzer görüşleri paylaşmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin ürün veya sektör bazında maruz kaldığı ticaret sapmasını ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmanın amacı, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret sapmasına neden olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla G. Afrika ve Meksika'dan en fazla ithal edilen beş ürün grubu ticaret sapması perspektifinde incelenmiştir. AB ile STA imzalayan ancak Türkiye ile STA'sı olmayan veya daha sonraki bir tarihte yürürlüğe giren ülkeler: Tunus, Meksika, G. Kore, Şili, Filistin, CARIFORUM ülkeleri, Fas, Suriye, Mısır, Güney Afrika, Ürdün, Kamerun, Fildişi Sahilleri, Cezayir, Lübnan, Faroe Adaları, Peru, Ukrayna, Kolombiya ve Kanada'dır. STA'ların yürürlük tarihlerindeki farklılıklar ve Türkiye'ye yapılan doğrudan ihracat miktarı birlikte değerlendirildiğinde; G. Afrika ve Meksika'nın Türkiye ile STA imzalamamış olması ve diğer ülkelere göre Türkiye'ye ihracatlarının fazla olması bu ülkelerin seçilmesinde belirleyici olmuştur.

TÜİK (2019a) verilerine göre, Türkiye, 2000-2018 yılları arasında G. Afrika'dan 21.7 milyar \$, Meksika'dan ise 8.9 milyar \$ doğrudan ithalat yapmıştır. AB-G. Afrika ve AB-Meksika STA'larının 2000 yılında yürürlüğe girmesinden sonra bu ülkelerin AB üzerinden Türkiye'ye yaptığı ihracat miktarı TÜİK verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Çalışmada incelenen mal grupları Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ)'nün Harmonize Sistem (HS2) sınıflandırması esas alınarak tasnif edilmiştir. TÜİK verilerine dayanarak seçili ülkelere Türkiye'ye en fazla ithal edilen beş mal grubu belirlenmiştir. Daha sonra bu mal gruplarının menşe ülkesinden doğrudan Türkiye'ye sevk edilen ithalat miktarı ile AB üzerinden dolaylı olarak yapılan ithalat miktarı karşılaştırılarak ticaret sapmasının büyüklüğü belirlenmiştir.

2.5 Türkiye'nin Dış Ticareti Perspektifinde Ticaret Sapması Analizi

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin G. Afrika ve Meksika'dan doğrudan ithal ettiği mal grupları ile bu ülkeler menşeli olup AB ülkeleri üzerinden dolaylı olarak ithal ettiği mal grupları karşılaştırılmıştır. Sektör bazında ticaret sapmasının varlığı incelendikten sapmanın nedenleri tartışılmıştır.

2.5.1 Türkiye'nin G. Afrika menşeli mal ithalatında ticaret sapması

Türkiye, GB'yi kuran 1/95 sayılı OKK gereği AB'nin tercihli gümrük rejimlerine uyum sağlamaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)'ne kabul edilmek için gereken prosedürleri 10.10.2003 tarihinde tamamlayan G. Afrika'ya, AB ile birlikte tek taraflı taviz vermeye başlamıştır.² Ancak, AB'nin GTS rejiminde 01.01.2014 tarihinde yapılan değişiklikle G. Afrika, GTS'den çıkarılarak gümrük vergisi tavizlerine son verilmiştir. Diğer taraftan AB ile G. Afrika arasında imzalanan STA, 2000 yılında yürürlüğe girmiş ve STA yoluyla vergi tavizlerinin sınırı genişletilmiştir.³ Çizelge 2.1'de Türkiye'nin G. Afrika menşeli mal ithalatı gösterilmektedir.

Çizelge 2.1: Türkiye'nin G. Afrika menşeli mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika'dan İthalat (milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	172	34	20
2005	1.260	22	2
2010	890	154	17
2015	919	172	19
2016	1.058	583	55
2017	1.330	732	55

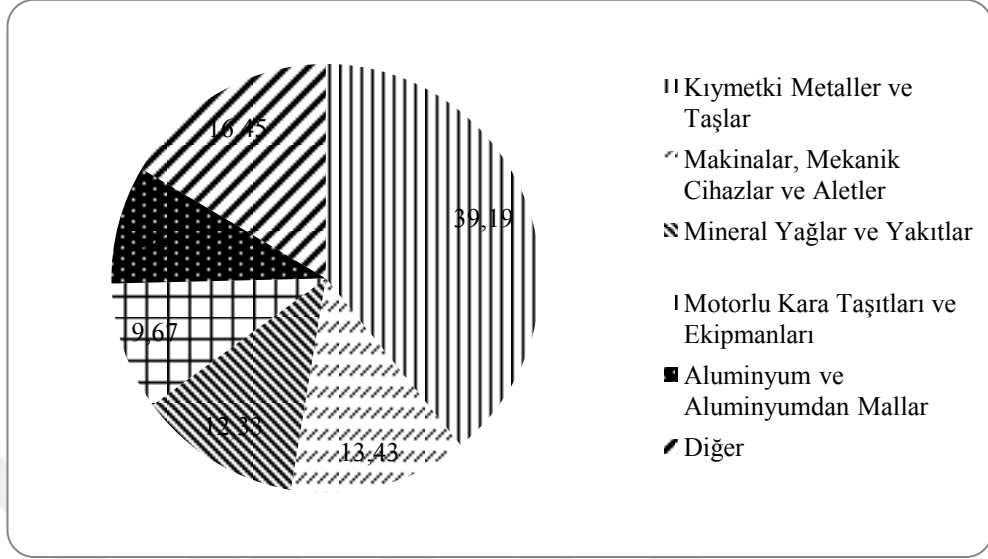
Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 2.1'e göre, 2000-2017 yılları arasında Türkiye'nin G. Afrika'dan yaptığı ithalat yaklaşık 8 kat artarken AB üzerinden dolaylı olarak gerçekleştirilen G. Afrika

² AB'de 1971 yılından beri uygulanan GTS rejimi hâlihazırda da AB Ortak Ticaret Politikasının önemli bir unsurudur. AB'nin mevcut GTS rejimini düzenleyen 978/2012/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Yönetmeliği 31 Ekim 2012 tarihli ve L 303 sayılı AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanmış ve 1 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin 2023 yılına kadar 10 yıl boyunca uygulamada kalması öngörülmektedir.

³ AB, G. Afrika'dan gerçekleştirdiği sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde ithalat vergilerini %0 olarak uygulamıştır.

menşeli ithalat 21 kat artmıştır. Diğer bir ifadeyle 2017 yılında dolaylı/doğrudan ithalat %55 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta en fazla paya sahip başlıca ürünler Grafik 2.1’de sunulmaktadır.

Grafik 2.1:Türkiye’nin G. Afrika’dan en çok ithal ettiği başlıca ürünler
Kaynak: TÜİK (2019d)

G. Afrika’nın Türkiye’ye ihracatında ilk beş sırayı; kıymetli metaller (71. fasıl), motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler (87. fasıl), mineral yağlar, mineral yakıtlar ile bunların işlenmesinden elde edilen ürünler (27. fasıl), makinalar, mekanik cihazlar ve aletler (84. fasıl), alüminyum (76. fasıl) oluşturmaktadır. Mal gruplarının ayrıntılı şekilde incelenmesi bakımından Çizelge 2.2’de Türkiye’nin 71. fasılda sınıflandırılan G. Afrika menşeli ürünlerin ithalatı gösterilmiştir.

Çizelge 2.2: Türkiye’nin G. Afrika menşeli 71. fasıl mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika’dan Yapılan 71. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB’den Yapılan G. Afrika Menşeli 71. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	4	0	0
2005	943	0	0
2010	374	94	25
2015	39	38	97
2016	100	99	99
2017	604	344	57

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK’ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

İthalat Rejim Kararı'nın II Sayılı Sanayi Ürünleri Listesinde sınıflandırılan 71. fasıl malların (işlenmiş veya işlenmemiş şekilde altın ve gümüş) Türkiye'ye ithalatında gümrük vergisi %0 olarak belirlenmiş olup 2000-2017 yılları arasında AB üzerinden ithal edilen altın ve gümüşün tamamı İngiltere'den Türkiye'ye havayolu ile sevk edilmiştir. İthal edilen altın ve gümüşün gümrük kıymetinin yüksek olması ve taşıma sürecinde özel güvenlik önleminin alınması gerektiğinden taşımada havayolu tercih edilmektedir. 2015 yılında bir adet, 2016 yılında ise iki adet gümrük işlemi AB üzerinden gerçekleştirilmiş olup bu ithalatların münferit işlemleri temsil ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, 2015 ve 2016 yıllarında görülen yüksek ticaret sapması, vergileme ilkelerinden değil işlemlerin özel niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Kıymetli metallere sonra G. Afrika'dan en fazla ithal edilen ürün grubu motorlu kara taşıtları ve parçalarıdır. Bu mal grubunun %99'unu otomobiller oluşturmaktadır. 2010-2016 yılları arasında Türkiye'nin %10 gümrük vergisi uyguladığı G. Afrika menşeli otomobil ithalatının yaklaşık olarak yarısı AB üzerinden Türkiye'ye girmiştir. Ayrıca 2005-2017 yılları arasında G. Afrika'dan doğrudan yapılan ithalat yaklaşık 18 kat artarken AB üzerinden yapılan ithalatın 32 kat artması dikkat çekicidir. Çizelge 2.3'te, Türkiye'nin G. Afrika menşeli otomobil ithalatına ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 2.3:Türkiye'nin G. Afrika menşeli 87. fasıl mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 87. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 87. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	0	0	0
2005	22	7	32
2010	5	2	37
2015	50	37	74
2016	432	388	90
2017	412	227	55

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Barnes ve Morris'e (2008:31) göre, otomotiv endüstrisine egemen olan küresel üreticiler, G. Afrika'nın bu sektörde büyük gelişme göstermesine yardımcı olmuştur. G. Afrika milli gelirinde %7 paya sahip otomotiv sektöründe 120.000'in üzerinde kişi istihdam edilmektedir. Bununla birlikte fabrika mülkiyetlerinin neredeyse

tamamı (Toyota'nın %75'i, Nissan'ın %87'si, Volkswagen AG, BMW AG, Daimler Chrysler, Ford, General Motors'un %100'ü) küresel üreticilere aittir.

Otomotiv sektöründeki sert rekabet yapısı göz önüne alındığında Türkiye'nin uyguladığı %10 gümrük vergisinden kaçınmak amacıyla 2010 yılından sonra ticaretin AB üzerinden yürütülmesi anlam kazandırmaktadır. Türkiye, AB'den ithal edilen G. Afrika menşeli otomobil ve parça ithalatındaki yüksek ticaret sapmasına karşı önlem olarak 01.07.2017 tarihinden itibaren A.TR belgesi eşliğinde AB'den ithal edilen G. Afrika menşeli otomobil ithalatında Toplu Konut Fonu (TKF) tahsil etmeye başlamıştır. 2016 yılında dolaylı ithalatın doğrudan ithalatı karşılama oranı %90 iken, kararın alındığı 2017 yılında %55'e gerilemiştir. Bu nedenle, ticaret sapmasına karşı alınan Toplu Konut Fonu önleminin dolaylı ithalatın azalmasını olumlu etkilediği görülmektedir.

Çizelge 2.4'te Türkiye'nin ithal ettiği G. Afrika menşeli 27. fasıl malların doğrudan ve dolaylı ticaret akımı gösterilmektedir. Bunlar, taş kömürü ve taşkömüründen elde edilen katı yakıtlar olup Türkiye, G. Afrika'dan bu malların ithalatına gümrük vergisini %0 olarak uygulamaktadır.

Çizelge 2.4:Türkiye'nin G. Afrika menşeli 27. fasıl mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 27. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 27. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	73	0	0
2005	116	1	1
2010	223	1	0
2015	374	1	0
2016	165	1	1
2017	147	0	0

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 2.4'te dolaylı/doğrudan ithalat oranının %0 ila %1 arasında kaldığı, diğer bir ifadeyle ithalatın doğrudan G. Afrika'dan gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye ve AB, G. Afrika'nın GTS kapsamına alındığı 2003-2014 yılları arasında 27. fasıl malların ithalatında gümrük vergisini %0 olarak uygulamıştır. Bu nedenle, G. Afrika ihracatçısı açısından malların Türkiye'ye G. Afrika'dan veya AB üzerinden sevk edilmesi, vergileme bakımından her hangi bir avantaj yaratmamıştır. Ayrıca,

Türkiye'nin 2014 yılından sonra da gümrük vergisini %0 olarak uygulamaya devam etmesi ticaret akımının seyrinde yapısal bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Ticaret sapmasının hızlı şekilde arttığı diğer bir mal grubu, 84. Fasıl mallardır. Türkiye'nin G. Afrika'dan ithal ettiği 84. fasıl mal grubunun %95'ini santrifüjler ve kurutucular oluşturmaktadır. Çizelge 2.5'de Türkiye'nin doğrudan ve dolaylı yoldan ithal ettiği G. Afrika menşeli bu mal grubuna ilişkin ticaret verileri yer almaktadır.

Çizelge 2.5: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 84. fasıl mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 84. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 84. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	6	2	34
2005	41	1	2
2010	82	36	44
2015	121	81	67
2016	122	87	71
2017	159	107	67

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

İthalat Rejim Kararı'nın II Sayılı Sanayi Ürünleri Listesinde sınıflandırılan ve vergi uygulanacak mallar arasında gösterilen santrifüjler ve kurutucular Türkiye'nin G. Afrika'ya tek taraflı taviz verdiği GTS kapsamı dışında tutulmuştur. G. Afrika 2014 yılında AB GTS Rejiminden çıkarılmasından sonra AB ile ticaretini STA ekseninde yürütmüş, böylece GTS'nin ithalatta vergi istisnası tanınacak mal gruplarını sınıflandırdığı liste baskısından kurtulmuştur. Bu durum, 2015-2017 yıllarında STA kapsamında AB'ye ithal edilen santrifüjler ve kurutucuların Türkiye'ye sevkinde görülen belirgin artışın nedeni olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin G. Afrika'dan en fazla ithal ettiği ürünlerden biri de 76. fasılda sınıflandırılan alüminyum ve alüminyumdan üretilmiş mallardır. Çizelge 2.6'da bu ürünlerin G. Afrika ve AB'den yapılan ithalat miktarları yer almaktadır.

Çizelge 2.6: Türkiye'nin G. Afrika menşeli 76. fasıl mal ithalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 76. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 76. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	0	0	0
2005	0	0	0
2010	2	0	0
2015	100	0	0
2016	101	0	0
2017	16	0	0

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Dünyanın 13. büyük alüminyum üreticisi olan G. Afrika, arz miktarını azaltarak fiyatları kontrol etmek amacıyla bu emtianın ihracatında gümrük vergisi uygulamaktadır (USGS, 2017; OECD, 2017). Alüminyum, GB Anlaşması çerçevesinde vergi istisnası tanınacak ürünler arasında olmakla birlikte AB-G. Afrika STA'sı kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, alüminyum ithalatına AB ve Türkiye, %3-%6 arasında OGT uygulanmaktadır. AB ve Türkiye'de aynı oranda gümrük vergisine tabi olan alüminyumun nakliye, lojistik, gümrük prosedürü gibi ticaret maliyetlerine iki kez maruz kalmadan hedef ülke olan Türkiye'ye sevk edilmesi rasyonel bir tercihi yansıtmaktadır. Çizelge 2.6'da görüldüğü üzere, G. Afrika menşeli 76. fasıl mallar Türkiye'ye AB üzerinden dolaylı olarak ithal edilmeyip doğrudan Türkiye'ye sevk edildiğinden ticaret sapması oluşmamaktadır.

2.5.2 Türkiye'nin Meksika menşeli mal ithalatında ticaret sapması

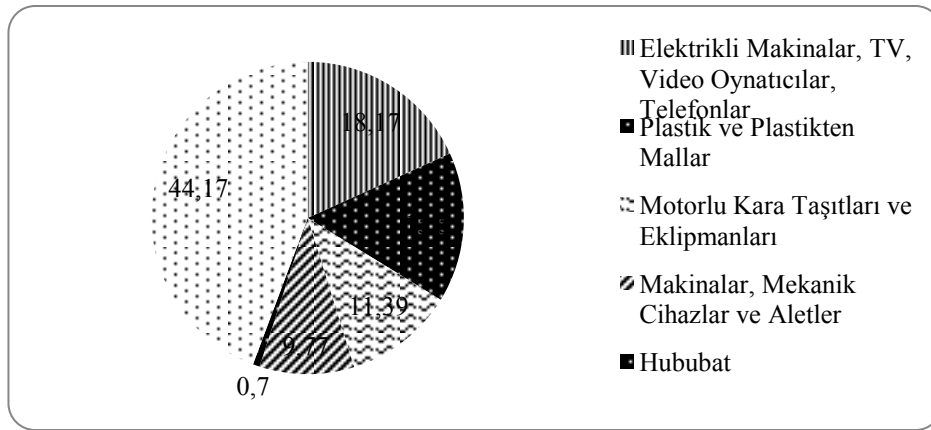
Meksika, toplam 45 ülkeyi kapsayan 13 adet STA imzalamıştır. Bu STA'lar Meksika'ya ekonomik yönden fayda sağlarken ABD'ye olan potansiyel ekonomik bağımlılığın azalmasına da yardımcı olmuştur (Villarreal, 2009). Türkiye ile Meksika arasındaki ticaret, coğrafi uzaklık, lojistik maliyetlerin yüksekliği, kolay bozulabilir ürünlerin taşınmasındaki zorluklar, iki ülkenin de benzer üretim ve ihracat portföyüne sahip olması, Türkiye'nin AB pazarına Meksika'nın ise ABD pazarına odaklanması nedeniyle düşük hacimde seyretmiştir. AB-Meksika STA'sı nedeniyle Türkiye-Meksika ikili ticaretinde Türkiye aleyhine gelişen ticaret sapmasının engellenmesi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için STA müzakereleri devam etmektedir. Çizelge 2.7'de Türkiye'nin Meksika ve AB'den ithal ettiği Meksika menşeli malların ithalat miktarı gösterilmektedir.

Çizelge 2.7: Türkiye'nin Meksika menşeli mal ithalatı

Yıllar	Meksika'dan İthalat (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	130	41	32
2000	52	31	60
2005	196	104	53
2010	495	272	55
2015	861	294	34
2016	820	326	40
2017	771	314	41

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB'den Türkiye'ye giren Meksika menşeli malların doğrudan Meksika'dan yapılan ithalatı karşılama oranı 1996 yılında %32 iken 2017'de %41'e yükselmiştir. Bu nedenle, AB-Meksika STA'sının yürürlüğe girdiği 2000 yılından sonra Meksika'nın Türkiye pazarına daha kolay erişim imkânına sahip olduğu savunulabilir. Türkiye'nin Meksika'dan ithal ettiği başlıca ürünler Grafik 2.2'de verilmiş olup en fazla ithal edilen mal grubunun binek otomobiller olduğu görülmektedir. Bunun yanında elektrikli cihazlar ve elektronik mal grubunda ithal edilen malların yarısını telefonlar oluştururken hububat grubunda sadece buğday ithal edilmiştir. Plastik mal grubunda ise İthalat Rejim Kararı'nın V Sayılı Gümrük Vergisi Askıya Alınan Ürünler Listesi'ndeki Poly Vinyl Chloride (PVC) ithalatı yapılmaktadır.⁴

Grafik 2.2: Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği beş ürün grubu

Kaynak: TÜİK (2019d) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁴ Türkiye ve AB'de üretimi bulunmayan sanayi ürünleri ithalatında askıya alma sistemi uygulanmaktadır. Türkiye ve AB'de üretimi yetersiz olan ürün ithalatında ise tarife kontenjani uygulanmaktadır.

Dünyanın 7. büyük otomobil üreticisi olan Meksika'nın en önemli sanayi kolunu, yabancı sermaye yatırımlarının itici gücü niteliğindeki otomotiv sektörü oluşturur. Contreras, Carrillo ve Alonso (2012), 1980 yılından itibaren Meksika'nın, küresel otomobil montajcıları için çekici bir yer haline geldiğini belirterek bu gelişmeyi, özellikle coğrafi konum, düşük üretim maliyetleri ve yüksek verimlilikle ilişkilendirmiştir. Otomobil endüstrisinin montaja dayalı olmasının yanında Ar-Ge faaliyetlerini de içeriyor olması aynı zamanda otomotiv yan sanayisini de canlandırmıştır Çizelge 2.8'de Türkiye'nin Meksika menşeli motorlu kara taşıtları ve ekipman ithalat miktarı sunulmuştur.

Çizelge 2.8: Türkiye'nin Meksika menşeli 87. fasıl mal ithalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 87. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 87. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	0	0	3
2000	1	0	0
2005	84	66	79
2010	163	146	89
2015	335	15	4
2016	219	16	7
2017	131	23	18

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Otomobil ithalatının 2005-2011 yılları arasında AB üzerinden dolaylı şekilde yapıldığı, hatta bu oranın 2010 yılında %89 seviyesine kadar ulaştığı görülmektedir. Türkiye, herhangi bir tercihli ticaret anlaşması olmayan ülkelere yapılan binek otomobil ithalatına %10 gümrük vergisi uygulamaktadır. Ancak, otomobil grubunda görülen yüksek ticaret sapmasına karşı Türkiye, 2012 yılında AB üzerinden ithal edilen Meksika menşeli 1500-2000 cc hacimli binek otomobil için gümrük vergisinin yanında %10 TKF adı altında ithalat vergisi de uygulamaya başlamıştır.⁵ Türkiye'nin aldığı bu önlemler sonucunda yüksek düzeyde seyreden ticaret sapması %4 ila %7'ye kadar gerilemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin ithalatta uyguladığı ek mali yükümlülük önleminin ticaret sapmasına karşı etkili olduğu anlaşılmaktadır.

⁵ 2011/1436 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince Meksika menşeli olarak A.TR belgesi eşliğinde ithal edilmesi halinde, ek mali yükümlülük olarak Toplu Konut Fonu tahsil edilmektedir.

Otomobil dışında Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği ürünlerden biri de 85. fasılda sınıflandırılan telefonlardır. ABD'nin NAFTA menşe kurallarına dayanarak Meksika'nın ucuz iş gücünden faydalanmak amacıyla üretimini Meksika'ya kaydırması ve üretimde kullanılan girdilerin yarısından fazlasını tedarik etmesi telefon ihracatında Meksika'yı dünyadaki önemli ihracatçılardan biri yapmıştır (Watkins, 2013:48). Çizelge 2.9'da Türkiye'nin Meksika menşeli 85. fasıl mallara (telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazları, elektrik transformatörleri, statik konvertörler ve endüktörler) ait ithalat miktarı gösterilmiştir.

Çizelge 2.9: Türkiye'nin Meksika menşeli 85. fasıl mal ithalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 85. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 85. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	1	0	0
2000	3	3	100
2005	18	9	49
2010	90	45	50
2015	98	64	66
2016	119	75	63
2017	113	73	65

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB-Meksika STA'sının 2000 yılında yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin AB'den ithal ettiği Meksika menşeli 85. fasıl mal miktarı, Meksika'dan doğrudan ithal edilen miktara göre daha fazla artmıştır. Bu mallar, AB-Meksika STA'sı kapsamında AB'ye %0 gümrük vergisiyle ithal edilirken Türkiye, ithalatta %2.7-%14 arasında gümrük vergisi uygulamaktadır. AB ve Türkiye'nin farklı gümrük vergisi uygulaması nedeniyle vergi avantajı sağlamak isteyen Meksika firmaları mallarını önce AB'ye daha sonra AB'den Türkiye'ye transfer ederek ticareti saptırmaktadır.

Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği üçüncü mal grubu hububat olup bunun tamamı buğdaydan oluşmaktadır. Buğday ithalatı genellikle iklimdeki dalgalanmalar ve girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak üretimin azalması nedeniyle yerli talebin karşılanamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Buğday fiyatları 2007-2008 yıllarında dünya genelinde yaşanan kuraklık nedeniyle uluslararası fiyatlara paralel şekilde Türkiye'de de yükselmiştir. Bunun sonucunda, buğday arzının ithalat yoluyla

arttırılması politikası izlenerek gümrük vergisi %0'a düşürülmüştür. Türkiye'nin Meksika menşeli buğday ithalatı Çizelge 2.10'da verilmektedir.

Çizelge 2.10: Türkiye'nin Meksika menşeli 10. fasıl mal ithalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 10. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 10. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat
1996	0	0	0
2000	0	0	0
2005	0	0	0
2010	5	0	0
2015	56	0	0
2016	101	0	0
2017	15	0	0

Kaynak TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Dünyanın en fazla buğday ihracatı yapan ikinci ülkesi olan Meksika, 2000-2016 yılları arasında Türkiye'ye 375 milyon \$ tutarında makarnalık buğday (durum buğdayı) ihraç etmiştir. Bu ürünlerin ithalatında AB, spesifik usulde 148 Eur/ton gümrük vergisi uygularken Türkiye, ülke ayrımı gözetmeksizin %130 ad valorem gümrük vergisi uygulamaktadır.⁶ Bu nedenle, Meksika'nın buğdayı Türkiye'ye doğrudan veya dolaylı yoldan girişi vergilendirmeyi etkilemeyecektir. Bu bağlamda Çizelge 2.10'da görüleceği üzere, ithal edilen Meksika menşeli buğdayın tamamının Meksika'dan Türkiye'ye doğrudan sevk edilmesi vergilendirme ilkeleriyle tutarlı görülmektedir.

GB Anlaşması'na göre, ithalatta muafiyet tanınacak mal grupları, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri olarak belirlenmiştir (European Commission, 1996). AB-Türkiye arasında kömür ve çelik ürünleri ile tarım ürünleri ticaretinde ise STA kapsamında menşe ilkesine dayalı tercihli rejim geçerlidir. Bu nedenle, Meksika menşeli buğday AB üzerinden Türkiye'ye ithal edilse dahi GB Anlaşması kapsamında değerlendirilmediğinden vergilendirilmektedir. Ayrıca buğdayın taşınmasında daha çok deniz yolu kullanıldığından, malların doğrudan Meksika'dan Türkiye'ye sevk edilmesi, ihracatçının ticaret maliyetlerini düşürmesi bakımından

⁶ Türkiye, buğday ithalatında gümrük vergisini 27.06.2017 tarihinden itibaren %130'dan %45'e düşürmüştür.

rasyonel bir tercihtir. Buğday ticaret akımından yola çıkarak GB Anlaşması kapsamı dışındaki mallarda ticaret sapmasının oluşmadığı ifade edilebilmektedir.

Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği ürün gruplarından biri de plastik hammaddesidir. Plastik sektörün büyümesine paralel olarak artan hammadde talebini ithalat yoluyla karşılayan Türkiye'de ithal girdinin toplam üretim içindeki payı %87'dir (PAGEV, 2018:25). Türkiye'nin Meksika'dan ithal ettiği 39. fasıl mal grubunda, sektörün temel hammaddesi olan PVC ithalatı ise %80 paya sahiptir. Aşağıdaki çizelgede Meksika menşeli 39. fasıl ithalat miktarı yer almaktadır.

Çizelge 2.11: Türkiye'nin Meksika menşeli 39. fasıl mal ithalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 39. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 39. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	3	0	0
2000	0	0	0
2005	13	3	23
2010	40	16	40
2015	87	71	81
2016	92	85	93
2017	99	92	93

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye'de PVC ithalatında %6.5 gümrük vergisi ve tarife dışı engel olarak nitelendirilebilecek gümrük referans kıymeti uygulanmaktadır. Alıcı-satıcı arasında belirlenen fatura bedeli referans kıymetin altında kalması durumunda gümrük idaresi tarafından belirlenen referans kıymet esas alınarak vergi tahakkuku yapılmaktadır. Bu nedenle, ithalatçılar malın gümrük kıymetini fatura bedelinden daha yüksek beyan ederek vergilendirmede esas alınacak matrahı arttırmaları. Dolayısıyla, ithalatçılar referans kıymet uygulamasından kaçınmak ve GB Anlaşması'nın sunduğu %0 gümrük vergisi avantajından yararlanmak için Meksika menşeli malları AB'den dolaylı şekilde ithal etme eğilimine girmiştir. Çizelge 2.11'de görüldüğü gibi, 2017 yılında Türkiye'ye ithal edilen 191 milyon \$ tutarında Meksika menşeli plastik malın 99 milyon \$'lık kısmı AB üzerinden Türkiye'ye girmiştir.

Meksika'dan Türkiye'ye yapılan ihracatta ticaret sapması meydana gelen bir başka mal grubu 84. fasıldaki ürünlerdir. Türkiye'nin Meksika'dan en çok ithalat yaptığı

84. fasıl mal grubunda pompalar, bilgisayar, buzdolabı ve soğutucu üniteleri bulunmaktadır. Bu mal grubunda oluşan ticaret sapması Çizelge 2.12’de gösterilmiştir.

Çizelge 2.12: Türkiye’nin Meksika menşeli 84. fasıl mal ithalatı

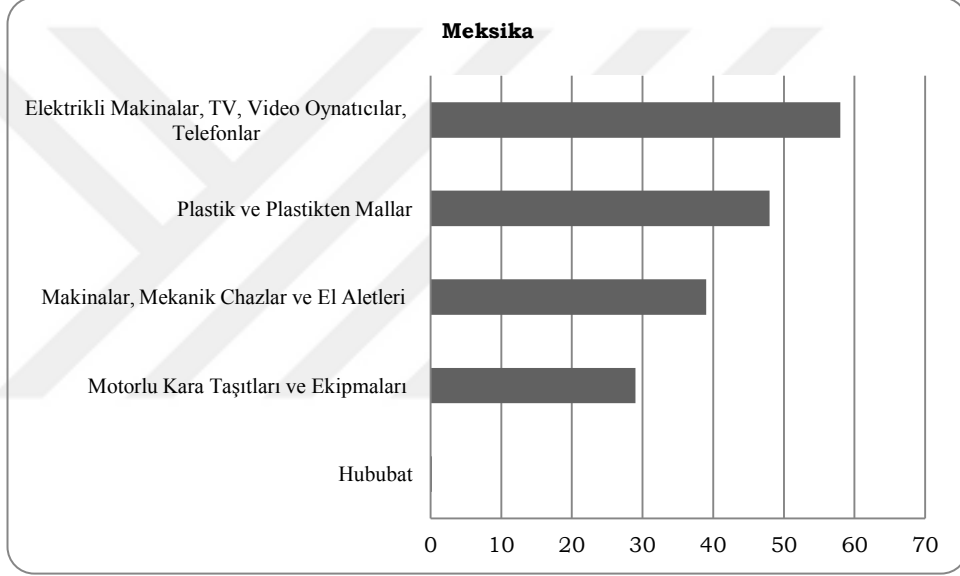
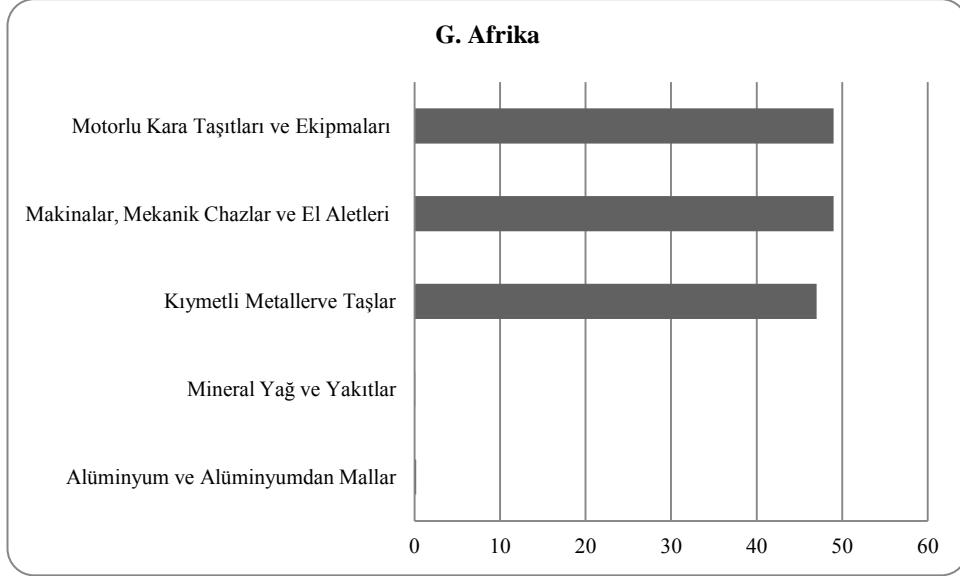
Yıllar	Meksika’dan Yapılan 84. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	AB’den Yapılan Meksika Menşeli 84. Fasıl Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	1	0	0
2000	4	2	50
2005	31	14	45
2010	48	23	48
2015	64	30	47
2016	65	32	49
2017	70	25	36

Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK’ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB ve Türkiye, GB Anlaşması kapsamında 84. fasıl malların ithalatında OGT uygulamaktadır. Bu OGT %2 ila %16 arasında değişmektedir. Çizelge 2.12 incelendiğinde 2000 yılından sonra malların AB üzerinden Türkiye’ye yapılan sevkiyatında artış olduğu görülmektedir. 2005-2017 yılları arasında AB üzerinden 278 milyon \$ ithalat yapılırken Meksika’dan doğrudan ithal edilen mal tutarı 124 milyon \$ olmuştur.

2.5.3 Ülke ve mal bazında ticaret sapmasının karşılaştırılması

AB’nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ancak Türkiye’nin taraf olmadığı STA’ların Türkiye aleyhine yarattığı ticaret sapması daha çok ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ortaya çıkmaktadır. Çalışmada inceleme konusu ülkelere yapılan ithalatta mal bazında ortaya çıkan ticaret sapması Grafik 2.3’de gösterilmektedir. Buna göre, motorlu kara taşıtları ve bunlara ait parçalar, makinalar, elektronik cihazlar, kıymetli metaller ve plastik cinsi mal ithalatında ticaret sapması daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. G. Afrika menşeli mallarda ticaret sapmasının daha çok motorlu kara taşıtları, kıymetli metaller ve makine ithalatında ortaya çıktığı, Meksika menşeli mallarda ise elektronik, plastik ve bunlardan mamul mallar ile otomobil mal grubunda yoğunlaştığı görülmektedir.

Grafik 2.3: Mal ve ülke bazında ticaret sıvısının karşılaştırılması
Kaynak: TÜİK (2019a) ve TÜİK'ten temin edilen yayımlanmamış veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Ticaret sıvısının nispeten düşük düzeyde kaldığı mal grupları ise hububat, demir çelik, alüminyum, mineral yağlar, mineral yakıtlar ile bunların işlenmesinden elde edilen ürünler olarak sayılabilir. Bu mal gruplarının ortak özelliği, Türkiye'nin ithalatta sıfır veya düşük gümrük tarifesi uygulamasıdır. Bunun yanında ticaret sıvısına neden olan başka bir faktör de AB'nin ithalata uyguladığı gümrük vergilerinin büyüklüğüdür. Örneğin, OGT dışında tutulan Meksika menşeli buğday ithalatında AB ve Türkiye, yüksek gümrük vergisi uyguladığından malın Meksika veya AB üzerinden Türkiye'ye sevk edilmesi Meksika ihracatçısı için vergi avantajı yaratmayacaktır. Alüminyum ise AB-Türkiye GB Anlaşması'na dahil olmakla birlikte AB-G. Afrika STA'sı kapsamı dışında tutulduğundan G. Afrika menşeli

alüminyum AB ve Türkiye’de OGT’ye istinaden %3 ila %6 arasında vergilendirilmektedir. OGT uygulaması GB içerisinde ticaretin olağan seyrinde akmasını sağladığı için alüminyum mal grubu ithalatında ticaret sapması düşük düzeyde kalmıştır. Grafik 2.3’e göre, G. Afrika’dan Türkiye’ye ithalatı yapılan ve ağırlıklı bölümünü kömürün oluşturduğu madeni yağlar ve mineral yakıtlar grubunda da ticaret sapmasının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye ve AB’nin kömür ithalatında gümrük vergisini %0 olarak belirlemesi gösterilebilir. GB gümrük bölgesine vergisiz giren kömürün dolaylı yoldan Türkiye’ye ihracatı, G. Afrika ihracatçısına vergisel bir avantaj sağlamayacağından sevkiyat doğrudan Türkiye’ye yapılmaktadır.

2.6 Sonuç

Son yıllarda, DTÖ sürecinin yavaşlaması ve dünya ticaretini serbestleştirmede yetersiz kalması, ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya yöneltmiştir. Bu eğilim özellikle 2000’li yılların başında AB’nin ticaret alanını STA imzalayarak genişletmesinde kendini göstermektedir. Müzakereleri devam eden STA’ların tamamlanmasıyla AB ticaret alanının önümüzdeki yıllarda daha da büyümesi beklenmektedir.

AB’nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü STA müzakereleri, AB ve Türkiye perspektifinde eş zamanlı gelişmediğinden Türkiye görüşmelere genellikle AB’den birkaç yıl sonra başlamaktadır. Türkiye ihracatçısının AB ülkeleriyle rakip olduğu pazarda rekabet gücünü zayıflatan bu durum, Türkiye pazarına erişimde vergi muafiyeti olan üçüncü ülke ihracatçısına ise avantaj yaratmaktadır. Ticaret akımının olağan seyrinde hareket etmesi için GB Anlaşması’nın güncellenmesi ve günün koşullarına adapte edilmesi gerekmektedir. Bu koşullar altında, Türkiye’nin başta ABD ile olmak üzere diğer üçüncü ülkelerle STA imzalaması zorunluluğu daha fazla önem kazanmaktadır. Bu amaçla GB’nin modernizasyonu ile üçüncü ülkelerin anlaşmada açık bir şekilde belirtilen süre içinde Türkiye ile STA imzalamasını kapsayacak şekilde “Türkiye Hükümü” güçlendirilmelidir.

AB ile STA’sı olan ülkelere ait menşeli ürünler GB kapsamında gümrük vergisi muafiyeti tanınarak Türkiye’ye ihraç edilmektedir. Dış ticaret dengesinin sağlanması ve Türkiye’nin gümrük vergisinden muaf şekilde ihracat yapabilmesi için bu ülkeler ile STA imzalaması gerekmektedir. Ancak AB ile STA’sı olan ülkeler, Türkiye’ye

karşı ticarete elde ettikleri vergi avantajını kaybetmemek için STA imzalamaya isteksiz yaklaşmaktadır. Özellikle, AB'nin STA müzakereleri devam eden ABD ve 2018 yılında STA imzaladığı Japonya gibi büyük ekonomiye sahip ülkelerin Türkiye ile anlaşmaya yanaşmaması, ticaret sapması ve dolayısıyla ciddi dış ticaret açığı vermesiyle sonuçlanabilir. Söz konusu ülkelerin STA imzalamaya sıcak bakmamasına karşı, onları STA imzalamaya zorlayacak herhangi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Bunun yanında ticaret sapmasının engellemesi için AB-Türkiye arasında GB Anlaşması'nı kuran 1/95 OKK'de Türkiye'ye Telafi Edici Vergi uygulama hakkı tanınmışsa da çoğu ürünün ithalatında OTP uygulama yükümlülüğü olması nedeniyle bu mekanizma işletilememektedir. Sorunların çözümü için AB'nin diğer ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin beklentilerini karşılayacak hükümleri içermesi, Türkiye'nin AB ile eş zamanlı olarak bu ülkelerle STA görüşmelerine başlaması ya da otomatik olarak AB'nin STA'larına taraf olması gerekmektedir.

Çalışmada, Türkiye'nin ithalatta düşük veya sıfır vergi oranı uyguladığı mal gruplarında ticaret sapmasının olmadığı veya düşük düzeylerde kaldığı, ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ise ticaret sapmasının yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ticaret sapmasına karşı Türkiye tarafından alınan ek gümrük vergisi önlemlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, AB üzerinden ithal edilen Meksika menşeli 1500-2000 cc hacimli binek otomobiller için 2012 yılında malın CIF değeri üzerinden %10 TKF adı altında ithalat vergisi tahsil etmeye başlanmasından sonra bu malların Meksika'dan Türkiye'ye doğrudan sevk edildiği, ticaret sapmasının %89'dan %4'e gerilediği tespit edilmiştir.

3. BREXİT SONRASI BİRLEŞİK KRALLIK'IN ALTERNATİF TİCARET SENARYOLARI VE OLASI İKTİSADİ ETKİLERİ

3.1 Giriş

Birleşik Krallık (BK), 2016 yılında gerçekleştirdiği referandumla AB'den ayrılma kararı almıştır. BK'nin AB'den ayrılması olarak adlandırılan Brexit süreci 2016 yılında başlamışsa da daha önce de AB'den ayrılma fikrinin ülke gündemine geldiği görülmektedir. BK, "Avrupa şüpheciliği", ulusalcılık düşüncesinin ağır basması ve İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleriyle ticari ilişkilerin yoğunluğu gibi gerekçelerle AB'nin kuruluş aşamasında yer almamıştır. BK'nin derin bir iktisadi bütünleşme yerine, 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association/EFTA) gibi bir serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik önerisi, AB üyeliği konusundaki şüpheci yaklaşımını göstermektedir. BK, 1961 yılında tercihini AB'ye katılma yönünde değiştirmiş, ancak bu defa 1963 ve 1967 yıllarında üyelik talebi Fransa tarafından iki kez veto edilmiştir. AB'ye 1973 yılında üye olabilen BK, üyelik şartları ve imtiyazlar konusunda pazarlığa girerek özellikle tarım ürünleri için bazı ayrıcalıklar elde etmeyi başarmıştır. BK, elde ettiği bu imtiyazlara rağmen AB üyeliğine devam edip etmemeyi 1975 yılında referanduma götürmüş ve referandum seçmenlerin %72'sinin AB'de kalma yönündeki kararı ile sonuçlanmıştır. Bu referandumdan sonra da çeşitli gerekçelerle AB'den çekilme konusu ülkede gündeme gelmiştir. Özellikle, BK Başbakanı Margaret Thatcher döneminde AB'nin federal bir Avrupa oluşturma isteği çerçevesinde gündeme gelen ortak para alanı ve iktisadi birlik oluşturma politikasına karşıtlık yaygınlaşmıştır.

BK'yi ikinci kez AB'den ayrılma konusunda referanduma götüren süreç ise 2015 yılında Başbakan David Cameron'un genel seçim vaadiyle başlamıştır. AB ile serbest ticaretin BK'nin refahı üzerinde olumlu etkisi olduğu konusunda yaygın bir görüş olsa da Brexit kampanyası ekonomi ve politika tercihleri ekseninde şekillenmiştir. AB siyasi bütünleşmesinin parçası olmak istemeyen BK, karar alma süreçlerinde kendi parlamentosunun yetkilerini arttırmayı talep etmektedir. Ekonomi alanında ise AB bütçesine yapılan ödemelerin kesilmesi, bağımız dış ticaret politikası izlenerek üçüncü ülkelerle daha fazla ticaret anlaşması yapılması, rekabet

koşullarının iyileştirilmesi, Euro'yu tek para birimi olarak yaygınlaştırmak isteyen AB'nin baskısından kurtulmak istenmesi gibi nedenler öne çıkmaktadır. Cameron, 2013 yılında yaptığı açıklamada, AB ülkeleri arasında mal, hizmet, emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayan AB Tek Pazarı'nın hizmet, enerji ve dijital alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini, küresel ticarete itici gücün bir parçası olarak ABD, Japonya ve Hindistan ile ticaret anlaşmalarının yapılması gerektiğini, bunun hızlı ve etkili bir karar alma mekanizması ile hayata geçirilebileceğini ve AB'nin uluslar üstü kurumlarındaki hantal yapının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (The Guardian, 2013). Brexit savunucularının öne çıkan bir diğer argümanı da göç konusu olmuştur. Brexit referandumu sürecinde özellikle Suriye iç savaşının yarattığı göç krizi ve Doğu Avrupa ülkelerinden BK'ye gelen AB vatandaşlarıyla refahlarını paylaşmak istemeyen BK vatandaşlarına yönelik göç sorunu siyasi bir propaganda aracı haline getirilmiştir.

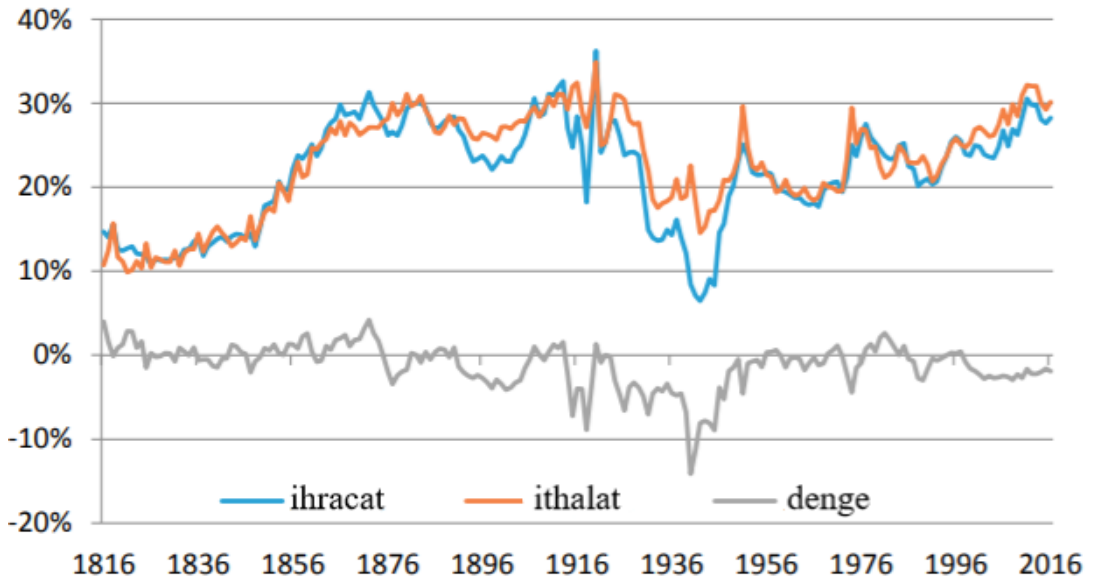
Referandumda ortaya çıkan sonuç 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması'nın 50. maddesindeki ayrılma prosedürü ile ilgili tartışmaları tetikleyerek üyelikten ayrılma konusundaki belirsizlikleri arttırmıştır. Lizbon Anlaşması'nın 50. maddesine göre, AB'den ayrılmak isteyen ülkenin, niyetini AB'ye bildirerek geri çekilme anlaşması için AB ile müzakere yapması gerekmektedir (European Union 2012:43-51). Bu çerçevede BK'nin, geri çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren AB'den resmen çıkması veya herhangi bir anlaşmaya varılmadığı takdirde, bildirim tarihinden iki yıl sonra (29 Mart 2019) AB'den ayrılması öngörülüyordu. Ancak, mevcut süreçte AB üyesi 27 ülke ve BK parlamentosu, Brexit'i 31 Ocak 2020 tarihine kadar erteleme konusunda anlaşmış bulunmaktadır.

BK'yi Brexit'e götüren süreçte öne çıkan iktisadi nedenlerin başında bağımsız bir dış ticaret politikası izleme isteği gelmektedir. Bu kapsamda, ülkede iktisadi ve siyasi değişimleri tetiklemesi beklenen Brexit süreci, BK-AB ilişkisindeki ticari dinamikler dikkate alınarak tartışılmaktadır. Bu çalışmada uluslararası ticaret perspektifinde Brexit sonrası gerçekleşmesi muhtemel modellerin avantaj ve dezavantajlarına odaklanılmış ve BK'yi Brexit sürecine götüren dış ticaret yapısı incelenerek Brexit sonrası uygulanabilecek ticaret modellerin BK'ye olası makro ve mikro etkileri tartışılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. BK'yi Brexit sürecine götüren temel tartışmaların ele alındığı giriş bölümünü takiben ikinci bölümde BK'nin AB ile dış ticareti ülkenin AB üyelik süreci ekseninde ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü

bölümünde taraflar arasında Brexit süreci tamamlandıktan sonra uygulanması tartışılan alternatif dış ticaret modelleri her bir modelin güçlü ve zayıf yönleri dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise söz konusu ticaret modellerinin BK ekonomisi üzerindeki mikro ve makroekonomik etkileri tartışılmıştır.

3.2 Brexit Perspektifinde Birleşik Krallık'ın Dış Ticaret Yapısı

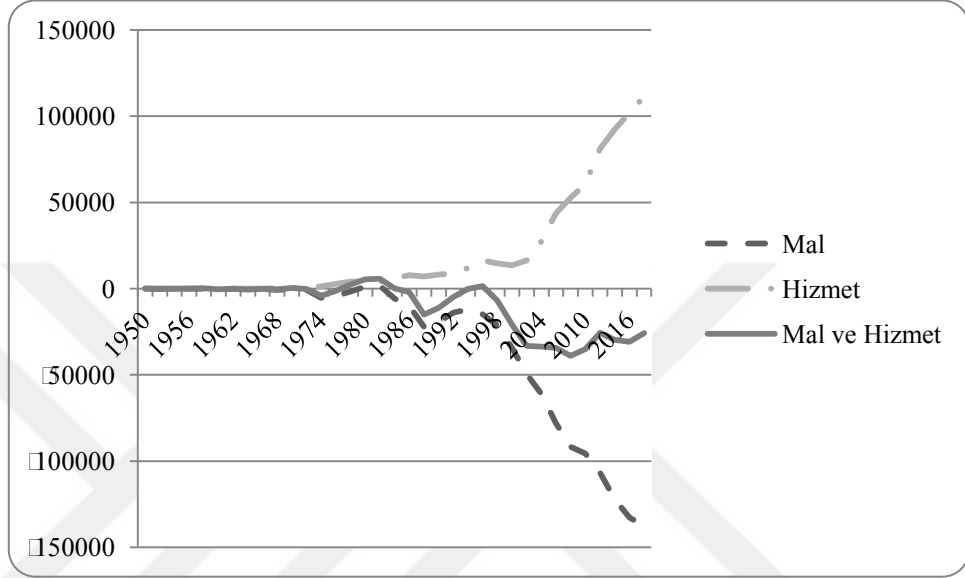
BK'nin dış ticaret dengesi 1990'lı yıllardan sonra olumsuz bir tablo ortaya koysa da Büyük Buhran ve Dünya Savaşları gibi büyük şoklar dışında hem ihracat hem de ithalat hacmi bakımından GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'nin %30'una ulaşmıştır. Bu nedenle, uluslararası ticaretin BK ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir. İthalat, ihracat ve dış ticaret dengesinin GSYİH'deki payı Grafik 3.1'de gösterilmektedir. BK'nin GSYİH'sinde dış ticaret payının artmasına, geleneksel olarak yüksek sürdürülebilir endüstri içi ticaret ve malların üretim sürecinin farklı ülkelerde gerçekleştirilmesine olanak sağlayan sınır ötesi tedarik zincirinin gelişimi yardımcı olmuştur (UK Department for International Trade, 2017:15). Ayrıca BK'nin izlediği rasyonel politikalar, AB Tek Pazarı gibi dünyanın en büyük pazarına sınırsız erişim hakkına sahip olması ve lojistik bakımdan pazara yakınlık gibi faktörleri de bu güçlü performansa katkı bulunmaktadır.

Grafik 3.1: BK'nin GSYİH'sinde dış ticaretin payı (%)

Kaynak: UK Department for International Trade (2017:14)

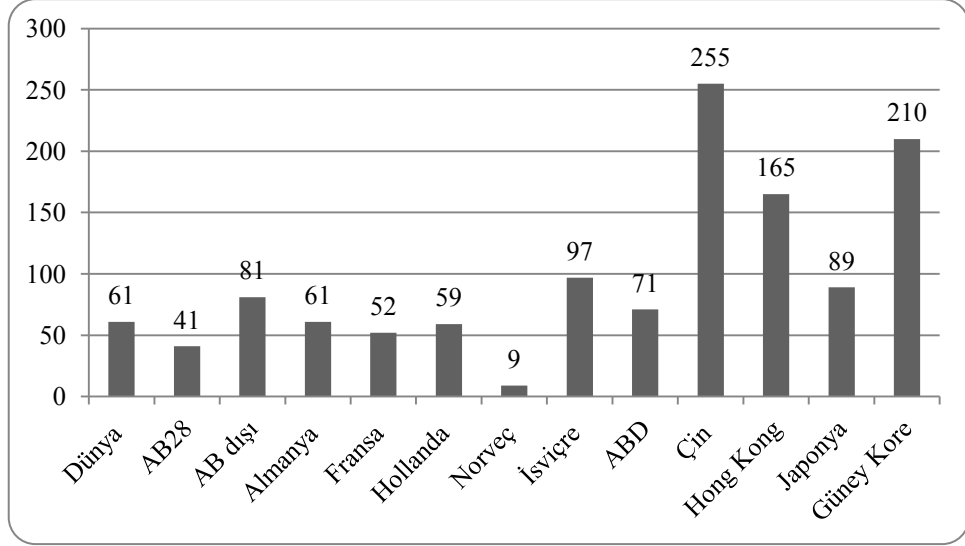
BK'nin mal ticaretinde görülen kronik dış ticaret açığı özellikle hizmet ihracatındaki artış sayesinde dengelemiştir. Grafik 3.2'de BK'nin mal ve hizmet ticaret dengesi gösterilmektedir. Buna göre, BK'nin mal ticaretinde 1980'lerde başlayan ve hızla büyüyen, 2017 yılında ise 137 milyar £'e ulaşan dış ticaret açığının olduğu görülmektedir. Buna karşın, hizmet sektöründeki 111 milyar £'lık güçlü ihracatın katkısıyla ticaret açığı 25.8 milyar £'de dengelenmiştir.

Grafik 3.2: BK'de mal ve hizmet ticaret dengesi (milyon £)

Kaynak: ONS (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

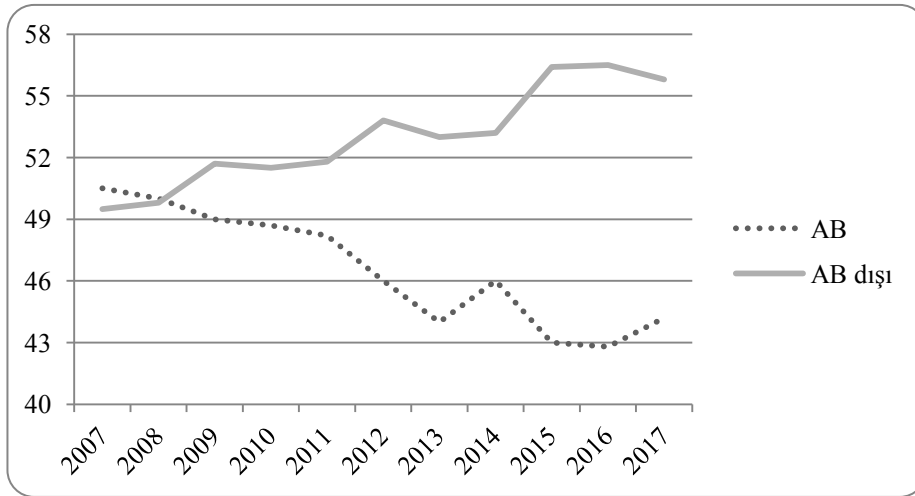
AB, BK'nin önemli bir ticaret ortağı olmakla birlikte BK, ihracat alanını diğer ülke pazarlarına doğru genişletmiştir. Seçilmiş ülkelere göre 2007-2017 yılları arasında BK'nin mal ve hizmet ihracatındaki değişim Grafik 3.3'de gösterilmektedir. BK'nin 2007 ve 2017 yılları arasında AB ve AB dışı ülkelere ihracatı sırasıyla %41 ve %81 oranında artmıştır. AB'nin yavaş büyüme hızı ve doymuş pazar yapısı nedeniyle BK ihracatının son yıllarda AB dışındaki pazarlara kaydığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda BK'nin AB ile tercihli ticaret anlaşması bulunan üçüncü ülkelere yapılan ihracatın artış hızı incelendiğinde, İsviçre (%97) ve Güney Kore (%210) ile ticaretin hızlı bir şekilde arttığı, ancak Norveç'e (%9) gerçekleştirilen ihracatın durağanlaştığı anlaşılmaktadır. BK'nin DTÖ kurallarına göre üçüncü ülke statüsünde ticaret yaptığı ülkeler arasında Çin (%255), Japonya (89) ve ABD (%71)'deki artış ise dikkat çekmektedir.

Grafik 3.3: Seçilmiş ülkelere göre BK'nin mal ve hizmet ihracatındaki değişim (% , 2007 [2017)

Kaynak: ONS (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

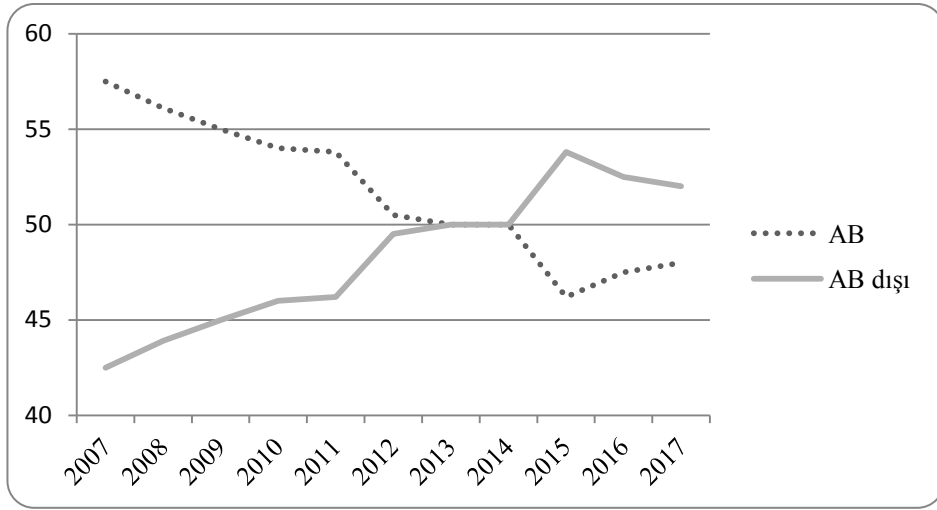
BK'nin AB ve AB dışı ülkelere gerçekleştirdiği ihracat miktarının incelendiği Grafik 3.4'te görüleceği üzere, AB dışındaki ülkelere yapılan ihracat, AB bölgesine yapılan ihracata göre daha fazla artmıştır. BK ihracatında 2007 yılında yaklaşık %51 olan AB pazarının payı 2017'de %44'e kadar gerilerken, aynı dönemde AB dışındaki ülkelere yapılan ihracatın payı %49'dan %56'ya yükselmiştir. İhracat pazarının AB dışındaki ülkelere doğru kaymasında AB'nin bu ülkelerle imzaladığı tercihli ticaret anlaşmalarının önemli bir faktör olduğu savunulabilir. Ancak BK'nin AB'ye coğrafi yakınlığı ve AB Tek Pazarı'na üyeliği gibi faktörlerin etkisiyle en büyük ticaret ortağının AB olduğu görülmektedir.

Grafik 3.4: BK'nin AB ve AB dışı ülkelere mal ve hizmet ihracatı (%)

Kaynak: ONS (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

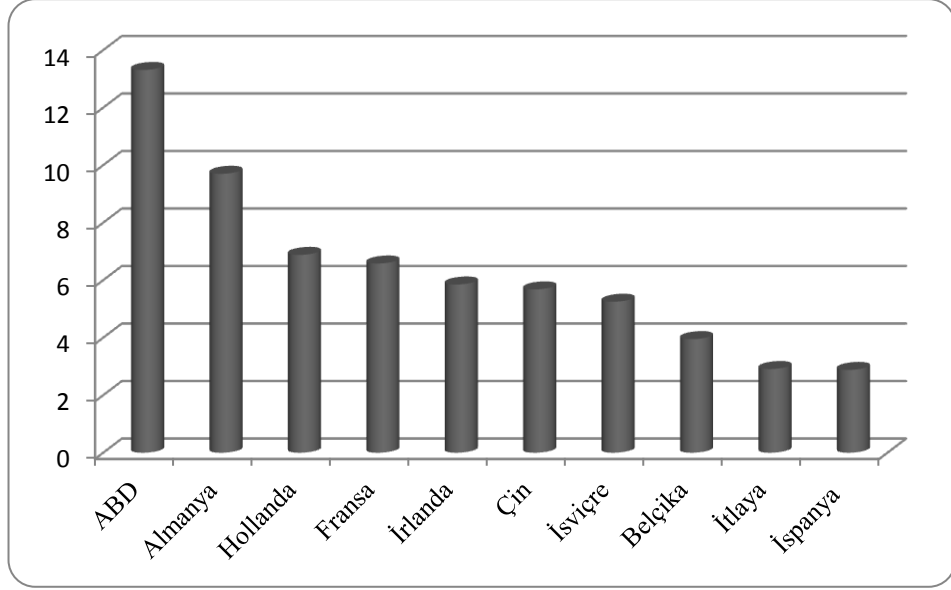
BK'nin AB ve AB dışına yaptığı ihracat miktarı mal ve hizmet sektörlerinde farklı düzeyde değişim göstermektedir. Grafik 3.5'de AB ve AB dışı ülkelere gerçekleştirilen mal ihracatının 2007-2017 yılları arasındaki payı gösterilmektedir. 2007-2017 yılları arasında AB dışındaki ülkelere yapılan mal ihracatı AB'ye yapılan ihracata göre daha fazla artmıştır. AB'ye ihraç edilen malların payı 2007 yılında %57.5 iken 2017 yılında %48'e gerilemiş, AB dışındaki ülkelere gerçekleştirilen ihracat ise aynı dönemde yaklaşık olarak %42.5'ten %52'ye yükselmiştir. Booth ve Howarth (2012:10), BK ihracatının AB bölgesi dışına kayarak ülke bazında çeşitlenmesini 2000'li yılların başındaki Euro krizine bağlamaktadır.

Grafik 3.5: AB ve AB dışı ülkelere göre BK'nin mal ihracatı (%)

Kaynak: ONS (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 3.6'da BK'nin en fazla mal ihracatı yaptığı ülkeler gösterilmektedir. ONS verilerine göre, BK 2017 yılında toplam mal ihracatının yaklaşık %48'sini AB ülkelerine gerçekleştirmiştir. AB ülkeleri dışında en fazla ihracat yapılan ülkeler ise ABD (%13), Çin (5.6), İsviçre (%5.25) olmuştur. BK'nin toplam ihracatı içerisinde Almanya %9.7'lik pay ile AB'deki en büyük ticaret ortağı olurken bunu Hollanda (%7) ve Fransa (%6.5) izlemiştir. Ancak, Hollanda veya diğer AB üyesi ülke limanlarına ihracat kaydıyla gönderilen malların bir kısmı nihai olarak AB dışındaki ülkelere sevk edilmesine karşın bu nitelikteki işlemlere ait tutarlar dış ticaret istatistiklerinde AB'ye ihraç edilen mallar olarak kaydedilmektedir. "Rotterdam Etkisi" olarak adlandırılan bu ticaret akımı nedeniyle AB'ye gerçekleştirilen ihracat rakamlarının tam olarak gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir.

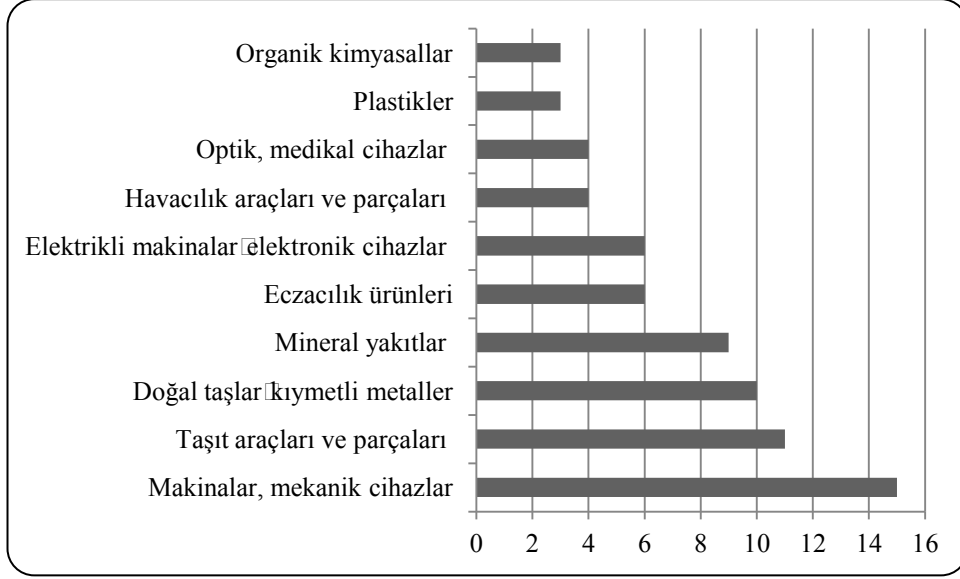

Grafik 3.6: BK'nin en fazla mal ihracatı yaptığı ülkeler (% , 2018)

Kaynak: ITC İstatistikleri (2019a) kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

BK'nin ihraç ettiği ürünler geniş bir yelpazede olup Grafik 3.7'de en fazla ihracat yapılan malların kompozisyonu gösterilmiştir. BK ihracatının ağırlıklı bölümü katma değeri yüksek ürünlerden oluşturmaktadır. Örneğin makina ve mekanik cihazlar (%15), ulaşım araçları ve bunlara ait parçalar (%11), doğal taşlar ve kıymetli metaller (%10), eczacılık ürünleri (%6), elektrikli ve elektronik cihazlar (%6) en fazla ihraç edilen mallar olarak sayılabilir.⁷ BK'nin AB ve AB dışı ülkelere gerçekleştirdiği mal ihracatındaki dalgalanmanın aksine hizmet ihracatı istikrarlı bir seyir izlemiştir.

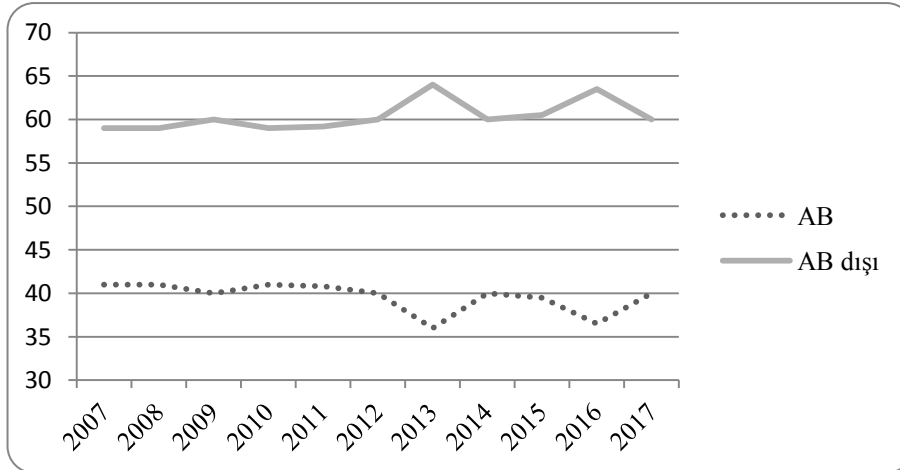
⁷ DGÖ'nün HS 4 sınıflandırmasına göre, BK'nin en fazla ihraç ettiği ürünler; makineler ve mekanik cihazlar (84. fasıl); gaz tribünleri, otomatik bilgi işlem makineleri (bilgisayarlar), motorlar, ulaşım araçları (87. fasıl); insan ve yük taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve bunlara ait parçalar, traktör ve motosiklet, Doğal taşlar ve kıymetli metaller (71. fasıl); işlenmiş ve işlenmemiş altın, platin, paladyum, radyum, osmiyum ve incilerden, mineral yakıtlar (27. fasıl); petrol yağları, petrol gazı ve gaz halindeki hidrokarbonlardan, eczacılık ürünleri (30. fasıl); tedavide veya korunmada kullanılan aletler, aşular, toksinler, mikroorganizma kültürleri (mayalar hariç) ve benzeri ürünlerden oluşmaktadır.

Grafik 3.7: BK'nin en fazla ihracatını yaptığı malların kompozisyonu (% 2018)

Kaynak: ITC İstatistikleri (2019b) kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 3.8'de 2007-2017 yılları arasında AB ve AB dışı ülkelere yapılan hizmet ihracatının payı gösterilmiştir. AB, mal ticaretine benzer şekilde hizmet ihracatında da BK'nin en büyük ticaret ortağı olarak %40 paya sahiptir. BK, dünyanın en büyük finansal hizmet sağlayıcısı olup dünya döviz ticaretinde %37, uluslararası sigorta primi gelirinde %29 ve sınır ötesi banka kredisi işlemlerinde %16 paya sahiptir (Chang, 2018:14). Sapir, Schoemaker ve Veron (2017:3) de BK'nin dünya bankacılık sektörünün %17'sine (1.8 trilyon Euro) sahip olduğunu tahmin etmektedir.

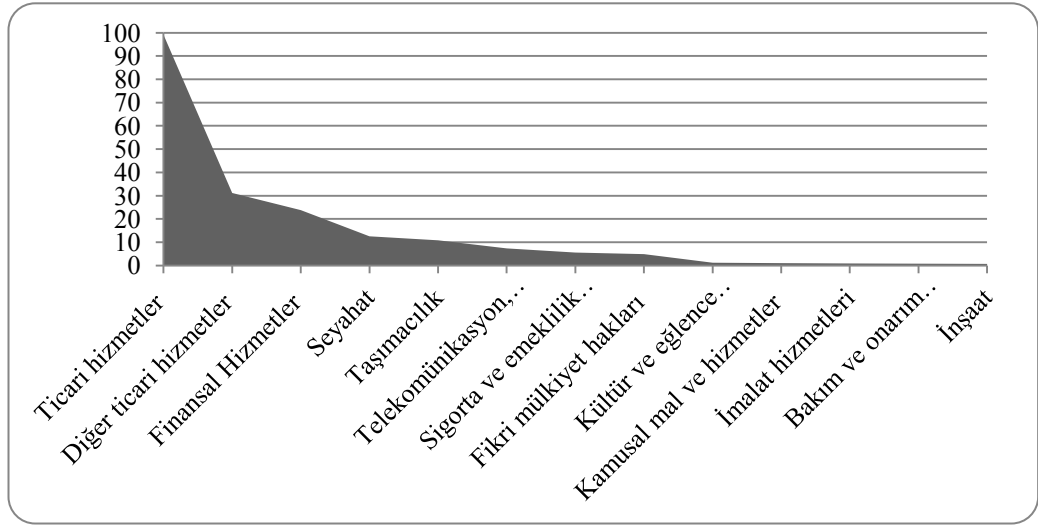

Grafik 3.8: AB ve AB dışı ülkelere göre BK'nin hizmet ihracatı (%)

Kaynak: ONS (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

BK hizmet ihracatının büyük bölümü, finansal hizmetler ve diğer ticari hizmetler kategorisinde sınıflandırılan yatırım bankacılığı, hukuk, muhasebe ve halkla ilişkiler

gibi çeşitli hizmet sektörlerine dayanmaktadır. Ayrıca, turizm ve ulaşım hizmetleri de bütçeye önemli katkı sağlamaktadır. BK'nin hizmet ihracatının sektörlere göre dağılımı Grafik 3.9'da yer almaktadır. Toplam ihracat içinde hizmet sektörü payının artmasında 1973'ten sonra BK ekonomisinin üretimden hizmetlere (özellikle bilgiye dayalı işletme ve finansal hizmetler) doğru dönüşüm geçirmesi etkili olmuştur (Booth ve Howarth, 2012:11). Örneğin işletme, finans gibi profesyonel hizmetlerin GSYİH içindeki payı 1992-2008 yılları arasında %15'ten %22'ye yükselirken, imalat sektörünün payı %21'den %12'ye gerilemiştir (BIS, 2011:7). BK'de sadece mal ihraç eden firmalara kıyasla daha küçük olan hizmet ihracatçısı firmaların daha üretken ve verimli olması bu dönüşümde etkili olmuştur (Breinlich ve Criscuolo, 2011:196)

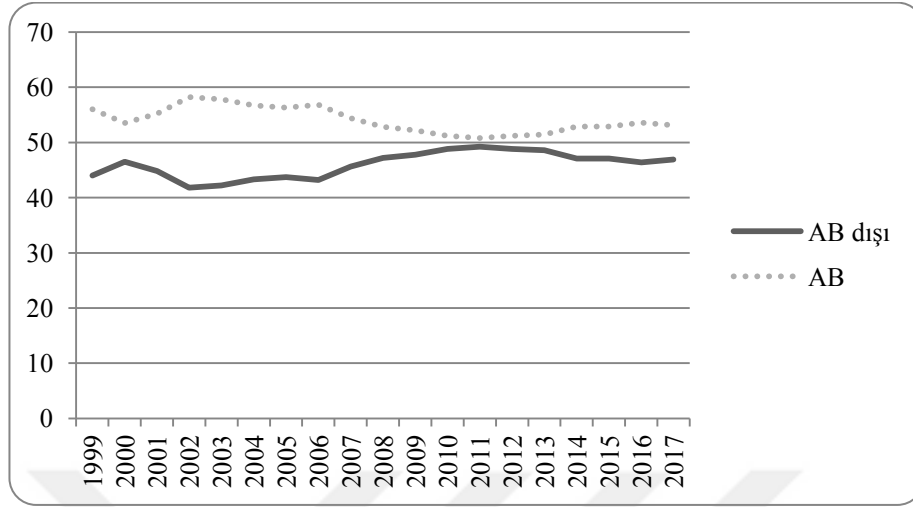
Grafik 3.9: BK'nin en fazla ihracat yaptığı hizmetlerin kompozisyonu (% , 2018)

Kaynak: ITC İstatistikleri (2019c) kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Mal ihracatındaki ticaret akımına benzer şekilde BK'nin ithalat yaptığı ülkeler de AB'den AB dışındaki ülkelere doğru kayma eğilimindedir. Özellikle, 2006 yılından sonra AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı tercihli ticaret anlaşmalarının sağladığı vergi avantajı bu trendin oluşmasında etkili olmuştur.

Grafik 3.10'da 2007-2017 yılları arasında BK'nin AB ve AB dışındaki ülkelere gerçekleştirdiği ithalatın payı gösterilmektedir. Buna göre, 1999-2017 yılları arasında AB ve AB dışındaki ülkelere yapılan ithalat miktarında dalgalanma olduğu ve AB dışı ülkelere yapılan ithalatın payının arttığı anlaşılmaktadır. Mal ve hizmet ithalatında 1999 yılında AB'den yapılan ithalatın payı %56 iken 2017 yılında %53'e

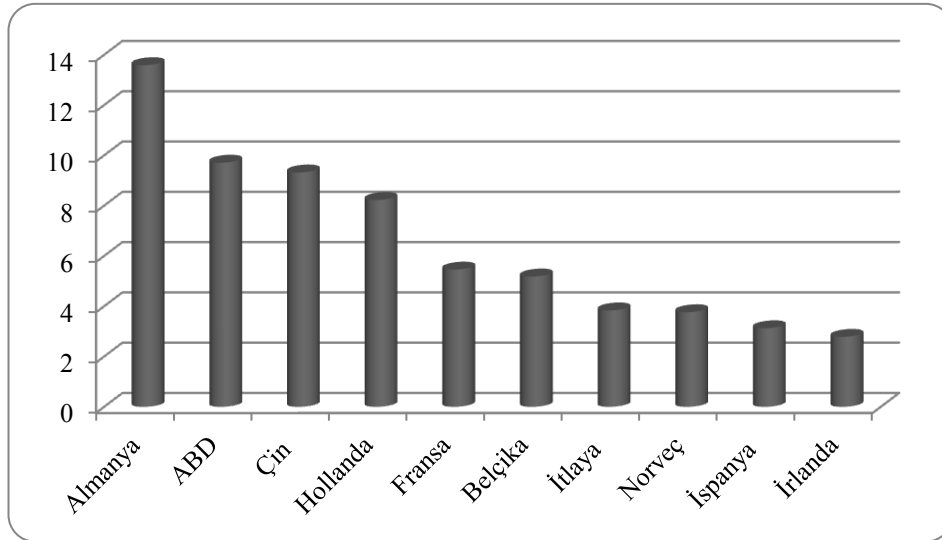
gerilemiş, AB dışındaki ülkelerden yapılan ithalat ise aynı dönemde %44'den %47'ye yükselmiştir.

Grafik 3.10: BK'nin AB ve AB dışı ülkelerden mal ve hizmet ithalatı (%)

Kaynak: ONS (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

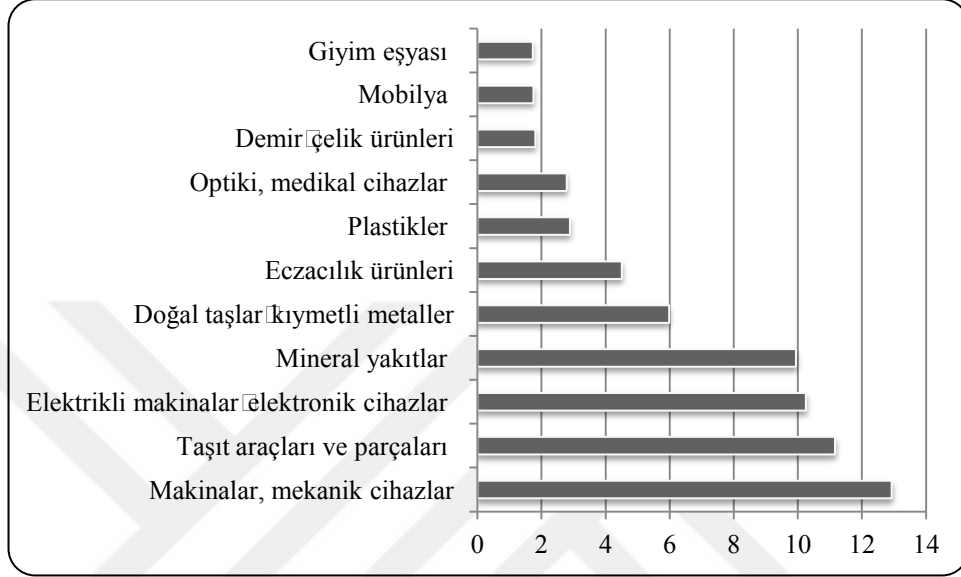
Grafik 3.11'de BK'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler gösterilmiştir. ITC'nin 2019 yılı verilerine göre, 2018 yılında BK toplam mal ithalatının yaklaşık %52.5'sini AB ülkelerinden gerçekleştirmiştir. AB ülkeleri dışında en fazla ithalat yaptığı ülkeler ise ABD %9.7, Çin 9.3, Norveç %3.7 olmuştur. BK'nin ithalatında Almanya %13.5'lik payla AB'deki en büyük ticaret ortağı olurken, bunu Hollanda %8.2 ve Fransa %5.4 izlemiştir.

Grafik 3.11: BK'nin en fazla mal ithalatı yaptığı ülkeler (% 2018)

Kaynak: ITC İstatistikleri (2019d) kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

BK'nin en fazla ithal ettiği mal türleri Grafik 3.12'de gösterilmektedir. BK'nin ithal ettiği malların yaklaşık yarısını makina ve mekanik cihazlar (%13), ulaşım araçları ve bunlara ait parçalar (%11), elektrikli ve elektronik cihazlar (%11), mineral yakıtlar (10), doğal taşlar ve kıymetli metaller (%6) ve eczacılık ürünleri (%4.5) oluşturmaktadır.⁸

Grafik 3.12: BK'nin ithal ettiği malların kompozisyonu (%)

Kaynak: ITC İstatistikleri (2019e) kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Mal ithalatında olduğu gibi hizmet ithalatında da AB, BK pazarına hakim olduğu görülmektedir. BK, 2017 yılında hizmet ithalatının yaklaşık yarısını AB ülkelerinden yapmış olup, bunun %40'ını otel, restoran, tur operatörlerine yapılan harcamalar oluşturmuştur (Ward, 2019:7). Hizmet ithalatında AB'yi ABD, Çin ve Hindistan takip etmektedir.

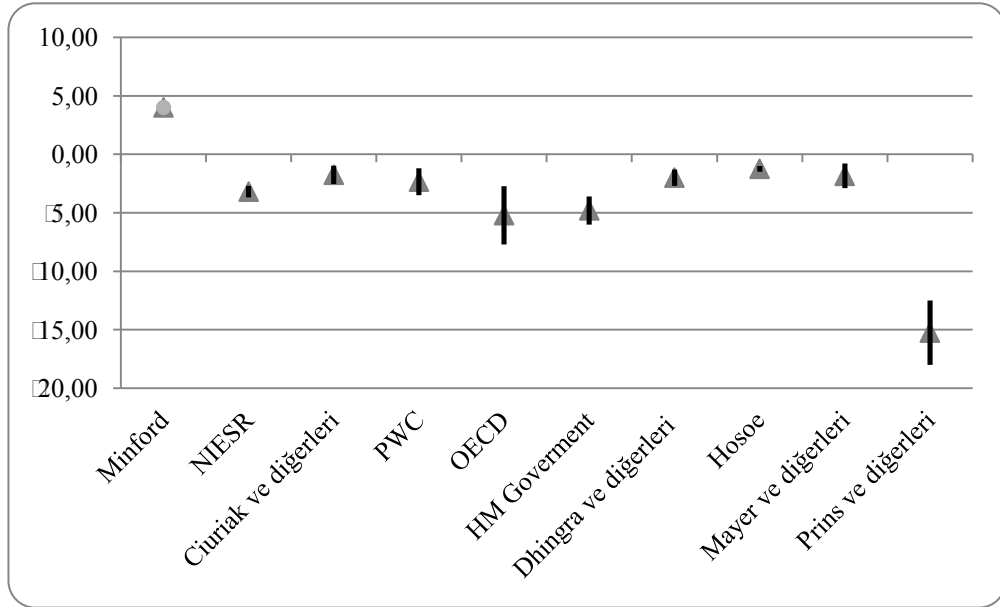
⁸ DTÖ'nün HS4 sınıflandırmasına göre, BK'nın en fazla en ithal ettiği ürünler; makinalar ve mekanik cihazlar (84. fasıl); gaz tribünleri, otomatik bilgi işlem makinaları (bilgisayarlar), motor ve bunlara ait parçalar, taşıt araçları 87. fasıl); insan ve yük taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve bunlara ait parçalardan, elektrikli makinalar ve elektronik cihazlar (85. fasıl); telefonlar, elektrik devrelerini anahtarlama veya korumak için ya da bağlantı yapmak için elektrikli cihazlar, akıllı kartlar ve depolama aygıtlarından, mineral yakıtlar (27. fasıl); petrol yağları, petrol gazı ve gaz halindeki hidrokarbonlardan, doğal taşlar ve kıymetli metaller (71. fasıl); işlenmiş ve işlenmemiş altın, platin, paladyum, radyum, osmiyum ve incilerden oluşur.

3.3 Brexit'in Birleşik Krallık'ın Dış Ticaretine Potansiyel Etkileri ile İlgili Literatür

Brexit, dış ticaret alanında özellikle gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve sınır geçiş maliyetlerindeki değişimler üzerinden etkisini gösterecektir. Diğer taraftan Anderson ve Wincoop'un (2004:691) da belirttiği gibi ticaret maliyetlerinin artışı, gümrük vergilerinin yanında tarife dışı engeller ve sınır maliyetleri ile ilişkilidir. Bu nedenle, Brexit'ten sonra AB Tek Pazar'ı dışında kalacak BK firmaları potansiyel olarak ek maliyetlere maruz kalacaktır. Bu bağlamda Brexit'in BK dış ticareti ve GSYİH'si üzerindeki muhtemel makroekonomik etkileri ve sektör ölçeğinde mikro ekonomik etkileri öne çıkan tartışmalardır.

Brexit sürecini planlamadaki teknik zorluklar BK'nin AB'den ayrıldıktan sonra nasıl bir ticaret düzleminde ilişkilerini şekillendireceği konusundaki belirsizlikleri arttırmış ve bazı küresel firmaların BK'deki operasyonlarını gözden geçirmesine neden olmuştur. Örneğin, Ford, 2019 yılında Brexit'in maliyetlerinde 800 milyon \$ artışa neden olacağını bildirirken Airbus şirketinin Başkanı Tom Enders, Brexit'in AB'den çıkış ile sonuçlanması durumunda BK'de faaliyetlerine son vererek yatırımları başka yere yönlendirecekleri uyarısında bulunmuştur (Financial Times, 2019). Benzer şekilde Japon elektronik üreticisi Panasonic, Avrupa genel merkezini BK'den Amsterdam'a taşıma kararı alarak bu hamlenin Brexit ile bağlantılı vergi sorunlarını sınırlamak için tasarlandığını, Japon bankaları Nomura ve Daiwa ise AB operasyonlarını Almanya'da yapmaya başlamıştır (Tobin, 2019). BK'nin en büyük ikinci sigorta şirketi Aviva, Brexit'e hazırlanırken 7.8 milyar £ değerinde varlığını İrlanda Cumhuriyeti'ne taşıyacağını duyurmuştur. Finans sektöründe faaliyette bulunup BK'den ayrılma sürecinde olduğunu açıklayan diğer firmalar ise Credit Suisse, Barclays, Goldman Sachs, Lloyds of London'dur (Sommerland ve Chapman, 2019). Ramiah ve diğerleri'nin (2016:1) Brexit'in hizmet sektöründeki olumsuz etkilerini ortaya koyan çalışmaları bu çerçevede ele alınabilir. Bu yazarlar, 2010-2016 yıllarına ait zaman serisini regresyon analizinde kullanarak kısa dönemde en fazla olumsuz etkilenecek sektörün bankacılık sektörü olacağını tahmin etmişlerdir. Finansal pasaport sorunu nedeniyle çok sayıda bankanın operasyonlarını Londra'dan başka ülkelere taşıyacağı varsayımı altında banka-finans sektöründeki daralmanın %15.37 olacağını hesaplamışlardır.

Brexit'in makroekonomik etkilerini inceleyen literatür genellikle gümrük vergisi, tarife dışı engeller ve sınır geçiş maliyetlerindeki değişikliklerin BK'nin dış ticaret akımları ve buna bağlı olarak GSYİH üzerindeki etkisini ölçmeye odaklanmıştır. Çalışmalar temelde AB'den ayrıldıktan sonra BK'nin ticaret maliyetlerinde bir yükselmenin olacağı ve ticaret hacmindeki azalmaya bağlı olarak verimliliğin de olumsuz etkileneceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu görüşün tersine, AB bütçesine ödeme yapılmaması ve göç politikasının sertleşmesi sayesinde net kazanç elde edileceğini savunanlar da vardır. Uzun dönemde Brexit'in BK'nin GSYİH'si üzerindeki etkisini tahmin eden bazı ampirik çalışmalara ilişkin sonuçlar Grafik 3.13'de özetlenmiştir.

Grafik 3.13: Brexit'in uzun dönemde BK'nin GSYİH'si üzerindeki etkisi (%)
Kaynak: İlgili çalışmalarda hesaplanan minimum ve maksimum tahmin değerleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Minford (2018:415), Brexit'ten sonra BK'nin En Çok Kayrılan Ülke (Most Favoured Nation (MFN) tarifesiyle karşı karşıya kalacak olmasına rağmen tarife dışı engellerin ve sınır geçiş maliyetlerinin artmayacağını, aksine AB'nin yasal düzenlemelerine tabi olma zorunluluğu ortadan kalkacağı için ticaret maliyetlerinin azalacağını savunmaktadır. Minford, bu varsayımlar altında ticaret politikasındaki değişimlerin ekonomik etkilerini hesaplanabilir genel denge modeli ile incelemiş ve çalışma sonucunda Brexit'in uzun dönemde BK'nin GSYİH'sini %4 arttıracığını tahmin etmiştir. Ancak Minford'un analizindeki varsayımların Brexit üzerine yapılan diğer çalışmalardan oldukça farklıdır. Ebell ve Warren (2016:123) gümrük vergilerinin

yükselmesi nedeniyle AB-BK ticaret hacminin düşeceği, doğrudan yabancı yatırımların azalacağı ve BK'nin AB bütçesine ödeme yapmayacağı varsayımı altında hesaplanabilir genel denge modelinin genel özelliklerine sahip NIGEM modelini kullanarak uzun dönemde Brexit'in ekonomik etkilerini tahmin etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre, BK mal ticaret hacmi iyimser ve kötümser durumda olmak üzere Norveç (%10.5 ila %16.5), İsviçre (%13.3 ila %17.5) ve DTÖ (%20.7 ila %29.2) senaryolarında azalmaktadır. Ebell ve Warren (2016:133) ayrıca BK ihracatının bu senaryolarda sırasıyla %10.3 ila %16.3, %13.3 ila %17.6 ve %20.7 ila %29.3 oranında düşeceğini hesaplamışlardır. Ciuriak ve diğerleri (2015:25) de 2015 yılı fiyatlarını kullanarak 2030 yılı için yaptıkları projeksiyon çalışmasında GTAP verilerini CGE Modelinde kullanmış ve anlaşmasız Brexit durumunda GSYİH'nin %2.76, Brefta senaryosunda ise %1.03 azalacağını, dolayısıyla Brexit'in BK GSYİH'si üzerinde önemli derecede olumsuz etkiye yol açacağını tahmin etmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında AB ile STA yapılması durumunu Brefta senaryosu olarak adlandırmaktadır Brexit senaryosunu ise BK'nin AB'den anlaşma olmaksızın ayrılması olarak tanımlamış ve bu durumda BK ticaretinin DTÖ'nün MFN düzenlemesine tabi olacağını varsaymışlardır. Ciuriak ve diğerleri (2015:14:15) anlaşmasız Brexit senaryosunda GSYH'deki azalmada gümrük vergisinin %34, sınır maliyetinin %43, ihracat malları için uygulanacak tarife dışı engellerin %17 ve servis ihracatındaki tarife dışı engellerin %5 oranında etkili olacağını, Brefta senaryosunda ise; sınır maliyetlerinin %92 ve tarife dışı engellerin %8 belirleyici olacağını savunmuşlardır. Ciuriak, Dadkhah ve Xiao (2017:17) daha sonra yaptıkları çalışmada Brexit ve Brefta senaryoları için GSYH'deki azalmayı sırasıyla %2.54 ve %0.97 olarak revize etmişlerdir.

BK, Norveç modeli veya DTÖ'nün MFN kurallarının geçerli olduğu üçüncü ülke modelinde farklı düzeyde ticaret engelleriyle karşılaşabilir. Dhingra ve diğerleri (2017:3), ticaret engellerinin yanında AB bütçesine yapılan ödemelerin azalacağı, buna karşın düşük ticaret hacmi nedeniyle uzun dönemde üretimde verimliliğin düşeceği varsayımı altında 35 ülke ve 31 sektörü kapsayan hesaplanabilir genel denge modelini kullandıkları çalışma sonucunda GSYİH'deki kaybın %1.3 ila 2.7 arasında olacağını tahmin etmişlerdir. Dhingra ve diğerleri (2017:44), söz konusu refah kaybının oluşmasında MFN tarife oranlarının %0.13, tarife dışı engellerin ise %0.53-%1.31 arasında paya sahip olduğunu hesaplamışlardır. Ayrıca, Dhingra ve

diğerlerinin (2017:45) çalışması uzun dönemde BK ithalatının %8 ila %16, ihracatının ise %9 ila %16 arasında azalacağını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar Mejean ve Schwellnus'un (2009:1) AB içi ticaret maliyetlerinin diğer OECD ülkeleri arasındaki ticaret maliyetlerinden yaklaşık %40 daha fazla düştüğünü tahmin ettikleri çalışma sonuçları ile örtüşmektedir.

Mayer, Vicard ve Zignago (2018:17-18) çekim modelini kullanarak BK ve AB üyesi ülkelerin Brexit'ten etkilenme düzeyini incelemişlerdir. Buna göre, Btexit'in, artan gümrük vergisi oranları ve tarife dışı engeller nedeniyle BK'nin GSYİH'sinde %0.8 ila %2.9'luk bir refah kaybına yol açacağını, AB üyesi ülkelerin GSYİH'sinde ise STA modelinde %0.2, DTÖ'nün MFN tarife oranlarının geçerli olduğu ticaret modelinde ise %0.6'lık bir azalmaya neden olacağını hesaplamışlardır. Ayrıca çalışmada BK ile yakın coğrafi ve tarihi bağları olan İrlanda Cumhuriyeti'nin diğer AB üyesi ülkelere kıyasla daha fazla zarar göreceği savunulmuştur. Benzer sonuçları paylaşan Kierzenkowski ve diğerleri (2016:7) de NIGEM modelini kullanarak 2030 yılında AB Tek Pazarı'na erişim, göç ve doğrudan yatırım faktörlerini dikkate alarak iyimser ve kötümser olmak üzere iki ayrı senaryonun simülasyonunu yapmışlardır. Araştırma sonuçları BK GSYİH'sinin sırasıyla %2.7 ve %7.7 arasında azalacağını göstermektedir. PwC'nin (2016:3) çalışması ise STA ve DTÖ modellerinde dış ticaret vergileri ve ticaret maliyetlerindeki artışların GSYİH'yi %1.2 ve %3.5 oranında olumsuz etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Benzer bir çalışmada Prins ve diğerleri (2018:46) NIGEM modeli ile 2030 yılında Brexit'in, BK'nin AB üyeliğini devam ettirdiği mevcut duruma göre GSYİH'nin kümülatif olarak %18 azaltacağını, STA senaryosundaki ekonomik kaybın ise yaklaşık olarak %12.5 olacağını tahmin etmişlerdir. Prins ve diğerlerinin (2018) tahminleri diğer çalışmalara kıyasla daha büyük bir olumsuz etkinin oluşacağına işaret etmektedir.

Brexit'ten sonra BK'nin AB dışındaki ülke pazarlarına geçiş yapma isteği, BK'nin uluslararası pazardaki ticaret kaybını tamamen telafi edemeyebilir. Bu görüşe dayanarak azalan ticaret hacmine odaklanan Hosoe (2017:193), hesaplanabilir genel denge modelinde tarife ve tarife dışı engeller nedeniyle BK ihracatının %5-5.8 arasında azalacağını, GSYİH'deki kaybın ise %1.1-1.5 olacağını savunmaktadır. Rojas-Romagosa'nın (2016:10) çalışması da benzer sonuçları paylaşmaktadır. Buna göre DTÖ senaryosunun geçerli olduğu durumda AB'nin BK'ye ihracatının %3 azalacağı, STA senaryosunun geçerli olduğu ticaret akımında ise %1.7 azalacağı

tahmin edilmiştir. Yazarlar ayrıca simülasyon bulgularından hareketle BK'nin toplam ihracatının DTÖ ve STA senaryolarında sırasıyla %21.8 ve %12.5 azalacağını hesaplamışlardır.

BK, DTÖ kurallarının geçerli olduğu üçüncü ülke modelinde AB bütçesine ödeme yapmak zorunda değildir. Ancak, bu tasarrufun BK hazinesine sağlayacağı katkı, artan ticaret maliyetleri göz önüne alındığında etkisiz kalabilir. Örneğin, Boulanger ve Philippidis (2015:840), GTAP (Global Trade Analysis Model) verilerini hesaplanabilir genel denge modelinde kullanarak ticaret maliyetlerinde gerçekleşecek %2'lik bir artışın AB bütçesine kaynak tahsis edilmemesiyle sağlanan tasarrufun faydasını tamamen ortadan kaldıracığını, ticaret maliyetlerinde %5'lik bir artışın ise BK GSYİH'sinde % 0.7'lik bir kayba yol açacağını hesaplamıştır.⁹ Söz konusu ampirik çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde dış ticaretin önündeki tarife dışı engelleri azaltacak bir ticaret anlaşması yapılmadan BK'nin AB'den ayrılması durumunda, BK aleyhine ticaret maliyetlerinin yükseleceği öngörülmektedir. Bu nedenle, Crafts (2017:30) Brexit'i AB bütçesine katkı yapmamak için seçilen pahalı bir yol olarak tanımlamaktadır.

3.4 Avrupa Birliği'nde Farklılaştırılmış Entegrasyon Girişimleri ve Birleşik Krallık

Son yıllarda sayıları hızlı bir şekilde artan bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleri günümüzde ülkeler arası iktisadi ilişkileri şekillerden önemli etmenlerden biri haline gelmiştir. Günümüzde neredeyse her ülke ekonomik bir entegrasyona üye olduğundan dünya ticaretinin yarısından fazlası ekonomik entegrasyonlar kapsamında gerçekleşmektedir. El-Agraa (2011:1) ekonomik entegrasyonları “ülkeler arasındaki ayırıcı ticari engellerin kaldırılması ve ülkeler arasında belli bir koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması” olarak ifade etmektedir. Geleneksel olarak, ekonomik entegrasyonlar serbest ticaret alanı, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik entegrasyon olarak ifade edilen farklı biçim ve derecelerde

⁹ GTAP Modeli, ülkeler arasındaki refah değişimlerini analiz etmek amacıyla sıkça kullanılan bir genel denge modelidir. GTAP, uluslararası ticaret ve politikaya ilişkin problemleri kantitatif bir analizle makro ekonomik olarak açıklamayı hedeflemektedir. Temel olarak program, Standart GTAP modeli ve GTAP veri tabanı olmak üzere iki ana yapıdan oluşur. Standart GTAP modeli, GTAP veri tabanında yer alan ülkelere ait verileri kullanarak çalışmaktadır. GTAP veri tabanı içinde 140 ülke ve bunlara ait 57 sektör bulunmaktadır. Güncel veri tabloları GTAP veri tabanına entegre edildiğinden modeli kullananların ek bir veri girişi yapmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

oluşturulur (Balassa, 1961:2). Bu aşamaların tümü piyasa entegrasyonunun farklı yoğunluklarını en dar kapsamlıdan en geniş kapsamlıya olacak şekilde açıklamaktadır. Bir diğer ifade ile bu aşamalar farklı düzeylerde ticaretin serbestleşmesi ve politika koordinasyonu ile ilişkilendirilmektedir.

Ekonomik entegrasyon girişimleri ülkelerin refahı, iktisadi büyümesi, dış ticareti ve ödemeler dengesi üzerinde önemli etkiler yaratır. Ekonomik entegrasyon teorisine önemli katkıları olan Viner (1950), gümrük birliklerinin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı etkileri statik ve dinamik etkiler olarak iki ana başlık altında incelemiştir. Dinamik etkiler üye ülkelerin rekabet edebilirliği, teknolojik gelişimi, kaynak dağılımı, ölçek ekonomileri ve yatırımları üzerinde etkili iken statik etkileri ise ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olmak üzere iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, birlik içi pahalı üretimin yerini görece daha ucuza üreten üye ülkeden yapılan ithalatın alması sonucu ortaya çıkarken; ticaret saptırıcı etki ise, birlik dışı ülkeden yapılan daha ucuz ithalatın yerini görece daha fazla pahalı olan birlik içi bir ülkeden yapılan ithalatın alması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden daha büyük olması durumunda entegrasyon girişiminin ortalama kaynak verimliliğini yükselttiği ve böylece dünya refahının artmasına katkı sağladığı öne sürülmektedir. Ticaret saptırıcı etkinin ticaret yaratıcı etkiden daha büyük olması durumunda ise kaynakların ortalama verimliliğinde düşüş meydana gelmesi sonucu, maliyetler yükselmekte ve buna bağlı olarak da dünya refahında azalma meydana gelmektedir.

Ülkelerin bir araya gelerek bir entegrasyon girişimi oluşturmalarının arkasında çeşitli nedenler yatmaktadır. Grossman ve Helpman'a (1993) göre, ekonomik olarak bütünleşmiş ülkeler, ticaretin kolaylaştırılması, sermayeye daha kolay erişim ve büyümeyi arttıran farklı kanallardan bilgi alışverişi gibi alanlarda etkileşim imkanına sahiptir. Coe ve Helpman (1995:859) ise entegrasyona dahil üyelerin teknoloji alanındaki ortak araştırma ve geliştirme programlarının sağladığı faktör verimliliğindeki artış sayesinde ülke ekonomilerinin olumlu etkilediğini vurgulamaktadır. Baldwin (1989) de ekonomik entegrasyonların ticaret maliyetleri üzerindeki etkilerini incelemiş özellikle üye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergisinin kaldırılması veya azaltılması nedeniyle ticaret maliyetlerinin azaldığını belirlemiştir.

Entegrasyon teorileri kapsamında bugüne kadar hayata geçirilen en önemli entegrasyon girişimlerinden biri olarak ifade edilen AB kuruluşundan itibaren farklı derinleşme ve genişleme süreçlerinden geçerek günümüzdeki halini almıştır. AB “derin entegrasyonu”, malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin AB Tek Pazarı içerisinde serbest dolaşımı ilkesi çerçevesinde AB piyasa entegrasyonunun temelini oluşturmaktadır. Ancak, bazı durumlarda hem derinleşme hem de genişleme sürecinin etkin bir şekilde devam edebilmesi için AB’nin farklılaştırılmış bir entegrasyon modeline doğru yöneldiği de görülmektedir. Farklılaştırılmış entegrasyon hem BK’nin Brexit sonrası AB ile ticari ilişkilerini belirlemede hem de AB’nin gelecekte üye ve üye olmayan ülkelerle olan ilişkilerini belirlemede önemli bir yere sahiptir. Çizelge 3.1’de görüldüğü gibi, AB üyesi olan BK, Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan kişilerin serbest dolaşımını düzenleyen Schengen Anlaşması ve parasal birliği ifade eden Euro Bölgesi dışındadır. AB dışındaki ülkelerin AB ile mal, hizmet, sermaye ve kişilerin hareketliliği ise çeşitli anlaşmalarla düzenlenmişlerdir. Örneğin, EFTA üyesi ülkelere Norveç, İzlanda ve Liechtenstein kişilerin hareketliliğini Schengen Anlaşması’yla, ticaretini ise Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) Anlaşması’yla sürdürmektedir. Bunun yanında İsviçre, EFTA üyesi olmasına karşın AEA Anlaşması dışında yer alarak AB ile ticaretini ikili anlaşmalarla yürütmektedir. AEA dışında yer alan Türkiye, AB üyesi olmayıp AB ile ticaretini GB Anlaşması çerçevesinde sürdürmektedir.

Çizelge 3.1: AB’de farklılaştırılmış entegrasyon ve BK’nin yer aldığı entegrasyon girişimleri

EU28	Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda Cumhuriyeti, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Hırvatistan
AEA	AB28 ve İzlanda, Lihtenştayn, Norveç
EFTA	İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, İsviçre
Schengen Alanı	Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İzlanda, İtalya, İspanya, İsveç, İsviçre, Litvanya, Lihtenştayn, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yunanistan
Euro Bölgesi	Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda Cumhuriyeti, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan
Gümrük Birliği	AB28 ve Türkiye

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 3.1’de görüldüğü gibi AB üyesi olmayan ancak AB ile ticari ilişkilerini farklı modellerle sürdüren çok sayıda ülke bulunmaktadır. Bu bakımdan, BK’nin AB Tek Pazarı’na erişim hakkına sahip olması için mutlaka AB üyesi olmasına gerek yoktur. Örneğin, Türkiye ve EFTA ülkeleri, AB üyesi olmamalarına rağmen çeşitli anlaşmalarla AB Tek Pazarı’nda mal, hizmet, sermaye ve kişilerin kısmen veya tamamen serbest dolaşımı hakkına sahiptir. Ancak BK, AB’den ayrıldığında Türkiye’nin GB Anlaşması’na benzer şekilde bir anlaşma yaparsa bile üçüncü ülkelerle STA müzakere etmek zorunda kalacaktır. Buna ek olarak, Brexit’in önemli konularından olan bağımsız dış ticaret politikası yürütülmesinin mümkün olduğu STA modelinin de değerlendirilmesi gerekir. BK’nin Brexit’ten sonra AB ve diğer ülkelerle ticari ilişkilerini şekillendirebileceği Avrupa Ekonomik Alanı Modeli (Norveç modeli), İkili Anlaşmalar Modeli (İsviçre modeli), Serbest Ticaret Anlaşması Modeli (Kanada modeli), Gümrük Birliği Modeli (Türkiye modeli) ve DTÖ Kurallarının Geçerli Olduğu Üçüncü Ülke Modeli Brexit sürecinde en çok tartışılan alternatif modeller olmuşlardır.

3.5 Brexit Sonrası Tartışılan Dış Ticaret Modelleri

Brexit süreci, AB'nin genişleme tarihinde bugüne kadar karşı karşıya kaldığı en sorunlu ve karmaşık süreç olmuştur. BK ve AB’nin 1973 yılından beri geliştirmiş olduğu entegrasyon sürecinin, Brexit kararı ile sona ermesi beklenmektedir. Brexit sonrasında BK’nin dış ticaret alanında karşı karşıya kalabileceği olumsuz tabloyu değiştirmesinde AB’den çıkış biçimi belirleyici olacaktır. Diğer bir ifade ile ticaret üzerindeki etkilerin büyüklüğü AB üyeliğini geçersiz kılan ticaret düzenlemelerinin kapsamına ve belirlenecek modele bağlıdır. Bu bakımdan, tartışmalar ‘yumuşak Brexit’ ve “sert Brexit” arasında sınıflandırılacak ticaret modelleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. “Yumuşak Brexit”, mal, hizmet, sermaye ve kişilerin AB Tek Pazarı içerisinde serbest dolaşımının mümkün olduğu AEA modeli, “sert Brexit” ise ticari ilişkilerin DTÖ kurallarına göre gerçekleştirildiği üçüncü ülke modeli olarak ifade edilmektedir. Bu alternatifleri birbirinden ayırmak konusunda BK’nin AB ile yapılacağı olası ticaret anlaşmasının BK’ye AB Tek Pazarı’na girişine imkan verip vermeyeceği önemli bir parametre olarak öne çıkmaktadır.

BK'nin varsayılan alternatiflerden birini seçmesi durumunda karşılaşılabileceği sorunları tanımlamak taraflar arasındaki ticari ilişkileri belirlemede önemli bir yere

sahiptir. Bu kapsamda, çalışmada mevcut alternatif ticaret modelleri incelenirken mal, hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı, bağımsız ticaret politikası izlenmesi, sınır kontrol maliyetleri, ticaretin kolaylaştırılması prosedürleri ve AB bütçesine ödeme yapılması konularına odaklanılmıştır.

3.5.1 Avrupa ekonomik alanı modeli: Norveç örneği

Norveç, EFTA'nın dört üyesinden biri olup 1994 yılında oluşturulan AEA Anlaşması'na taraf olan üç ülkeden biridir. AEA, EFTA ve AB üyesi ülkeler arasında yapılan anlaşma ile kurularak EFTA üyesi ülkelerin AB'ye girmeden AB Tek Pazarına ulaşmasına olanak sağlamıştır. AEA, yıllar içinde üye ülkeler arasında açık ve rekabetçi bir iç pazarın oluşturulması ilkesine dayanarak malların serbest dolaşımının yanında hizmet, sermaye ve emeğin serbest dolaşımını kapsayan bir şekilde genişlemiştir. Bu model çerçevesinde, Brexit her ne kadar BK'yi AB dışına itse de BK, Norveç'in de dahil olduğu EFTA'ya dahil olup AEA içinde kalabilir.

Norveç, AB'nin istihdam, tüketicilerin korunması, çevre, rekabet, devlet yardımları ve fikri mülkiyet hakları gibi Tek Pazar ile ilgili alanlarda AB mevzuatını uygulamakla yükümlüdür (Dhingra ve Sampson, 2016:4). Buna karşın, diğer EFTA ülkeleri gibi Norveç'in de AB uluslar üstü kurumlarında temsil yetkisi bulunmamakta ve AB karar alma sürecinde yer alamamaktadır. Diğer taraftan ortak tarım politikası, balıkçılık, parasal birlik, vergilendirme, dış ilişkiler ve ortak savunma politikası gibi konular AEA Anlaşması'nda düzenlenmemiştir. Dolayısıyla, BK için Norveç modelinin geçerli olması durumunda bazı alanlarda siyasi yetki devri veya paylaşımı söz konusu olmayacaktır.

Norveç, AB bütçesine katkıda bulunmaktadır. Brexit sonrasında BK-AB ilişkisi, Norveç modeli temelinde gelişmesi durumunda BK'nin AB bütçesine yapacağı ödeme sadece %17 oranında bir azalma gösterecektir (Thompson ve Harari, 2013:25; Dhingra ve Sampson, 2016:4). AEA anlaşması, BK'ye kişilerin serbest dolaşım hakkı tanımayı sürdürmeyi de beraberinde getirecektir. Bu nedenle, Norveç modelinin Brexit oylamasında öne sürülen sınır güvenliğinin sağlanması, göçmen karşıtlığı ve AB bütçesine ödeme yapılmaması gibi önemli konularda beklentileri karşılayamayacağı ifade edilmektedir.

Brexit'ten sonra BK ile AB arasında hizmet sektörünü kapsayan bir anlaşma yapılmaması durumunda AB içinde hizmet dolaşım hakkı fesih edileceğinden BK'de

yerleşik finansal firmaların diğer AB ülkelerine geçiş yapması rasyonel bir tercih olacaktır. Chang'ın (2018:14) da ifade ettiği gibi bu durumda BK merkezli firmalar, AB veya AB'nin anlaşma yaptığı ülkelerdeki müşterileriyle doğrudan iş yapma imkanını kaybedebilir. Dolayısıyla, firmalar pazarlarını kaybetmeme hedefiyle müşterilerin bulunduğu yere veya AB dışındaki bölgelere taşınabilir. Bu bağlamda Djankov (2017:1), özellikle finans ve bankacılık sektörü yatırımlarının BK dışına kayması sonucunda BK'nin uğrayacağı gelir kaybının %12 ila %18 olacağını, istihdamın ise %7 ila %8 arasında azalacağını tahmin etmiştir.

Norveç, GB'ye taraf olmadığı için ithalat sürecinde AB'nin OGT'sini uygulamak zorunda değildir. Başka bir ifade ile gümrük vergilerini belirleme konusunda otonomiye sahiptir. Ancak, tercihli rejimden faydalanarak AB'ye ihracat yapabilmesi için malların Norveç'te üretildiği ve AB standartlarına uyduğunun ispatlanması gerekmektedir. Bu nedenle, AEA bölgesinde üretilen malların menşe kazandırıcı nitelikte yeterli işlem ve işçilik gördüğünün EUR. 1 Dolaşım Sertifikası ile ispatlanması gerekir.¹⁰ BK açısından böyle bir uygulama İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda sınırlarında özel kontroller yapılmasını da beraberinde getirecektir. Byrne ve Rice (2018:19), Brexit'ten sonra sınırdaki bekleme sürelerinin artması nedeniyle İrlanda Cumhuriyeti'nin BK'ye ihracatının %1.4, BK'den yaptığı ithalatın ise %3.1 azalacağını tahmin etmişlerdir. Norveç modeli bir bütün olarak değerlendirildiğinde BK'ye getireceği yükümlülükler nedeniyle Brexit'i destekleyenlerin beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Bu nedenle, Norveç modelinin BK ve AB ilişkilerini şekillendirmesi bakımından iyi bir alternatif olmadığı ifade edilmektedir (Begg, 2016: 34).

3.5.2 İkili anlaşmalar modeli: İsviçre örneği

EFTA üyesi olan İsviçre, 1992 yılında yapılan referandumla AEA Anlaşması'nı reddetmiştir. İsviçre, AEA Anlaşması'na taraf olmadığından AB ile ilişkisi Norveç'ten farklı bir şekilde gelişmiştir. 1972 yılında İsviçre-AB STA'sının yürürlüğe girmesiyle bazı malların ticaretindeki engeller kaldırılmış ve geçen süre içinde 100'den fazla ikili anlaşma imzalanmıştır. Ancak, Emerson'un (2016:3) da

¹⁰ EUR. 1 Dolaşım Sertifikası, STA kapsamında EFTA ülkelerince, AB'ye demir-çelik ve tarım ürünleri ihracatı sırasında malın menşeyini ispat etmek için düzenledikleri belgedir.

ifade ettiği gibi AEA Anlaşması'nın reddinden sonra mal bazında yapılan bu ikili ticaret anlaşmaları uzun ve karmaşık müzakereler sonucunda yürürlüğe girebilmiştir.

İsviçre, AB pazarına tüm sektörlerde girememiştir. Örneğin, sanayi mallarının AB Tek Pazarı'na erişim imkanı varken, işlenmemiş tarım ürünlerinin erişim imkanı yoktur. Hizmet sektörü ve işlenmiş tarım ürünleri ihracatı ise sınırlı düzeyde yapılabilir. Hizmet alanında, finans sektörünün AB Tek Pazarı'na erişim imkanı olmadığından AB'ye ye ülkelerde faaliyet göstermek isteyen İsviçre bankaları ve finans kuruluşlarının AB veya AEA lkelerinde şube açması gerekmektedir. Taraflar arasındaki hizmet ticareti, sigortacılık ve kamu alımları gibi bir kaç sektörü kapsamaktadır. BK'nin toplam hizmet ihracatında AB pazar payının yaklaşık %40 olduğu dikkate alındığında AB pazarına erişim için İsviçre modelinin iyi bir seçenek olmadığı ifade edilmektedir.

GB'ye dahil olmayan İsviçre, AB'den bağımsız şekilde üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşması yapabilme hakkına sahip olup ticarete AB'nin OGT'sini uygulamak zorunda değildir. Ayrıca, İsviçre'nin AB Tek Pazarı'na erişimini sağlayan ikili anlaşmaları EFTA'dan bağımsız olarak müzakere edildiğinden BK'nin, sadece EFTA'ya ye olarak AB Tek Pazarı'na erişimini koruyabilmesi de mümkün olmayacaktır. Bunun nedeni EFTA'nın BK'ye sadece EFTA lkeleri pazarına erişim hakkı vermesidir. Bu nedenle, BK'nin EFTA'ya ye olduktan sonra AEA'da tercihli ticarettten faydalanarak ticaret yapması için AB ile ayrıca ticaret müzakereleri yapması gerekecektir.

İsviçre ile AB arasındaki ikili anlaşmalara konu olan malların ticaretinde menşe kuralları geçerlidir. Dolayısıyla, ihraç mallarının sınır geçişlerinde gümrük prosedürleri, menşe kontrollerini kapsamaktadır. AB ile İsviçre arasında sanayi mallarının yanında kişilerin de serbest dolaşım hakkı vardır. Ancak, İsviçre'de 2014 yılında gmelerle ilgili yapılan referandumda 'kitlesele gn kısıtlanması' yönünde karar alınarak hükümetin üç yıl içerisinde göçmen sayısının sınırlanması için sistem kurulması talep edilmiştir. AB'nin referandum sonuçlarına tepki göstermesi sonucunda İsviçre, kişilerin serbest dolaşımı konusunda taviz alamamıştır. Bu süreçte AB Komisyonu, İsviçre'yi iş piyasasında ayrımcılık ve kota uygulamasına gitmesi halinde bunun karşılıksız kalmayacağı konusunda uyarımıştır (Schwok ve Najy, 2018:67). Dolayısıyla İsviçre referandum kararını uygulayamamış ve kişilerin serbest dolaşımı devam etmiştir. İsviçre-AB sınırında insan geçişlerinde sınır

kontrolü yapılmaması İngiltere ile İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasındaki sınır bölgesinde yenilikçi teknik çözümlerin yerleştirilmesi bakımından örnek olabilir. Bu bağlamda belirli sayıda kontrol noktalarının hayata geçirilmesi, İsviçre ve komşu ülke gümrük personelinin ortak sınır devrisi yapması ya da istihbarat kurumlarıyla yakın işbirliği yapılması gibi farklı uygulamalar geliştirilebilir (Schwok ve Najy, 2018:7).

İsviçre, iç hukukunu ilgili AB mevzuatıyla uyumlaştırmak zorunda olamamasına rağmen AB ile ikili ticaret anlaşmaları nedeniyle AB Tek Pazarındaki kurallara uymak zorundadır. Ancak Schwok ve Najy'e (2018:7-8) göre İsviçre ile AB arasında mevzuatın uyumlaştırılması konusunda kurumsal bir çerçevenin olmaması genellikle ticareti kısıtlamaya yönelik tehdit, engel ya da anlaşmazlıkla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, İsviçre Tek Pazar'a erişiminin bloke edileceği kaygısıyla AB mevzuatına uymayı; rekabet, devlet yardımları ve çevre düzenlemeleri ile ilgili kuralları içeren çeşitli AB düzenlemelerini esas alarak iç hukukunu revize etmeyi tercih etmektedir.

İsviçre diğer EFTA ülkelerine göre AB bütçesine daha az ödeme yapmaktadır. AB özellikle bütçe ve göç konusunda İsviçre'nin izlediği isteksiz politikalara cevap olarak İsviçre ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Council of the European Union, 2012). İsviçre modelinin hizmet sektörünü dışlaması, sınır geçişlerindeki gümrük prosedürleri, menşe incelemeleri, göç konusu, AB bütçesine ödeme yapılması ve iç hukukunu genel olarak AB hukukuyla uyumlaştırma zorunluluğu gibi özellikleri göz önüne alındığında bu modelin Brexit sonrasında BK için uygun bir model olmadığı anlaşılmaktadır.

3.5.3 Serbest ticaret anlaşması modeli: Kanada örneği

BK'nin AB ile bir STA imzalaması, yumuşak entegrasyon rejimi anlamına gelmektedir. Bu modelde BK, STA'nın kapsamına göre AB Tek Pazarı'na tam veya kısmi erişimi elinde tutmaya devam ederken dış ticaret politikasını AB'den bağımsız şekilde belirleyebilecektir. Bunun nedeni, STA türü tercihli ticaret anlaşmalarında tarafların ticaret politikalarını ve üçüncü ülkelere uygulayacakları vergi oranlarını kendilerinin belirlemeleridir.

STA modelinin güçlü bir seçenek olarak kabul edilmesinde potansiyel anlaşmanın "derinliği" belirleyici olacaktır. AB ile Kanada arasında 2017 yılında yürürlüğe giren ve oldukça kapsamlı olan yeni nesil STA, BK-AB ticari ilişkileri için örnek olarak

değerlendirilebilir. CETA olarak adlandırılan AB-Kanada Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması (The Comprehensive Economic and Trade Agreement), işlenmiş işlenmemiş tarım ürünleri, balıkçılık, sanayi ürünleri ve sınırlı olsa da hizmet sektörünü kapsamaktadır. Bu anlaşmayla iki taraf arasındaki mal, hizmet ve sermaye akımının kolaylaştırılması için gümrük vergilerinin %98'i ortadan kaldırılmıştır (European Commission, 2018). Anlaşmanın düzenlediği alanlar ve gümrük vergisi muafiyeti tanınan sektörler göz önüne alındığında CETA'nın, Avrupa Tek Pazarı'na erişimde en gelişmiş STA olduğu savunulabilir.

AB ve Kanada, sınır geçişlerini hızlandırmak, gümrük prosedürlerini azaltmak ve gümrük uygulamalarında standartlaşmayı sağlamak amacıyla DTÖ nezdinde imzalanan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nı kabul etmişlerdir.¹¹ Ancak anlaşma kapsamında ticaretin kolaylaştırılması hedefinin başarılı olması için ülkelerin karşılıklı tanıma taahhüdünün olması gerekmektedir. Bu çerçevede Porto ve Morini (2014:44) 2011 ve 2012 yıllarındaki 75 ülkeyi kapsayan çekim modeline dayandırdıkları ampirik çalışmada taraflar arasında Karşılıklı Tanıma Anlaşması olmadan ticaretin kolaylaştırılmasına dönük tedbirlerin işlevsiz kalacağını savunmuştur. STA'daki gümrük uygulamalarıyla ilgili bir başka problem de malların menşenin ispat edilmesi zorunluluğudur. CETA kapsamındaki ürünlerin anlaşmaya taraf olan ülkelerde üretildiği menşe beyanı ile ispat edilmektedir. Menşe beyanı dijital ortamda düzenlendiğinden zaman maliyeti azaltılsa da gümrük idaresince her bir gümrük işlemi için menşe belgesi arandığı için ticaret maliyetleri tam olarak ortadan kalkmamaktadır.

BK'nin Brexit'ten sonra AB'nin teknik standartlara ilişkin mevzuat düzenlemelerinden ayrılacağı ve ihracat mallarının menşe denetimine tabi tutulacağı varsayımı altında ticaret maliyetlerinin artması kaçınılmazdır. Bu kapsamda, Kierzenkowski ve diğerleri (2016:19-20) BK-AB arasında yürürlüğe girecek bir STA'nın sağlayacağı vergi indirimleri nedeniyle elde edilen kazancın %10'una eşit bir tutarda ticaret maliyetlerinin artacağını ve AB'ye ihracatın toplamda %6.4 azalacağını tahmin etmişlerdir. Yazarlar, sektör bazında ise gıda ve tarım sektörünün

¹¹ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, 2013 yılında DTÖ üyeleri tarafından sınır yönetimi politikalarını takip etmek ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak amacıyla imzalanmıştır. Günümüzde küresel ticaret politikalarının odağındaki Ticaretin Kolaylaştırılması kavramı ile malların satıcıdan alıcıya ulaşması ve paranın transfer sürecindeki işlemlerin basitleştirilmesi, standart hale getirilmesi hedeflenmiştir.

%7, kimya sektörünün %9, metal sektörünün %11, finansal hizmetler sektörünün %6 ve ulaşım araçları sektörünün %12 olumsuz etkileneceğini tahmin etmişlerdir.

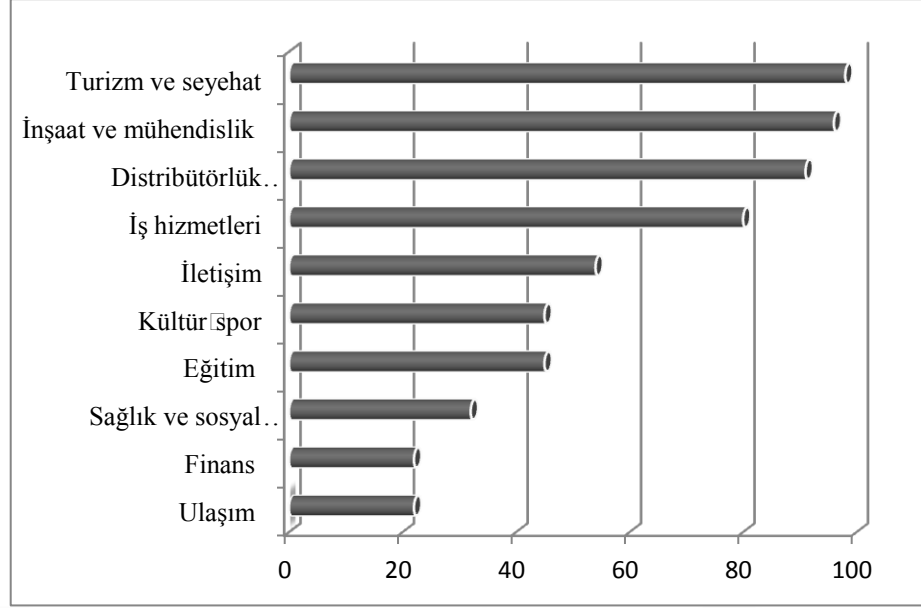
CETA’da hizmet sektörü ticaret alanı oldukça sınırlıdır. Örneğin, havayolu taşımacılığı ve sigorta sektörü anlaşmaya dahil iken BK ekonomisinde önemli bir yere sahip olan finansal hizmetler anlaşmaya dahil edilmemiştir. Bu bakımdan CETA, mevcut haliyle BK için ideal bir seçenek değildir. BK’nin AB’ye hizmet ihracatında etkilenme olasılığı bulunan sektörlerin anlaşılması amacıyla Çizelge 3.2’de BK’nin hizmet ihracatı kompozisyonu sunulmuştur.

Çizelge 3.2: BK’nin AB’ye yaptığı hizmet ihracatının sektörlere göre dağılımı (2017)

	£ milyar	Servis ihracatındaki payı (%)
Diğer hizmetler	31.0	28.2
Finans	25.9	23.6
Gezi-Tatil	19.1	17.4
İletişim ve bilgi servisleri	9.1	8.3
Ulaşım	7.2	6.5
Sigorta ve emeklilik	6.9	6.3
Fikri mülkiyet hakları	6.0	5.4
Müteahhitlik	1.1	1.0
Kültür, turizm	1.0	0.9
Yönetim	0.5	0.5

Kaynak: ONS (2019b) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

BK’den AB’ye ihraç edilen hizmetlerin %70’ini finansal hizmetler, gezi-tatil ve diğer ticari hizmetler kategorisinde sınıflandırılan bankacılık, hukuk, muhasebe ve halkla ilişkiler oluşturmaktadır. Sadece bu üç hizmet kalemindeki ihracatın ekonomik değeri 76 milyar £’dur. Mangtorn ve Winters’e (2018:11) göre, CETA gibi geniş kapsamlı bir STA, hizmet ihracatı pazarına kısmi erişim sağlasa bile BK hali hazırda AB Tek Pazarı’nda sahip olduğu imkanlara ulaşamayacaktır. Grafik 3.14’te CETA’ya benzer bir STA’nın BK ile AB arasında geçerli olduğu durumda BK’nin bazı hizmet sektörlerinde AB pazarına erişim potansiyeli gösterilmiştir.

Grafik 3.14: CETA modelinde BK'nin AB pazarına erişimi (%)

Kaynak: Mangtorn ve Winters'in (2018:6) çalışmasına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Pazarı tam erişim %100'ü ifade etmektedir.

Grafik 3.14'te görüleceği üzere, STA modelinde BK'nin turizm ve seyahat, inşaat ve mühendislik hizmetleri sektörünün AB pazarına erişiminde sınırlı da olsa gerileme beklenmektedir. Ancak finans, ulaşım, eğitim ve iletişim sektörleri gibi önemli ihracat alanlarında pazar kaybının daha fazla olması tahmin edilmektedir. Hantzsche, Kara ve Young (2019:11), CETA gibi geniş kapsamlı bir STA'da bile hizmet pazarına erişim konusunda önemli kısıtlamalar olduğu göz önüne alındığında BK'nin AB'ye yaptığı hizmet ihracatının yaklaşık olarak %60 daralmasını beklemektedirler.

Kanada vatandaşları, çoğu AB üyesi ülkelere vizesiz seyahat etmektedir ancak kurumsal çerçevede bunların serbest dolaşım hakkı yoktur (Otto ve Ghauri, 2019:141). Dolayısıyla potansiyel bir STA, BK'ye sınırlarını koruma ve göçle mücadelede alan yaratsa da İrlanda Cumhuriyeti sınır geçişlerinde sert önlemler almasını gerektirecektir. Bu durum, İrlanda Cumhuriyeti'nin AB Tek Pazarı'na erişimindeki gücünü zayıflatırken kişilerin serbest dolaşım şartlarını zorlaştıracaktır (Welfens ve Xiong, 2019:216).

2019 yılı itibariyle AB'nin yürürlükte olan 53 adet STA'sı ve 72 adet müzakereleri devam eden tercihli ticaret anlaşması vardır. Brexit'ten sonra AB'nin taraf olduğu STA'lar BK açısından otomatik olarak iptal edileceğinden BK'nin pratikte 125 adet ticaret anlaşmasını müzakere etmesi gerekecektir. Diğer taraftan Lizbon Anlaşması'nın 50. maddesine göre, "ayrılma" sürecinin 2 yılda tamamlanması

zorunluluğu göz önüne alındığında BK'nin AB ve diğer ülkelerle kısa zamanda STA imzalaması pek olası görülmemektedir (Morice ve Mariano, 2018:3). AB'nin imzaladığı bazı STA'ların müzakere süreleri 10 yıla kadar uzadığı dikkate alındığında BK'nin STA müzakerelerini kısa süre içinde sonuçlandırması oldukça zordur.

3.5.4 Gümrük birliği modeli: Türkiye örneği

BK'nin dış ticaret perspektifinde Brexit'ten sonra değerlendirilebilecek modellerden biri de AB-Türkiye arasında yürürlükte olan GB Anlaşması'dır. GB anlaşmalarının en önemli özelliği üyeler arasında her türlü tarife ve kotaların kaldırılması, birlik dışındaki ülkelere karşı OGT ve OTP uygulanmasıdır. Bu çerçevede, AB ve Türkiye 1996 yılında yürürlüğe giren OKK'ye dayanarak belirli ürünlerin ticaretinde gümrük vergisi, miktar kısıtlaması ve gümrük vergisine eş etkili diğer vergileri kaldırmıştır. Türkiye-AB arasındaki GB Anlaşması, sanayi ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretini kapsamakta olup işlenmemiş tarım ürünlerine, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması (AKÇT) kapsamı ürünlere ile hizmet ticaretine vergi muafiyeti getirmemiştir. Bu nedenle, GB Anlaşması'nın Türkiye'ye kısmen Avrupa Tek Pazarı'na erişim hakkı verdiği ifade edilmektedir.

Türkiye, üçüncü ülkeden yaptığı ithalatta AB'nin OGT ve OTP'sini uygulamakla yükümlü iken söz konusu politikaların belirlenmesi sürecinde temsil yetkisi yoktur. Bununla birlikte, Türkiye AB'nin OGT'si ile olması şartıyla üçüncü ülkelerle ticaret anlaşması imzalayabilmektedir. Türkiye'nin beklenti ve taleplerinin dikkate alınmadığı GB modeline getirilen eleştirilerden birisi de AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lara Türkiye'nin doğrudan taraf olamamasıdır. Bu durum, AB'nin STA ortağı ülkeden AB'ye gönderilen ve AB içerisinde serbest dolaşım hakkını kazanan malların daha sonra A.TR Dolaşım Belgesi eşliğinde Türkiye'ye ithal edilmesi nedeniyle ticaret sapmasına yol açmasıdır. Türkiye, bu ülkelere ihracatında ise menşe kurallarının geçerli olması nedeniyle üçüncü ülke muamelesi görüp vergilendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ithalatta, üçüncü ülkelerin "açık pazarı" iken bu ülkelerin ihracat pazarına erişiminde DTÖ'nün En Çok Kayrılan Ülke kurallarına tabi olmaktadır. Türkiye, bu asimetrik durum karşısında GB Anlaşması'nın mevcut haliyle sürdürülemez olduğunu savunarak güncelleme talep etmektedir (Dawar ve Togan, 2016).

GB modelinde malların sınır ötesine geçişi basitleştirilmiş gümrük kontrolüne tabidir. Modelin bu özelliği Türkiye ihracatçısının menşe kurallarına ve gümrük işlemleriyle ilgili bürokratik yüklerle girmeden AB ile ticaret yaptığı anlamına gelir. Bu nedenle, GB modeli mal ticareti bakımından BK ile İrlanda Cumhuriyeti arasındaki gümrük kontrollerinin esnek bir yapıda olmasına katkı sunabilir.

GB Anlaşması'na göre, Türkiye'nin AB bütçesine ödeme yapma zorunluluğu bulunmazken hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşım hakkı söz konusu değildir. Diğer taraftan, Türkiye farklı alanları düzenleyen çok sayıda AB mevzuatını iç hukukuna uyarlamak zorundadır (HM Treasury, 2016:91). Bu zorunluklar arasında ürünlerin teknik standartları, çevre, rekabet, fikri mülkiyet hukuku ve devlet yardımı kuralları bulunmaktadır. BK açısından bu yükümlülükler GB modelinin tercih edilmemesinin nedenleri olarak sayılabilir.

BK-AB arasında yürütülen Brexit müzakereleri süresince en çok tartışılan ve müzakerelerin tıkanmasına sebep olan konu, “backstop” olarak ifade edilen acil tedbir mekanizması olmuştur. Backstop, Brexit sonrası BK-AB arasındaki ticaret müzakereleri nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, BK'nin parçası olan Kuzey İrlanda ile AB üyesi olan İrlanda Cumhuriyeti arasında fiziki sınır oluşturulmamasını garanti altına almayı amaçlamıştır. Backstop protokolü ile BK-AB arasında Aralık 2020'ye kadar alternatif ticaret çözümlerinin bulunması hedeflenmiş, ancak söz konusu tarihe taraflar arasında anlaşma olmaması durumunda Kuzey İrlanda'nın BK'nin geri kalanı gibi belirsiz bir süre aynı gümrük alanı içinde kalma riskinin olması tarafların anlaşamamasına neden olmuştur. İrlanda Cumhuriyeti ile katı sınır kontrollerinin uygulanmasına BK tarafından karşı çıkılması sonucunda Kuzey İrlanda'nın Avrupa Tek Pazarı'nda kalması dahi önerilmiştir. Mevcut süreçte, “backstop” yerine geçecek alternatif düzenlemeler için AB ile müzakere yapılması talep edilmiştir.

3.5.5 DTÖ kurallarının geçerli olduğu model: anlaşmasız brexit örneği

DTÖ üyesi olan BK, anlaşma olmaksızın AB'den ayrılırsa dış ticaretini DTÖ kuralları çerçevesinde yapacak ve AB ile ticaretinde üçüncü ülke muamelesi görecektir. BK, anlaşmasız Brexit'te DTÖ'deki hak ve yükümlülüklerini GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması II. maddesi ve GATS'ın (Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması) XX. maddesi kapsamında yeniden müzakere ederek Brexit sürecinin tamamlanmasıyla gümrük tarifleri, kotalar ve sübvansiyonlar gibi

pek çok alanda yeniden düzenlemeye gitmek zorunda kalacaktır. Bu durumda BK'nin kendi politikalarını ve MFN tarife oranlarını belirlemesi, diğer tüm DTÖ üyelerinin de bunu onaylaması gerekecektir. BK fiili olarak DTÖ'deki müzakerelere en baştan başlamayı talep eden bir ülke olarak diğer DTÖ üyeleri ile müzakere etmek zorunda kalacaktır ki bu süreç sonucunda ülkelerin veto kartı ile karşılaşabilir (Bartels, 2016:1).

Ticaret ilişkilerinin DTÖ kurallarına göre belirlendiği üçüncü ülke modeli, Brexit kampanyasının odağındaki sınırların tam kontrolünü sağlamak, AB bütçesine ödeme yapmamak, diğer ülkelerle ticaret müzakerelerini AB'den bağımsız olarak yapabilmek, AB mevzuatını uygulama zorunda kalmamak gibi haklar verecektir. Ancak bu avantajlar söz konusu modeli BK için en iyi seçenek yapacağı anlamına gelmemektedir.

GATT Anlaşması'na taraf ülkeler, üye devletlere ayrımcılık yapamazlar. Diğer bir ifadeyle üye ülke, herhangi bir üye ülkeye tanıdığı avantajlı bir gümrük vergisi oranını diğer bütün üye ülkelere de tanımak zorundadır. Ancak, MFN kuralı olarak adlandırılan bu ilkenin tarife dışı engellerin uygulanmasında geçerli olduğu söylenemez. DTÖ, yerli üreticileri uluslararası pazarda haksız rekabete karşı korumak için gümrük vergilerine kıyasla daha yaygın kullanılan tarife dışı engellerin uygulanabileceği koşulları sınırlandırmaktadır. DTÖ'nün önlemleri sınırlama konusundaki düzenlemeleri, BK aleyhine ortaya çıkabilecek cezai tedbirlerin yaygınlaşmasını engelleyerek ayrımcılık yapmama ilkesini desteklemesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan bu modelin kabul edilmesinde BK'nin karşı karşıya kalabileceği gümrük vergisi oranları belirleyici olacaktır. Çizelge 3.3'te BK'nin en fazla ihracat yaptığı ülkelerin ürün bazında uyguladıkları MFN tarife oranları verilmiştir.

Çizelge 3.3: BK'nin en fazla ihracat yaptığı ülkelerin ürün bazında uyguladıkları MFN tarife oranları (%)

	Çin	ABD	BAE	G. Kore	Kanada	AB
Hayvansal ürünler	14.9	2.3	33.3	26.4	27.3	16.1
Süt ürünleri	12.2	17.8	15.0	69.8	218.5	38.1
Meyve. Sebze. Bitkiler	14.8	5.0	15.0	65.2	3.7	11.5
Kahve/çay	14.9	3.2	15.0	74.1	7.4	6
Hububat	23.7	3.6	15.0	161.2	17.5	16
Yağ	11.1	4.5	23.9	46.2	5.5	5.4
Şeker	27.4	13.7	15.0	32.2	4.2	23
İçecek ve tütün	23.2	15.3	116.9	42.6	6.4	19.1
Pamuk	22.0	4.8	15.0	2.0	0.8	0
Diğer tarım ürünleri	12.1	1.2	15.0	22.3	6.3	4.7
Balıkçılık ürünleri	11.0	1.0	15.0	14.7	1.0	11.4
Mineral ve metaller	8.0	1.7	14.8	7.4	2.7	1.9
Petrol ürünleri	5.0	2.2	15.0	8.9	6.8	3.1
Kimyasallar	6.7	2.8	7.1	5.7	4.4	4.5
Ağaç/orman ürünleri	5.0	0.5	12.2	3.2	1.5	0.9
Tekstil	9.8	8.0	14.9	16.5	10.6	6.6
Giyecek	16.1	11.6	15.0	28.4	17.2	11.5
Deri. Ayakkabı	13.7	3.9	15.0	12.0	7.2	4.2
Mekanik makinalar	8.4	1.2	13.4	9.1	3.2	1.7
Elektrikli makinalar	8.9	1.4	11.7	6.9	3.7	2.4
Taşıma araçları	11.4	3.0	13.8	8.2	5.6	4.1

Kaynak: DTÖ, Tariff profiles (2019) istatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 3.3'e göre, bölgesel entegrasyon girişimlerinin en dar kapsamlı aşamasını temsil eden DTÖ modelinde ülkelerin uyguladıkları gümrük vergisi ürüne göre değişmekle birlikte ortalama %16 düzeyindedir. Ortalama MFN tarifesi, BK'nin en fazla ihracat yaptığı ürünlerden elektrikli makina ve cihazlarda %5.8, elektrikli olmayan makine ve cihazlarda %6.2, taşıma araçlarında %7.7, petrol ürünlerinde %5.8, mineral ve metal ürünlerde %6.1 olarak belirlenmiştir. BK açısından Brexit sonrasında AB'nin taraf olduğu STA'lar otomatik olarak iptal edileceğinden BK, bu ülkelere yapacağı ihracatta MFN gümrük tarifeleriyle karşı karşıya kalacaktır. Örneğin, 2019 yılı itibarıyla G. Kore ve Kanada'nın BK ile STA'sı yürürlükte olduğundan bu malların BK'den ithalatında gümrük vergisi %0 olarak uygulanmaktadır. Ancak anlaşmasız Brexit durumunda BK, DTÖ'nün yüksek gümrük vergilerine maruz kalacaktır.

AB, tercihli ticaret anlaşması olmayan ülkelere DTÖ kuralları çerçevesinde MFN tarife oranlarını uygulamaktadır. Bu bağlamda BK'nin mal ihracatında %48 paya sahip olan AB, Brexit'in anlaşmasız sonuçlanması halinde BK'den yapacağı ithalata

MFN tarife oranlarını uygulayacaktır. Çizelge 3.3'e göre, AB'nin MFN oranları pamuk, ağaçörman ürünleri, kağıt, elektrikli/elektriksiz makinalar, kimyasal ürünlerde gümrük vergisi %0-%5, balıkçılık, hububat, sebze ve meyvede %10-%20 arasında değişmektedir. Ayrıca AB, OGT dışında kalan tarım ve hayvancılık ürünlerinde gümrük vergisini %5 ila %40 arasında belirlemiştir. Canlı hayvan, et ürünleri, içecek, tütün ve şeker ithalatında ise %16 ila %38 arasındadır.

Mal ticareti gibi hizmet sektörü ticaretine ilişkin kurallar da DTÖ tarafından belirlenmektedir. DTÖ modeli geçerli iken BK'nin AB'ye veya AB'nin hizmet ticaretini kapsayan tercihli ticaret anlaşması yaptığı ortaklarıyla ticaretindeki kurallar, GATS çerçevesinde belirlenecektir. Mal ticaretinde olduğu gibi, GATS'da da üye ülkeler arasında ayrımcılık yapmama ilkesi geçerlidir. Bu ilke tercihli ticaret anlaşması gibi istisnalar dışında pazar erişimindeki kısıtlamaların tüm ülkeler için aynı şekilde uygulanması gerektiği anlamına gelmektedir.

Hizmet piyasası genel olarak mal piyasasına göre daha fazla düzenlendiğinden DTÖ modelinde, BK'nin AB hizmet pazarına erişimi önemli ölçüde sınırlanacaktır (Lea, 2018:4). Bu nedenle, BK milli gelirinde önemli ağırlığı olan hizmet sektörü AB pazarından izole olma riski taşımaktadır. Kierzenkowski ve diğerlerinin (2016:19) OECD için yaptığı bir araştırmada BK-AB ticaretinde DTÖ'nün MFN tarife oranlarının geçerli olduğu senaryoda ticaret şokunun etkisiyle finansal hizmetlerdeki maliyet artışının %20 olacağını tahmin etmişlerdir. BK Maliye Bakanı Phillip Hammond da, hizmet sektörünün AB pazarından izole olması durumunda BK'nin büyümesinin 2019 yılında %1.9 ve 2020 yılında %1.6'ya kadar gerileyeceğini tahmin etmiştir (Douglas, 2017).

BK, AB'den anlaşma yapmadan ayrılırsa GB'nin bir parçası olmayacağı için kendi ulusal gümrük tarifelerini belirleyecektir. Ancak anlaşma olursa geçiş döneminde AB tarifelerini uygulamaya devam edecektir. Anlaşmasız Brexit'in gerçekleşme ihtimali ve Brexit sonrası belirsizliklerin giderilmesi amacıyla "geçici olarak" uygulanacak vergi ve kotaları kapsayan korunma önlemleri listesi 13.03.2019 tarihinde yayımlanmıştır (UK Government, 2019a). Söz konusu vergi oranları BK'nin AB'den anlaşmasız olarak ayrılması halinde 12 ay süreyle geçerli olacak ancak malların İrlanda Cumhuriyeti'nden Kuzey İrlanda'ya geçişi sırasında uygulanmayacaktır.

Tarife değişikliklerinin en çok hangi sektörleri etkileme potansiyeli olduğunu açıklamak üzere, Çizelge 3.4'te Brexit sonrasında BK'nin geçici olarak uygulayacağı vergi oranları ve yürürlükteki vergi oranları karşılaştırılmıştır. BK, ithalatta geçerli geçici vergi oranı listelerinde malları HS8 basamaklı kod ile sınıflandırmıştır. Yürürlükteki vergi oranlarının ilan edildiği listeler ise HS'nin 2□10 arasındaki basamağında sınıflandırılmıştır. Bu nedenle, Çizelge 3.4'te geçici ve yürürlükteki vergi oranları, sınıflandırıldığı fasıldaki HS2 basamaklı koda karşılık gelen ortalama vergi oranına göre karşılaştırılmaktadır.

Çizelge 3.4: BK'nin mal grubu bazında ithalatta uygulayacağı geçici gümrük vergileri ile yürürlükteki vergilerin karşılaştırılması

	Geçici Vergi		Yürürlükteki MFN vergisi	
	ad valorem	spesifik	ad valorem	spesifik
Karkas et	12.8	176.8/100kg	6.8	933 € / 100 kg
Balık ürün.	0	□	11,5	□
Peynir	0	0	0	185/100 kg
Şarap	0	0	0	10/litre
Şeker	0	15/100 kg	0	41.9/100 kg
Kimyasal	0.4	□	4.6	□
Tekstil	0.8	□	12	□
Makinalar	0	□	2	□
Demir çelik	0	□	2.7	□
Seramik	5	□	5	□
Taşıma araçları	10	□	10	□
Pamuk	0	□	5	□
Sebze□meyve	0	□	11.5	□
Ayakkabılar	0	□	17	□
Elektronik chz.	0	□	2.7	□

Kaynak: UK Government (2019a) ve UK Government (2019b) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 3.4'te et, şeker, ayakkabı, sebze□meyve, elektronik cihazlar, seramik, tekstil ve kimyasal ürün ithalatında gümrük vergilerinin düşürüldüğü görülmektedir. Taşıma araçları ithalatındaki gümrük vergilerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Gümrük kıymeti bakımından BK ithalatının yaklaşık %87'si için vergi oranı sıfır olarak belirlenmiştir (Banse ve Freund, 2019:1). Gasiorek, Garret ve Winters (2019) çok sayıda mal grubunda tarifelerin sıfıra indirilmesinin, BK'nin Brexit sonrası yürüteceği STA müzakerelerinde elini zayıflatacağını savunmuştur. BK'nin MFN tariflerini uygulayacağı ürün grupları ise genel olarak AB üyeliği nedeniyle taraf olduğu STA'ların devam ettirilmesi motivasyonu ile belirlenmiştir (TİM, 2019:6).

Geçici vergi listesinde yer alan korunma önlemlerinin ayırt edilmeksizin AB ve AB dışındaki DTÖ'ye üye tüm ülkelerden yapılacak ithalat işlemlerinde geçerli olması dikkat çekicidir.

Gasiorek, Garret ve Winters'e (2019) göre, geçici gümrük vergisi oranlarının belirlenmesinde hükümetin hedefleri ve maruz kaldığı baskılar etkili olmuştur. Örneğin; tarım, hayvancılık, seramik ve otomobil gibi sanayi sektörlerini koruma isteğinin yanında belli gıda ürünlerinde ortaya çıkabilecek fiyat artışlarını engelleme isteği vardır. Bu kapsamda Morris (2019), BK Hükümeti'nin bir taraftan bazı sektörlerde üreticileri korumaya çalışırken diğer taraftan tüketicilerin daha ucuz mal elde etmesini sağlamaya çalıştığını savunmuştur.

Anlaşmasız Brexit durumunda BK, ithal ettiği çoğu mal grubunda geçici gümrük vergisini %0 olarak belirlemiştir. Çizelge 3.5'te BK'nin anlaşmasız Brexit sonrasında gümrük vergisi %0 olarak belirlenen mal grupları ile söz konusu mal gruplarında vergi indiriminden hariç tutulan ürünler HS2'li sınıflandırma ölçeğinde gösterilmektedir. Buna göre, BK sanayinin ihtiyacı olan hammadde ve ara malı yanında kozmetik, eczacılık, saat, optik cihazlar, elektronik cihazlar gibi tüketime yönelik malların ithalatında da gümrük vergisini %0 olarak uygulayacaktır.

Çizelge 3.5: Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin ithalatta %0 gümrük vergisi uygulayacağı mallar

HS Kodu	Mal Tanımı
1	Canlı hayvanlar
2	Hayvansal Ürünler (tavuk eti, domuz eti, karkas etler, peynir, tereyağı)
3	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar.(konserve edilmiş balıklar hariç)
6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
8	Yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler (muz hariç)
9	Kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat.
10	Hububat (pirinç hariç)
11	Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; buğday gluteni.
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler; sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler; saman ve kaba yem
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar.
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; hazır yemeklik katı yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar (bitkisel yağlar hariç)
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri.
20	Sebzeler, meyveler ve sert kabuklu meyveler elde edilen müstahzarlar
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke (rom hariç)
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
25	Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento.
26	Metal cevherleri, cüruf ve kül
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler
28	Anorganik kimyasallar
29	Organik kimyasal ürünler.
30	Eczacılık ürünleri
32	Boya, pigment ve renklendirme maddeleri
33	Kozmetik maddeler
34	Sabun ve diğer temizlik maddeleri
35	Nişastalar, enzimler ve tutkallar
36	Barut ve patlayıcı maddeler; pedotekni mamulleri; kibritler; ateş alıcı maddeler
37	Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya
39	Plastik ve mamulleri (polietilen hariç)
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya (otomobil lastikleri)
41	Ham postlar, deriler ve köseleler
42	Deriden eşya (eldivenler hariç)
43	Kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri
44	Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü.
45	Mantar ve mantardan eşya.
46	Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller
47	Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kâğıt
48	Kâğıt ve karton; kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya
49	Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve baskı sanayiinin diğer mamulleri

Kaynak: UK Government (2019b) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 3.6: (devam) Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin ithalatta %0 gümrük vergisi uygulayacağı mallar

50	İpek
51	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat
52	Pamuk
53	Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kâğıt ipliği ve kâğıt ipliğinden
54	Sentetik ve suni filamentler, benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler
55	Sentetik ve suni devamsız lifler.
56	Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları
58	Özel dokunmuş mensucat; duvar halıları
59	Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokumaya elverişli mensucat
60	Örme eşya.(ceket, spor kıyafetleri, iç çamaşır, takım elbiseler, gölekler, bebek giyim eşyası, yatak çarşafı)
64	Ayakkabılar.
65	Başlıklar ve aksamı
66	Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı
67	Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya; yapma çiçekler
68	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya (seramikler)
71	Tabii inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, taklit mücevherat
72	Demir ve çelik
73	Demir veya çelikten eşya (mutfak eşyası, alüminyum çubuk ve borular)
74	Bakır ve bakırdan eşya
75	Nikel ve nikelden eşya
78	Kurşun ve kurşundan eşya
79	Çinko ve çinkodan eşya
80	Kalay ve kalaydan eşya.
81	Diğer adi metaller; sermetler; bunlardan eşya
82	Adi metallere aletler, bıçakçı eşyası ve sofrata takımları
83	Adi metallere çeşitli eşya.
84	Makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları
85	Elektrikli makina ve cihazlar
86	Demiryolu ve benzeri hatlara ait taşıtlar ve malzemeler
87	Karayolu nakil vasıtaları (traktör, otobüs, ambulans, kamyon, motosiklet)
88	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları.
89	Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar
90	Optik cihazlar, fotoğraf, ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, cerrahi aletleri
91	Saatler ve bunların aksam ve parçaları
92	Müzik aletleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı.
93	Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarı.
94	Mobilyalar, aydınlatma cihazları
95	Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı
97	Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar.

Kaynak: UK Government (2019b) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

BK Anlaşmasız Brexit'te AB'nin OTP'sini uygulamayacağı için AB üyesi olmayan ülkelerle daha önce yaptığı tercihli ticaret anlaşmaları hükümsüz kalacaktır. Bu nedenle, BK'nin dış ticaretinde DTÖ'nün ticaret kuralları yürürlüğe girecektir. Diğer taraftan, Çizelge 3.6'da görüldüğü üzere, BK, Brexit'ten sonra ticaretini tercihli ticaret zemininde yürütmek amacıyla yeni anlaşmalar üzerinde çalışmaktadır. Bu anlaşmaların bir kısmı müzakere sürecinde iken bir kısmı imzalanmıştır. BK, AB'den ayrılır ayrılmaz imzalanan bu anlaşmalar yürürlüğe girecektir.

Çizelge 3.7: Anlaşmasız brexit durumunda BK'nin AB üyesi olmayan ülkelerle imzaladığı anlaşmalar

Ticaret anlaşması imzalanan ülkeler	Görüşmeleri devam eden ülkeler	
Kolombiya	Arnavutluk	Kosova
Ekvator	Cezayir	Meksika
Peru	Andorra	Moldova
<u>Şili</u>	San Marino	Karadağ
Madagaskar	Bosna Hersek	Fas
Moritus	Kamerun	K. Makedonya
Seyşeller	Kanada	Sırbistan
Zimbabve	Fildişi Sahili	Güney Afrika
Lübnan	Mısır	Mozambik
Lihtenştayn	Gürcistan	Tunus
Fiji	Gana	Türkiye
Papua Yeni Gine	Japonya	Ukrayna
Güney Kore	Ürdün	
İsviçre	Kenya	

Kaynak: UK Government (2019c) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

BK'nin ithalatta uygulayacağı gümrük vergileri, mütekabiliyet ilkesi gereği ihracatında da gündeme geleceğinden Brexit'in BK ticaret akımları üzerinde önemli değişiklikler yapma potansiyeli vardır. Gasiorek, Serwicka ve Smith (2018:3) tarafından Brexit'in 122 imalat sektöründe fiyatlar, ihracat, ithalat ve üretime etkisi kısmi denge analizi kullanılarak beş ayrı senaryoda incelemiş ve sektör bazında olası etkiler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.¹² Araştırma sonucuna göre, Brexit'ten sonra ihracatı en fazla azalma riski olan mal grubu tüm senaryolarda gıda sektörü olmuştur. Bu durum, gıda sektörü ticaretinin tarife dışı engeller ve gümrük vergisiyle korunan

¹² Kısmi Denge Analizi, bir malın veya faktörün fiyatının piyasada nasıl belirlendiğini veya değiştiğini piyasalar arasındaki karşılıklı bağımlılığı dikkate almaksızın inceleyen bir analizdir. Gümrük vergilerinin kısmi denge analizi, genelde ithalat üzerine konulan gümrük vergilerinin bir malın piyasasında nasıl etki doğurduğunu inceleme olanağı verir.

hassas sektör olması ile açıklanabilir. Gasiorek, Serwicka ve Smith (2018:7) ayrıca tekstil, ayakkabı, metal, plastik, kimya, eczacılık, makine, elektronik ve ağaç-orman ürünleri ihracatında en fazla gerilemenin DTÖ modelinde gerçekleşeceğini hesaplamıştır. İhracattaki azalmaya benzer şekilde ithalatta da en fazla gıda sektörünün (DTÖ modelinde %48.3, STA modelinde ise %26.9) etkilenmesi beklenmektedir. Tüm senaryolarda ithalat ve ihracatı en az etkilenecek sektör ise elektronik sektörüdür. Ciuriak ve diğerlerinin (2015:23) çalışması da benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Yazarlar, Brexit'in sektörler üzerindeki etkisini hesapladığı çalışmada ithalat ve ihracatta en fazla daralmanın et ve süt ürünlerinde olacağını tahmin etmiş olup analize ilişkin sonuçlar Çizelge 3.8'de gösterilmektedir.

Çizelge 3.8: Brexit'in BK sektörleri üzerindeki potansiyel etkisi (%)

	İhracat	İthalat
Toplam mal	13.2	9.4
Motorlu araçlar	21.3	13.5
Kimyasallar	13.3	7.3
Makine ekipmanları	6.9	7.9
Elektronik mallar	13.4	5.8
Et ürünleri	79.4	36.5
Süt ürünleri	73.7	59.9

Kaynak: Ciuriak ve diğerleri (2015:23).

Ciuriak ve diğerleri (2015), gıdanın yanında motorlu taşıtlar, kimya ve elektronik sektörlerinin ihracatı en fazla olumsuz etkilenecek sektörler olacağını tahmin etmişlerdir. BK'nin ihracatta maruz kalacağı vergi oranlarını, ithalatta uygulayacağı varsayımı altında ithalattaki en fazla azalma ise et ve süt ürünleri, motorlu taşıtlar ve kimya sektörlerinde ortaya çıkması beklenmektedir. Ciuriak ve diğerlerine (2015:23) göre, Brexit'in BK sektörleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin bir kısmı yeni ticaret engelleri nedeniyle yükselen ticaret maliyetlerinden ve düşen gelir düzeyi nedeniyle tüketimdeki azalmadan kaynaklanacaktır.

3.6 Sonuç

BK, 2016 yılında yapılan Brexit referandumunda %51.9 evet oyu ile AB'den ayrılma kararı verdi. Brexit taraftarları kampanyalarında genel olarak BK'nin kendi yasalarını yapabilmesini, AB bütçesine yapılan ödemelerin kesilmesini, daha etkili sınır kontrolleriyle göçün engellenmesi, AB'den bağımsız şekilde ticaret anlaşmaları imzalama yetkisine sahip olunması gibi argümanları savunmaktadır. Brexit, AB ile bir anlaşma olmaksızın sonuçlanırsa, BK hem Avrupa Tek Pazarı'ndan ve hem de AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lardan çekilmiş olacak.

Brexit'in BK ekonomisinde ortaya çıkaracağı önemli etkiler, ayrılma koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterecektir. BK ihracatında AB Tek Pazarı'nın %44 paya sahip olduğu göz önüne alındığında, BK için Brexit'ten sonra AB ile ilişkilerini sürdüreceği ticaret modelinin kapsamı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Brexit sonrasında gerçekleşmesi muhtemel ticaret modellerinin BK'nin dış ticareti perspektifinde incelenmesi gerekmektedir.

Çalışmada incelenen modellerden hiç biri BK'ye AB'nin ortak karar alma mekanizmalarında temsil yetkisi vermemektedir. Ancak, Norveç modeli diğer modellerle karşılaştırıldığında AB Tek Pazarı'na erişimi bakımından mal, hizmet ve kişilerin dolaşım hakkını garanti eden, daha derin bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte AB bütçesine ödeme yapılması, AB hukuk kurallarının belirlenmesi sürecinde temsil yetkisi olmadığı halde bu kuralları iç hukuku ile uyumlaştırma zorunluluğunun olması Brexit taraftarlarının beklentisini karşılamaktan uzaktır. İsviçre modeli de Norveç modeline benzer şekilde AB Tek Pazarı'na erişim için elverişlidir. Ancak bu model, AB ile her mal grubunda ayrı ayrı ikili ticaret anlaşma yapılmasını gerektirecektir. İsviçre modelinde finans hizmetleri ikili anlaşmalarla düzenlenmediğinden BK'nin ticaretini İsviçre modeline göre şekillendirmesi makul bir yaklaşım olmayacaktır. Bununla birlikte Norveç ve İsviçre modellerinin AB üyeliğine en fazla benzeyen entegrasyon şekli olduğu söylenebilir.

CETA profilindeki geniş kapsamlı bir STA, BK'nin Brexit'ten beklentilerini karşılamak olumlu özellikler taşımaktadır. Örneğin STA modelinde sanayi, işlenmiş tarım ürünleri ve işlenmemiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımı mümkün olup BK, üçüncü ülkelerle AB'den bağımsız şekilde ticaret anlaşması imzalayabilir veya ticarete AB'nin OGT'sinden farklı gümrük vergisi belirleyebilir. Fakat BK'nin

özmesi gereken tek sorun ticaret alanındaki problemler değildir. Örneğin, STA modelinde İrlanda adasında sınır kontrollerinin sertleşmesi kaçınılmaz hale geleceğinden STA modelinin uygulanabilirliği azalacaktır. Diğer bir seçenek olan GB modeli ise üye ülkelerin AB dışındaki ülkelere karşı OGT, OTP ve ortak menşee kuralları uygulaması ilkesine dayanır. BK, bu modeli kabul etmesi durumunda AB ile ticaretinde tarifeler ile eş etkili önlemleri kaldırılacak ve üçüncü ülkelere ithalatında AB'nin OGT'sini uygulamaya devam etmek zorunda kalacaktır. Ancak AB'nin ticaret politikası ve tek pazar kurallarına ilişkin karar alma süreçlerinde temsil hakkı olmayacaktır. Bu durum ticaret sapması riskini beraberinde getirecektir.

DTÖ modelinde mal ve hizmet ticaretindeki vergilendirmede ithalatçı ülke tarafından belirlenen MFN tarifeleri geçerlidir. MFN tarifelerinin nispeten yüksek olması BK firmalarının ihracat maliyetini arttıracaktır. Bunun yanında DTÖ, hizmet ticaretini liberalleştirme konusunda AB'den daha geride olduğundan BK'nin hizmet ihracatçıları AB pazarına ulaşmakta zorlanacaktır. Ancak, DTÖ modeli BK'nin sınırlarını tam olarak kontrol etme, AB bütçesine ödeme yapmama ve üçüncü ülkelere bağımsız şekilde ticaret anlaşmaları imzalama taleplerine cevap verdiği için tercih edilebilir.

4. CANLI HAYVAN VE KARKAS İTHALATININ KIRMIZI ET FİYATLARINA ETKİSİ: TÜRKİYE’DE İTHALATIN REGÜLASYONU

4.1 Giriş

Hükümetler, genellikle gümrük vergisi ayarlamaları yoluyla ülke içi tarım ürünleri fiyatlarını kontrol etmeye çalışırlar. Bu amaçla, gümrük vergisi ayarlamaları dışında ithalat ve ihracat tekellerinin kurulması, uzun vadeli satın alım düzenlemeleri, takas anlaşmaları, ihracat sübvansiyonları gibi ithalatı kısıtlayan tarife dışı araçlar da kullanılmaktadır. Türkiye’de de kırmızı et fiyatlarında özellikle 2010 yılında ortaya çıkan yüksek oranlı fiyat artışı sorununu çözmek için gümrük vergilerinin düşürülerek ithalat yoluyla arz açığını kapatmaya dönük bir politika benimsenmiştir.

Bu çalışmanın konusu Türkiye’de gümrük vergisi düzenlemeleriyle yurt içi kırmızı et fiyatlarının regüle edilip edilemediğinin ölçülmesidir. Bu motivasyonla öncelikle dünya ve Türkiye’de kırmızı et piyasası dinamikleri arz-talep, fiyat ve ticaret ekseninde incelenmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında ARDL (The Autoregressive Distributed Lag) sınır testi kullanılarak değişkenlerin uzun ve kısa dönemde kırmızı et fiyatlarına etkisi analiz edilmektedir. Modelde kullanılan değişkenler, yurt içi kırmızı et fiyatları, kırmızı et ithalat miktarı (kg), kırmızı et ithalat birim fiyatı, yem, canlı hayvan, tavuk eti fiyatları ve sanayi üretim indeksinden oluşmaktadır.

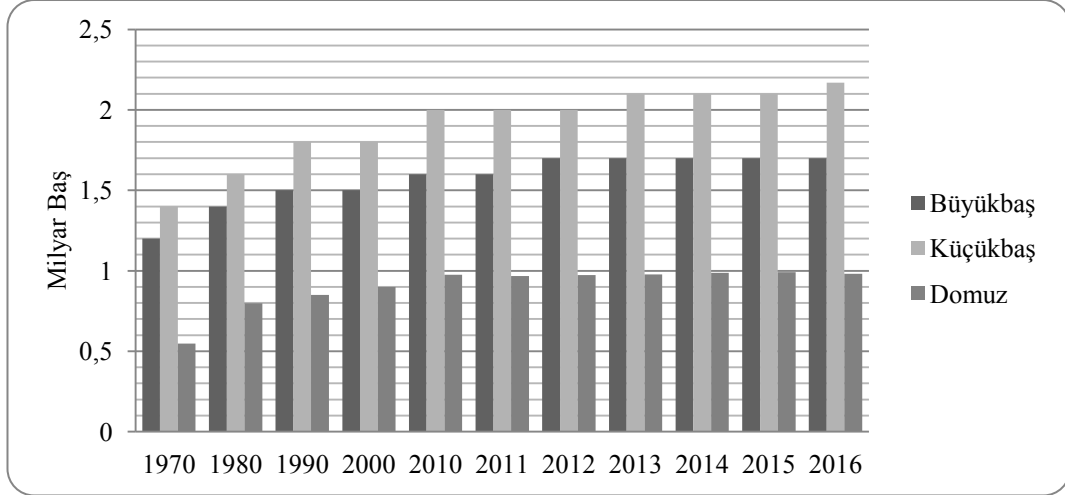
4.2 Dünya ve Türkiye’de Kırmızı Et Piyasasının Genel Görünümü

Türkiye kırmızı et piyasasında gerçekleşen fiyat değişimlerini açıklamak için öncelikle arz ve talep dinamiklerinin incelenmesi gerekir. Türkiye ve dünya piyasa fiyatları birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğinden çalışmanın bu bölümünde kırmızı etin kaynağı olan hayvan varlığı, kırmızı et arzı, tüketimi, fiyat değişimleri, ticaretin yapısı ve Türkiye’nin canlı hayvan ve kırmızı et ithalatı incelenmektedir.

4.2.1 Dünya’da hayvan varlığı ve kırmızı et arzı

Hayvan varlığını genel olarak teknolojik gelişmeler ve doğal kaynakların kullanılabilirliği etkilemektedir. Son yıllarda hayvan üretme sistemlerindeki

gelişmeler sonucunda kırmızı et kaynağı olarak değerlendirilen hayvan sayısı yükselmiştir. FAO (2009:5[9]), domuz etini kırmızı et kategorisi içerisinde tanımlamaktadır. Bu nedenle, Grafik 4.1’de Dünya’da büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının yanında domuz sayısındaki değişim de gösterilmektedir.¹³

Grafik 4.1: Dünya’da hayvan varlığı

Kaynak: FAOSTAT (2019a)

Grafik 4.1’de 1970-2016 yılları arasında hayvan sayısının %55 arttığı, ancak hayvan cinsleri bakımından bu artışın farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, büyükbaş %41, küçükbaş %55 ve domuz sayısı %100 yükselmiştir. Üretim sistemlerine ve izlenen hayvancılık politikalarına bağlı olarak ülkelerin sahip oldukları hayvan popülasyonu da farklılık göstermektedir. Örneğin USDA’ya (2018a:6[7]) göre, en fazla büyükbaş hayvana sahip ülkeler Hindistan, Brezilya ve Çin olurken domuz en fazla Çin, AB ve Brezilya’da üretilmektedir. Ahuja ve diğerleri (2003:85) Hindistan’da üretimin güçlü olmasını hükümetin üreticileri sübvansesiyle açıklamaktadır. İkinci en büyük üretici konumundaki Brezilya ise en fazla ihracat yapan ülkelerden biri olarak 6.8 milyon insanı doğrudan hayvancılık sektöründe istihdam etmektedir (Ferraz ve Felício, 2010:239). Zhang ve diğerleri (2017:69[70]) de Dünya domuz popülasyonununun yaklaşık yarısına sahip olan Çin’de, domuz etinin temel et kaynağı olarak stratejik önemine vurgu yapmıştır.

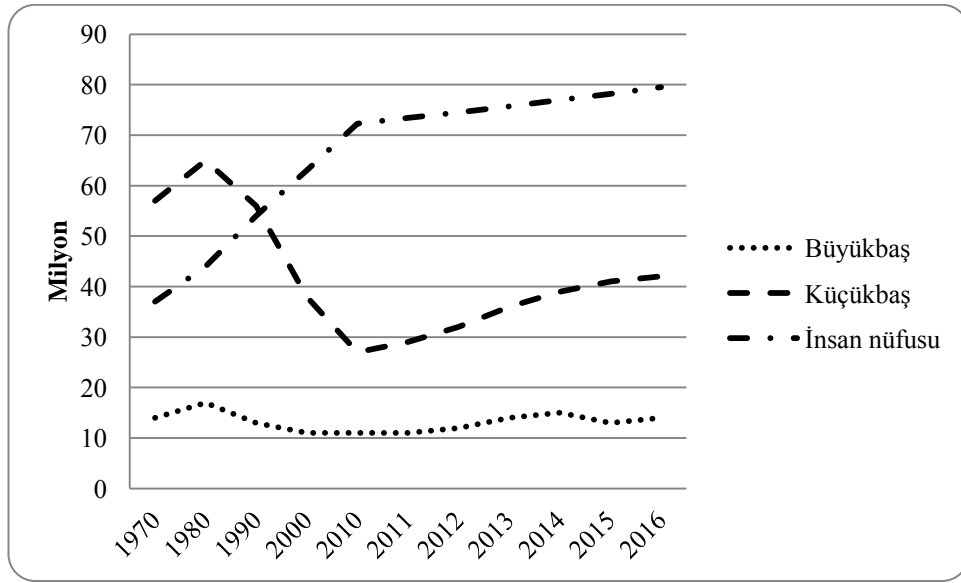
Üretilen et miktarı, hayvan varlığının bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, üretim sistemlerindeki gelişmeler kırmızı et arzının hangi cins hayvana

¹³ Bu çalışmada kırmızı ete yapılan atıflar sığır, manda, koyun, keçi ve domuz etini kapsamaktadır.

bağlı olarak yapılacağı konusunu önemli hale getirmiştir. Örneğin kırmızı et üretimi diğer et tiplerine göre daha uzun üretim döngüsü, düşük et/yem paritesi, verimlilik ve uzmanlık derecesiyle karakterize edilirken domuz eti üretimi ise verimlilik artışı ve talebe bağlı olarak değişmektedir. 2017 yılında dünyada üretilen toplam 202 milyon ton kırmızı etin %35'i büyükbaş, %7'i küçükbaş, %58'i domuzdan elde edilmiştir (FAOSTAT, 2019a).

4.2.2 Türkiye’de hayvan varlığı ve kırmızı et arzı

Türkiye’de 1980-2010 yılları arasında sürekli azalan hayvan sayısı 2010 yılından sonra yükselme eğilimine girmiştir. Ancak, özellikle büyükbaş hayvan sayısı dalgalı bir seyir izlemektedir. Kırmızı et arzının talebi karşılama düzeyinin anlaşılması bakımından Grafik 4.2’de yıllara göre, hayvan varlığı ve insan nüfusundaki değişim gösterilmektedir.

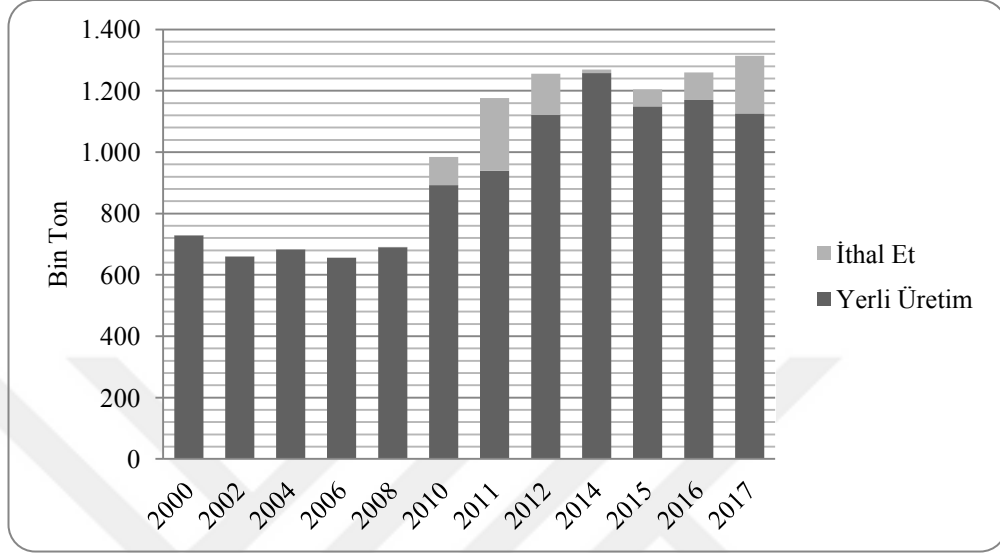

Grafik 4.2: Türkiye’de hayvan varlığı ve insan nüfusu

Kaynak: Dünya Bankası (2019) ve FAOSTAT (2019a) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4.2’ye göre, Türkiye’de 1970-2016 yılları arasında toplam hayvan sayısı %21 azalmıştır. 1970 yılında 35 milyon olan Türkiye nüfusunun 2016 yılında 79,5 milyona yükseldiği göz önüne alındığında hayvan sayısının Türkiye’nin artan nüfusuna göre yeterli düzeyde artmadığı anlaşılmaktadır. 1970 yılında 57 milyon olan küçükbaş hayvan sayısı 2016 yılında 42 milyona düşmüş, büyükbaş hayvan sayısı ise aynı düzeyde kalmıştır. 2010 yılından sonra özellikle damızlık ve kültür cinsi hayvan ithalatı ile yerli ırkların ıslah edilmesinin de etkisiyle hayvan sayısı

yeniden yükselme trendine girmiştir. 2010 yılından sonra hayvan sayısının artması ile canlı hayvan ve karkas ithalatının yükselmesine bağlı olarak kırmızı et arzının arttığı ifade edilmektedir.¹⁴ Arz kaynağını açıklamak üzere, Grafik 4.3'te Türkiye'nin yerli ve ithal kırmızı et miktarı sunulmuştur.

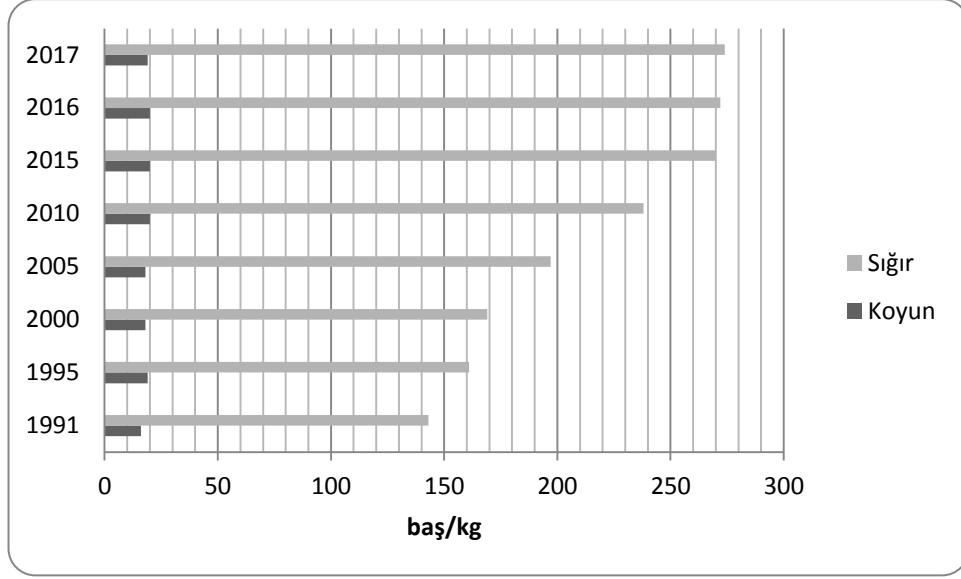

Grafik 4.3: Türkiye’de kırmızı et arzı

Kaynak: FAOSTAT (2019a), TÜİK (2019c) ve TÜİK(2019e) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Canlı hayvan ve karkas ithalatının başladığı 2010 yılında, ithalat yoluyla elde edilen kırmızı etin toplam arz içerisindeki payı %10.3, 2011 yılında %25.22 ve 2017 yılında %16.62 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, TÜİK verilerine göre, 2008-2010 yılları arasında kırmızı et arzında görülen yaklaşık %30 artış da dikkat çekicidir. Bu artışın nedeni TÜİK’in verileri hesaplamada kullandığı temel veri kaynağının kapsamını genişletmesidir. TÜİK, 2010 yılına kadar kırmızı et miktarının hesaplanmasında sadece mezbahane yapılan kesimleri dikkate alırken 2010’dan sonra mezbahane dışı kesimleri de hesaplama dahil etmiştir. Hesaplama yöntemindeki değişikliğin yanında kırmızı et arzında görülen artışın diğer bir nedeni de birim hayvan başına elde edilen karkas ağırlığının yükselmesidir. Grafik 4.4’te yıllara göre birim koyun ve sığırdan elde edilen karkas ağırlığı gösterilmektedir.

¹⁴ Karkas, kasaplık hayvanların tekniğine uygun olarak kesilip, kanı akıtılarak yüzölüp, iç organları boşaltılıp, böbrek ve kavram yağı çıkarılıp, baş ve ayaklarından ayrıldıktan sonra elde edilen gövdesini ifade etmektedir.

Grafik 4.4: Türkiye’de yıllara göre karkas ağırlığının değişimi (Baş/Kg)

Kaynak: TÜİK (2019e) verilerine göre kesilen hayvan sayısı ve et üretim miktarı kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

1991-2017 yılları arasında birim koyundan elde edilen karkas ağırlığında önemli bir değişim olmazken sığırdan ortalama %91 verim artışı gerçekleşmiştir. 1991 yılında birim sığırdan 143 kg et üretilirken, 2017 yılında verimliliğin artması ile 274 kg et üretilmiştir. Çiçek ve Doğan (2018:7) da Türkiye’de hayvan sayısı azalmasına rağmen kırmızı et arzındaki artışı verimlilik ve sürü kompozisyonundaki kültür ve melez ırk oranının yükselmesiyle açıklamaktadır.

4.2.3 Dünya ve Türkiye’de kırmızı et tüketimi

Kırmızı et, diğer gıda ürünlerine kıyasla yüksek üretim maliyetleri ve yüksek çıktı fiyatları ile karakterize edildiğinden lüks gıda maddesi olarak ifade edilir (Charlebois, McCormick ve Juhasz, 2016:2252). Bu çerçevede gelir seviyesi tüketicilerin kırmızı ete erişimini sağlayan önemli bir parametredir. Combris ve Sans (2015:109), 1961-2011 yıllarını kapsayan 183 ülkenin kişi başına et tüketim miktarı ve geliri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, tüm ülkelerde aynı seviyede olmasa da gelir ve et tüketimi arasında güçlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. 1970-1990 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki et tüketimini inceleyen Delgado (2003:3907) da gelişme yolundaki ülkelerin et tüketiminin gelişmiş ülkelere oranla üç kat fazla arttığını hesaplamıştır. Gelirin yanında tüketim artışında etkili olan diğer faktörler ise et fiyatlarının düşmesi, küreselleşme, ticaretin liberasyonu ve şehirleşme

oranın artmasıdır (Dangour ve diğeri, 2010:3083; Palmer, 2011). Çizelge 4.1’de seçilmiş ülkelerde kırmızı et tüketimi miktarı gösterilmektedir.

Çizelge 4.1: Ülkelere göre kişi başı kırmızı et tüketimi (2017) (kg)

	Sığır Eti	Domuz Eti	Koyun Eti	Toplam
Arjantin	41.2	8.8	1.2	51.2
Avustralya	20.9	20.7	8.9	50.5
ABD	25.8	23.6	0.4	49.8
AB	11	32.5	1.9	45.4
Güney Kore	10.3	28.7	0.2	39.2
Çin	4.1	30.8	3.1	38
Y. Zelanda	13	18.1	3.2	34.3
Kanada	18.4	15	0.9	34.3
Rusya	10.1	20.7	1.2	32
İsrail	20	1.6	1.8	23.4
Japonya	6.6	15.4	0.1	22.1
Dünya	6.5	12.3	1.7	20.5
Türkiye	8.3	0.1	4.1	12.5
Mısır	9.3	0.2	1.3	10.8
S. Arabistan	3.9	0.2	5.3	9.4
Nijerya	1.6	1.1	2.3	5
Hindistan	0.5	0.2	0.5	1.2

Kaynak: OECD (2019) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 4.1’de görüldüğü üzere, dünyada kişi başı tüketilen kırmızı et miktarı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Arjantin, Avustralya, ABD, AB, Kanada ve Yeni Zelanda’da tüketimin dünya ortalaması üzerinde olmasının nedeni bu ülkelerdeki kırmızı et arzının güçlü olmasıdır. Çin, Japonya ve Güney Kore gibi Asya ülkelerinde ise et tüketimi daha çok şehirleşme oranı ve kişisel gelir artışıyla ilişkilidir. Örneğin sığır üretimi yok denecek kadar az olan Hong Kong, tamamen ithalata bağımlı iken tükettiği et miktarı Avustralya’nın tükettiği kadardır (Santich, 2014:1). Bu durum Hong Kong’un, kişi başına düşen milli gelir sıralamasında en yüksek 20 ülke arasında olması ile açıklanabilir. Kırmızı et ihracatında lider olmasına rağmen Hindistan’ın en az kırmızı et tüketen ülkesi olmasında ise kültürel yapısı ve dini inançları etkili olmuştur. Mehta, Narrod ve Tiongo (2008:9) da hanehalkının %42’sinin vejetaryen olduğu Hindistan’da et tüketiminin düşük

seviyede kalmasını beslenme kültürüyle açıklamaktadır. Nijerya ise kırmızı et endüstrisinin, nüfusa göre daha yavaş büyümesi (Oluwatoyin ve Balcılar, 2012:1225) ve tüketici gelirinin kırmızı ete erişimini desteklememesi (Ogbeide, 2015:64) nedeniyle et tüketiminde dünya ortalamasının oldukça gerisinde kalmıştır.

Türkiye’de 2000-2017 yılları arasında kişi başı toplam kırmızı et tüketimi 9.2 kg’dan 12.4 kg’a yükselmiş ancak 20.5 kg olan dünya et tüketimi ortalamasının gerisinde kalmıştır (OECD, 2019). Bu durumun oluşmasında domuz etinin büyük ve küçükbaş hayvan etine göre daha ucuz olması ve diğer ülkelerin kırmızı et tüketiminin domuz etine dayanması etkili olmuştur. Çizelge 4.1’deki verilere göre, Türkiye kırmızı et tüketimi bakımından düşük tüketim ortalamasına sahip ülkeler arasındadır. Ayrıca OECD (2019) verilerine göre, Türkiye’de küçükbaş hayvan sayısındaki azalmaya bağlı olarak koyun eti tüketiminin %22 azalması, büyükbaş hayvan eti tüketiminin ise %107 artması et tüketim kompozisyonunu açıklamaktadır. Bu bağlamda 2017 yılında 12.4 kg olan kişi başına kırmızı et tüketiminin 8.3 kg’ını büyükbaş hayvandan 4.1 kg’ını küçükbaş hayvandan karşılanmıştır.

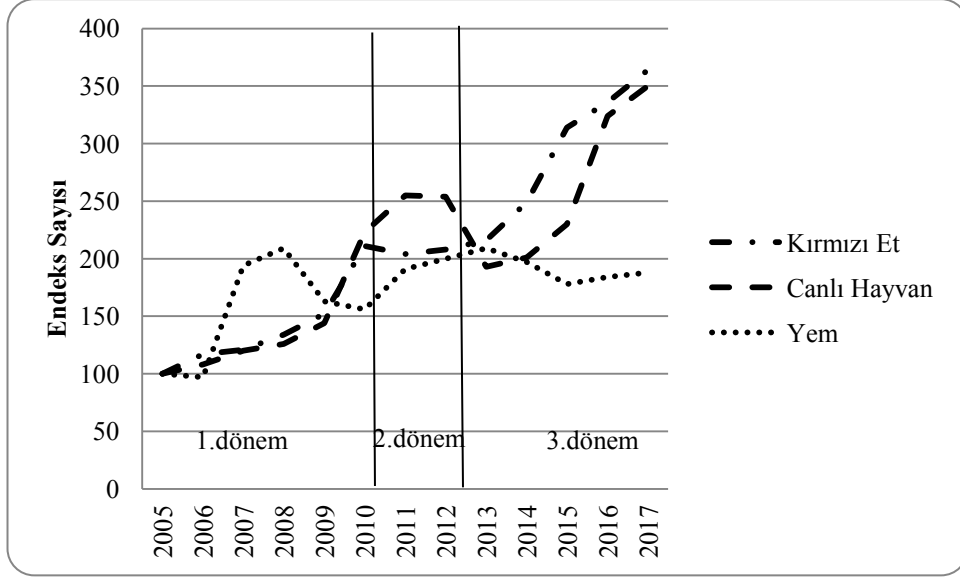
Kırmızı et, Türkiye’de tüm ekonomik tabakalarda talebin gelir esnekliğinin yüksek olduğu geleneksel beslenme kaynağıdır. Bununla birlikte tüketim alışkanlığı bölgelere, kentsel-kırsal yerleşime, iklime ve büyük ölçüde hanehalkı gelir düzeyine göre değişmektedir. Dünya Bankası (2019) verilerine göre, 2000-2017 yılları arasında Türkiye nüfusunun yaklaşık %27 artarak 81 milyona ulaşması ve kişi başına gelirin 4.229 \$’dan 10.597 \$’a yükselmesi talebin güçlendiğini gösteren önemli parametrelerdir. Bununla birlikte T.C Sağlık Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi’nin (2014:519) saha araştırma sonuçları, nüfusun %20.2’sinin kırmızı et tüketmediğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de bölgesel düzeyde et tüketim alışkanlığını ölçen çok sayıda araştırma da benzer sonuçları paylaşmaktadır. Örneğin Aktaş ve Hatırlı (2010:3318), Batı Akdeniz şehir merkezlerini kapsayan saha çalışmasında, Uzunöz ve Karakaş (2014:37) ise Tokat’ta kırmızı et tüketimini incelediği çalışmada gelir düzeyi ile kırmızı et tüketimi arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde Karakaya ve Kızıloğlu (2017:169) da Bingöl il merkezindeki hanehalkının kırmızı et talebini etkileyen faktörlerin başında gelir düzeyi olduğunu savunmuşlardır.

4.2.4 Kırmızı et fiyatları

Kırmızı et üretiminde başlıca girdi maliyetini besi hayvanı fiyatı, yem gideri ve işçilik gibi temel girdiler ile kredi faizi, ilaç, veteriner harcamaları oluşturur (GTHB, 2015:32). Bunun yanında tüketici talebi ve satın alma gücü, mevsim şartları, işletmelerin yapısı, devlet müdahaleleri, hayvancılık destekleri, süt fiyatlarındaki dalgalanmalar da kırmızı et fiyatlarını etkilemektedir (Turhan, Erdal ve Çetin, 2010:387). Süt ve besi sığırcılığı işletmelerinde üretim maliyetlerinin yaklaşık %60'ı canlı hayvan, %26'sı yem girdisinden oluştuğu için yemlemede yapılan iyileştirmenin karlılığa etkisi önemli bir ağırlığa sahiptir (Çiçek, Cevger ve Tandoğan, 2010:64).

Gelirini yükseltmeye çalışan büyükbaş hayvan sahipleri, süt veya et üretiminden hangisine yöneleceklerini ürün fiyatlarına göre belirlemektedir. Bu nedenle, süt ve yem fiyatı paritesindeki denge(sizlik) canlı hayvan fiyatlarını etkilemektedir.¹⁵ Süt yem paritesinin düştüğü yıllarda, üreticiler açısından elde canlı hayvan bulundurma maliyeti arttığı için kesime gönderilen hayvan sayısı yükselmektedir (Kalkan ve Cünedioğlu, 2010:213). Özellikle, damızlık dışı sığırların kesilmesi ve sonraki dönemlerde hayvan stokunun azalması canlı hayvan fiyatlarının yükselmesine yol açmaktadır. Kırmızı et, yem ve canlı hayvan fiyatlarında yıllar itibariyle gerçekleşen fiyat değişimleri Grafik 4.5'te cari fiyatlarla oluşturulan endekste gösterilmektedir.

¹⁵ Süt yem fiyat paritesi, bir litre süt ile alınabilecek yem miktarını ifade etmektedir.

Grafik 4.5: Et fiyatları ve seçilmiş girdilerle fiyat endeksi (2005=100)

Kaynak: TÜİK (2019f) ve Türkiye Yem Sanayicileri Birliğinden (2018) temin edilen veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

2005-2006 yıllarında yatay hareket eden yem fiyatları, 2007’de Akdeniz havzasında görülen kuraklık döneminde %100 yükselmiştir. 2009 yılında kuraklık etkisinin ortadan kalkması ve yem fiyatlarının gerilemesine rağmen yem fiyatları 2005 yılına göre %63 daha yüksektir (1. dönem). Üreticiler açısından elde canlı hayvan buldurmanın maliyeti arttığı için besicilerin hayvanlarını kesime gönderme eğilimi yükselmiştir. Et arzını destekleyen bu yaklaşımla 2010 yılında ortalama kırmızı et fiyatı %10 gerilemiştir. Buna ek olarak 2010 yılında başlayan karkas et ithalatı, et fiyatlarının yatay hareket etmesini sağlamıştır (2. dönem). Ancak 2009-2010 yıllarında yaygınlaşan hayvan kesimleri sonrasında azalan hayvan stoku, bu dönemde canlı hayvan fiyatlarının %55 yükselmesine neden olmuştur.

Yem fiyatlarını düşürmek amacıyla gümrük vergisi oranı 02.09.2012 tarihinde hayvan yemi olarak kullanılan yonca ve saman ithalatında %0’a, kepek ve soya küspesi ithalatında ise %13.5’ten %5’e düşürülmüştür.¹⁶ Vergi indirimleri yoluyla ithalata yönlendirilen yem sektörü, 2000-2011 yılları arasında sadece 2.1 milyar \$ ithalat yaparken 2012-2017 yılları arasında 8.2 milyar \$ yem ithal etmiştir.¹⁷ İthalatı teşvik eden dış ticaret politikası, yem fiyatlarının düşmesini sağlamasına rağmen canlı hayvan fiyatlarında görülen yüksek oranlı artışlar kırmızı et fiyatlarının

¹⁶ Gümrük vergisi indirimlerinin yanında 2016 yılında hayvan yemlerinde ve bu yemlerin üretilmesinde kullanılan hammaddelerde KDV oranı %8’den %1’e indirilmiştir.

¹⁷ İthal edilen hayvan yemi, DGÖ’nün HS 4’lü sınıflandırma sistemine göre 1201, 1213, 1214, 2302, 2304 tarife pozisyonundaki yemleri kapsamaktadır.

yükselmeye neden olmuştur (3. dönem). Karkas, canlı hayvan ve yem fiyatlarının hareket yönünü belirginleştirmek için bu değişkenler arasındaki korelasyon matrisi Çizelge 4.2’de gösterilmiştir.

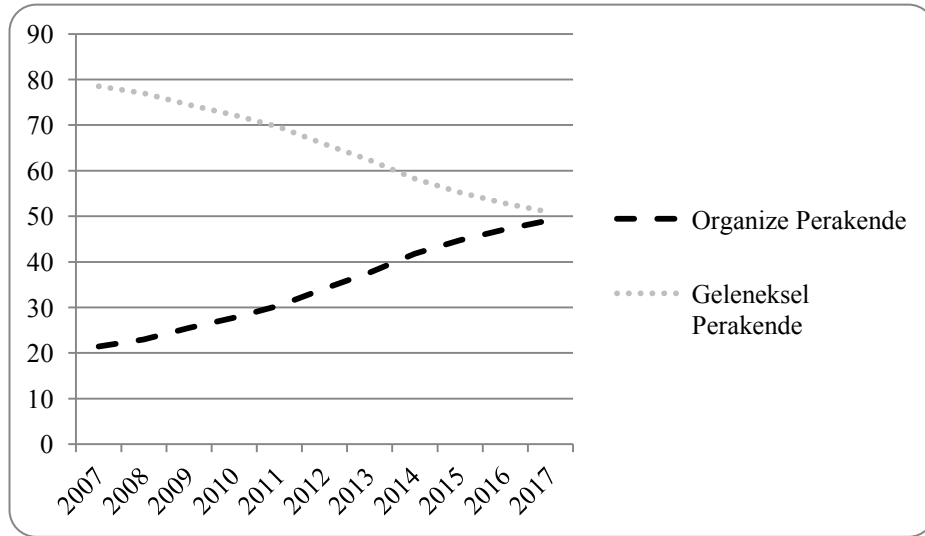
Çizelge 4.2: Kırmızı et, canlı hayvan ve yem fiyatları arasındaki korelasyon

	Kırmızı Et Fiyatı	Canlı Hayvan Fiyatı	Yem Fiyatı
Kırmızı Et Fiyatı	1		
Canlı Hayvan Fiyatı	0.864	1	
Yem Fiyatı	0.422	0.350	1

Kaynak: TÜİK (2019f) ve Türkiye Yem Sanayicileri Birliğinden (2018) temin edilen veriler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 4.2’de görüldüğü üzere, kırmızı et fiyatları ile canlı hayvan fiyatları ve yem fiyatları arasında doğrusal bir ilişki vardır. Katsayılar incelendiğinde kırmızı et fiyatlarının canlı hayvan fiyatları ile daha kuvvetli bir korelasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Canlı hayvan ve yem fiyatları yanında kırmızı et fiyatlarının artmasında etkili olan faktörlerden biri de aksak piyasa koşullardır. Daha çok geleneksel üretim yöntemlerini kullanan küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından arz edilen kırmızı etin fiyatı, bu örgütlenmemiş üreticilerin ve fiyat konusunda işbirliği içinde olan az sayıda tüketicinin olduğu oligopol piyasada belirlenmektedir. Piyasa yapısını açıklamak üzere, Grafik 4.6’da gıda sektörünün içinde yer aldığı hızlı tüketim malları perakendeciliği sektöründe pazarlama kanal yapısı verilmektedir.

Grafik 4.6: Türkiye hızlı tüketim malları perakendeciliği sektöründe pazarlama kanallarının payı (%)

Kaynak: USDA (2018b:2)

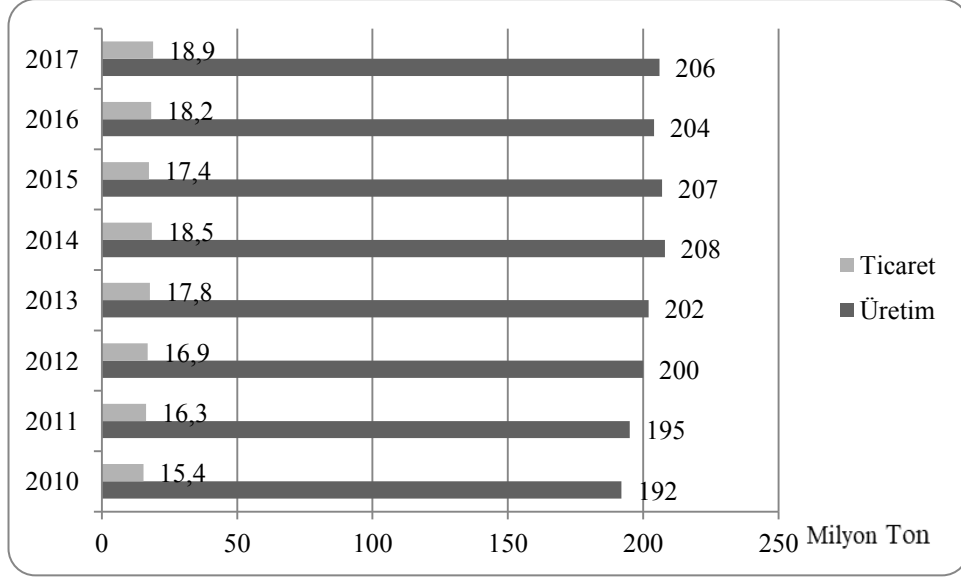
2007 yılından sonra hızlı tüketim malları perakendeciliği sektöründe geleneksel perakendeciliğin payı azalırken organize olmuş modern perakendeciliğin payı artmıştır. Öyle ki 2017 yılında organize perakende kanalı geleneksel perakendecilik sektörünün pazar büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu çerçevede Özertan, Saghaian ve Tekgüç (2015:68), çiftlik çıkış fiyatı, toptan ve perakende fiyatlarını karşılaştırarak Türkiye dana sığırcılığı sektöründe fiyat geçişkenliği ve pazar gücü dinamiklerini incelediği çalışmada, tedarik zinciri sürecinde fiyatların asimetrik iletiminin olduğunu ve asimetri nedenselliğinin perakendeciler yönüne kaydığını tespit etmişlerdir.¹⁸ Ayrıca söz konusu çalışmaya göre, toptan satış ve çiftlik çıkış fiyatları perakende satış fiyatlarında görülen yapışkanlık nedeniyle şoklara daha hızlı ayarlanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye kırmızı et sektöründe, üreticilerin fiyatları belirlemek yerine kabul etme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

4.2.5 Dünya kırmızı et ve canlı hayvan ticareti

Uluslararası et ticaretinin başlıca belirleyicileri, ülkelerin hayvan stoku, tüketici tercihleri, devlet destekleme politikaları, gümrük vergileri ve diğer dış ticaret düzenlemeleridir. Bunun yanında et sektörü politik ve sosyal çıkarları güçlü bir şekilde temsil ettiği için en fazla korunan “hassas sektörlerden” biri olmuştur. Koruma genel olarak gümrük vergisi ayarlamaları, tarife kotaları, ithalat veya ihracat yasakları, teknik düzenlemeler ve standardizasyon, stoklama, satın alma müdahaleleri, sübvansiyon ve ihracat iadesi yöntemleri kullanılarak sağlanmaktadır. Örneğin, 2014 yılında Rusya’nın, ekonomik yaptırımlara karşılık ABD, Avustralya, Norveç, Kanada ve AB’den ithal ettiği gıda maddelerine ithalat yasağı koyması bir koruma tedbiri olarak ifade edilmektedir. Et ticaretini etkileyen önemli bir faktör de sağlık ve gıda güvenliği gerekçesiyle ithalatın izne bağlanması veya yasaklanmasıdır. Türkiye’nin BSE hastalığı nedeniyle bazı canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatını kısıtlaması bu çerçevede değerlendirilmektedir.¹⁹ Ancak, dünya ticaretinde daraltıcı politikalara karşı Doha Turu ticaret görüşmelerinden sonra tarımsal alanda uygulanan koruma önlemleri büyük ölçüde azaltılmış, kırmızı et ticaretinde de bu yaklaşımla reformlar yapılmıştır. Grafik 4.7’de dünya kırmızı et ticaretindeki görünümü açıklamak üzere kırmızı et ticareti ve üretimine konu mal miktarı sunulmuştur.

¹⁸Etkin piyasa koşullarında fiyatlar tam olarak iletilir. Ancak eksik fiyat iletimi olarak da adlandırılan asimetrik fiyat geçişkenliğinde aksak rekabet koşulları geçerli olduğundan fiyatların tam olarak iletilmemesi söz konusudur.

¹⁹ BSE (Bovine Spongiform Ensefaliti), Türkiye’de Deli Dana Hastalığı olarak da adlandırılmaktadır.

Grafik 4.7: Dünya kırmızı et üretimi ve ticaretinin karşılaştırılması
Kaynak: FAOSTAT (2019a) ve FAOSTAT (2019b) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

2017 yılında 164 milyar \$'lık ihracat hacmine ulaşan pazarda dünya kırmızı et ticaret hacmi 2015 yılı hariç sürekli artmaktadır (FAO, 2018a:84). 2015 yılında gelişmekte olan ülkeler ile petrol ihracatçısı ülkelere gelen zayıf talep, et fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturmuştur. Öyle ki, FAO Et Fiyat Endeksi'ne göre, 2015 yılındaki et fiyatları, 2010 yılı seviyesine kadar gerilemiştir (FAO, 2018b). Ayrıca, ihracat pazarındaki daralmaya paralel olarak 2015 yılında üretimin de azaldığı görülmektedir. 2010 yılında ticarete konu mal miktarı, üretimin %8'ini oluştururken 2017 yılında bu oran % 9.2'ye yükselmiştir. Dolayısıyla küresel ticaretin, üretime göre daha hızlı arttığı ifade edilmektedir.

4.2.6 Türkiye'nin canlı hayvan ve kırmızı et ticareti

Türkiye, kırmızı et fiyatlarında yurtiçi fiyatları düşürmek ve arz-talep dengesini sağlamak amacıyla karkas ve canlı hayvan ithalatını arttırıcı politikalar uygulamaktadır. Ülke ayrımı gözetmeksizin tüm ülkelere aynı oranda gümrük vergisi uygulanan ithalat rejiminde, özellikle 2009 yılından sonra gümrük vergilerinde yüksek oranlı indirimler yapılmıştır.²⁰ Çizelge 4.3'te Türkiye'nin 2002-2019 yılları arasında canlı hayvan ve karkas ithalatında yürürlükte olan vergi oranları gösterilmektedir.

²⁰ Canlı hayvanlar ve karkas etler, İthalat Rejim Kararı'nın I Sayılı Tarım Ürünleri Listesinde sınıflandırılmaktadır. AB ile yürürlükte olan Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında kalan tarım ürünlerinin, Türkiye tarafından üçüncü ülkelere yapılan ithalatında AB ile Ortak Gümrük Tarifesi uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır.

Çizelge 4.3: Türkiye'nin canlı hayvan ve karkas et ithalatına uyguladığı gümrük vergisi oranları (%)

	Kasaplık Canlı Büyükbaş		Karkas	
	Büyükbaş	Koyun	Sığır Karkas	Koyun Karkas
2002	138	138	230	230
2003	136.5	136.5	227.5	227.5
2004	135	135	225	225
2005	135	135	225	225
2006	135	135	225	225
2007	135	135	225	225
2008	135	135	225	225
2009	135	135	225	225
2010	135[40	135[20	225[30	225[30
2011	40	20	45[60[75	30
2012	40	40[30[20	75[100	100[30
2013	40	40	100	100
2014	40	40	100	100
2015	40	40	100	100
2016	40[135	40	100	100
2017	135[26	40	100[40	100
2018	26	40	40	100
2019	26	40	40	100

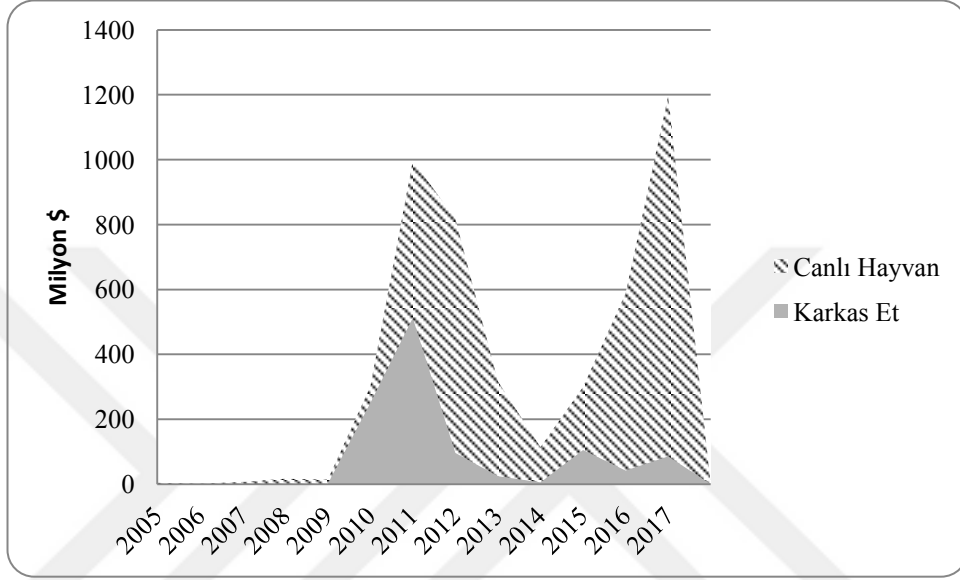
Kaynak: Muhtelif tarihlerde yayımlanan İthalat Rejim Kararları

Not: ESK'nin yaptığı ithalat işlemlerinde gümrük vergisi oranı, tarife kontenjanı kapsamında %0 olarak uygulanmaktadır.

Dünya'da BSE hastalığının yaygınlaştığı 2004-2010 yılları arasında gümrük vergisi %135 olarak uygulanırken hastalığın etkisini kaybettiği ve kırmızı et fiyatlarının yükseldiği 2011 yılında kasaplık büyükbaş hayvanlarda vergi %40'a düşürülmüştür. Ayrıca ESK'ye tanınan ithalat izni 2011 yılında özel sektöre de verilerek ithalat desteklenmiştir. 2017 yılında ise kırmızı et fiyatlarında süregelen yüksek oranlı fiyat artışları gerek doğrudan gerekse yemek hizmetleri kanalıyla dolaylı olarak tüketici enflasyonu üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturduğu gerekçesiyle gümrük vergisi %26'ya düşürülmüştür (TCMB, 2017:4).

2004-2009 yılları arasında kasaplık canlı hayvan ithalatında olduğu gibi karkas ithalatında da vergi oranı aşağı yönlü revize edilerek 2010 yılında %225'ten %30'a düşürülmüştür. 2012 yılında ise ithalat fiyatının yerli üreticilerin karkas maliyetinin

altında kalması ve üreticilerin zarar görmesi nedeniyle gümrük vergisi kademeli olarak %100'e kadar yükseltilmiştir. 2017 yılındaki vergi indirimleri ithalatı özendirilmesine karşın kırmızı et piyasasında fiyat istikrarı sağlanamadığından 2018 yılında karkas ithalatında gümrük vergisi %40'a kadar düşürülmüştür. Türkiye'de 1997-2010 yılları arasında kasaplık hayvan ve karkas ithalatı yapılmamış olup 2005-2017 yılları arasında ithal edilen malların kompozisyonu Grafik 4.8'de gösterilmiştir.

Grafik 4.8: Türkiye'nin canlı hayvan ve karkas ithalatı (2000-2017)

Kaynak: TÜİK (2019c) ve TÜİK (2019d) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Canlı hayvanlar (0102-0104) ve Karkas (0201, 0202, 0204) tarife pozisyonlarını kapsamaktadır.

Grafik 4.8'de görüldüğü üzere, 2000-2017 yılları arasında toplam 5.9 milyar \$ değerinde canlı hayvan ve karkas ithalatı yapılmış, bunun neredeyse tamamı (5.8 milyar \$) 2010 yılından sonra gerçekleştirilmiştir. Canlı hayvan ithalatında uygulanan gümrük vergisi oranı, her dönemde karkas et için geçerli olan orandan aşağıda belirlenmektedir. Bu nedenle, ithal edilen malın %17'sinin karkas, %83'ünün canlı şekilde olması ithalatçılar bakımından rasyonel bir tercihi yansıtmaktadır.

Kırmızı et talebine göre belirlenen ithalat kotaları, belirli bir dönem içinde gümrük vergisinde veya diğer mali yüklerde indirim yapılan ithalatın miktar veya değerini ifade etmektedir. Örneğin, 2015 yılında ESK'ye tanınan tarife kontenjanı kapsamında gümrük vergilerinden muaf şekilde 30.000 ton karkas et ithal edilmiş, böylece kurban bayramı öncesi et fiyatlarının düşmesi hedeflenmiştir. Çizelge 4.4'te cinslerine göre ithal edilen büyükbaş hayvan sayısı gösterilmektedir.

Çizelge 4.4: Türkiye’de cinslerine göre canlı hayvan ithalatı (bin baş)

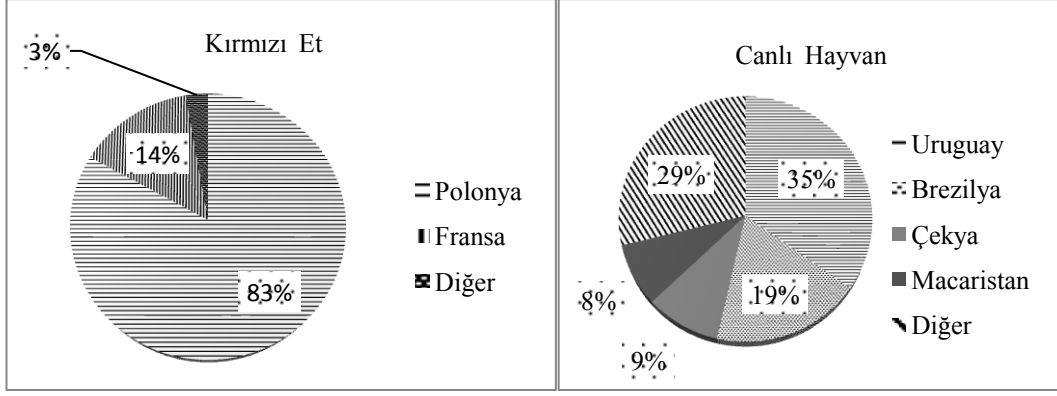
	Besilik	Damızlık	Kasaplık
2008	0	5	0
2009	0	4	0
2010	1	20	119
2011	228	79	164
2012	228	49	194
2013	131	32	29
2014	24	24	1
2015	154	49	0
2016	408	64	22
2017	667	114	109

Kaynak: TÜİK (2019c) ve TÜİK (2019d) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yerli ırklarda verimliliğin artırılması amacıyla 2008 ve 2009 yıllarında sadece damızlık hayvan ithalatı yapılmıştır. Doğrudan kırmızı et arzına kaynak sağlamak için, 2010 yılında başlayan kasaplık hayvan ithalatında, 2014 yılındaki düzenlemelerle sınırlama getirilmiştir (GTHB, 2018). Buna göre, besicilik yapma şartlarına sahip işletmelerin, mevcut yerli hayvan varlığının %40’ı kadar canlı hayvanı %15 gümrük vergisi ile getirmelerine izni verilerek besi hayvanı ithalatı özendirilmiştir. Söz konusu vergi düzenlemesi sonucunda, 2014-2017 yılları arasında ithal edilen besi hayvanın sayısı 24 bin baştan 667 bin başa yükselmiştir. Diğer taraftan, 2017 yılında kasaplık hayvan ithalatındaki gümrük vergisi %26’ya düşürülerek 109 bin büyükbaş kasaplık hayvan ithalatı yapılmış ve iç talebi karşılamaya yönelik ithalat uygulamaları devam etmiştir.

Canlı hayvan ve et ithalatı ancak izin verilen ülkelerden yapılabilmektedir. Bu ülkelerin belirlenmesinde hayvan ırklarının yapısı, verimliliği, sağlık durumu ve uluslararası politika etkili olmaktadır.²¹ Türkiye’nin ithalat yaptığı ülkeler Grafik 4.9’da gösterilmektedir.

²¹ Bosna Hersek’te 2014 yılında yaşanan sel felaketinde bu ülkeye mali destek sağlamak için tarife kontenjani kapsamında ESK’ye %0 gümrük vergisi ile 15 bin ton sığır eti ithalatı yapma yetkisi verilmiştir.

Grafik 4.9: Türkiye'nin kırmızı et ve canlı hayvan ithal ettiği ülkelerin toplam ithalat içindeki payı (2017)

Kaynak: TÜİK (2019c) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Karkas et, sevkiyat sürecinde soğuk hava tertibatı gerektirdiği için taşıma maliyetleri yüksektir. Ayrıca iklimlendirme ile ilgili elverişli şartlar, TIR'da daha kolay sağlandığı için karkas et taşımacılığı genellikle karayoluyla yapılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'ye 2017 yılında ithal edilen 18.587 ton kırmızı etin %83'ü Polonya'dan, %14'ü Fransa'dan karayolu ile getirilmiştir. Canlı hayvan ithalatında ise mal fiyatı ve lojistik maliyetlerin yanında hayvanların taşıma sürecinde refahının sağlanması unsurları ihracatçı ülke seçiminde etkilidir.²² Bu kriterlere göre, 2017 yılında ithal edilen büyükbaş hayvanın %54'ü Uruguay ve Brezilya'dan denizyolu ile Türkiye'ye getirilmiştir.

Türkiye, yerli üreticileri düşük fiyatlı ithalata karşı korumak amacıyla referans kıymet ve gözetim uygulaması gibi tarife dışı önlemlere başvurmuştur. Referans kıymet uygulaması, bir malın ithalatının yerli üreticilere zarar verecek veya zarar tehdidi yaratacak miktarda artması durumunda, gümrük idaresi tarafından belirlenen birim fiyatın ithalat için esas alınmasıdır. Referans kıymetin altında kalan ithalat işlemleri, gümrük idareleri tarafından kıymet araştırmasına tabi tutulmaktadır. İthalatçıların kıymet araştırmasına muhatap olmaması için beyan ettikleri fatura kıymetlerini birim fiyata yükseltmesi gerekmektedir. Gözetim uygulaması ise bir malın ithalatının yerli üreticilere zarar verecek veya zarar tehdidi yaratacak miktarda artması durumunda, söz konusu ithalatın Ticaret Bakanlığı tarafından düzenlenecek

²² Hayvan refahı, et kalitesi ve gıda güvenliği ile yakından ilişkilidir. Beslenme ve suya sınırlı erişim, değişken iklim koşulları ve gürültüye maruz kalma, titreşimler ve toksinler gibi stres, yaralanma, yorgunluk ve hastalık potansiyeli taşıma hayvan refahıyla ilgili başlıca endişeler arasında yer almaktadır. Taşıma araçlarında hayvan başına ayrılan alan, nakil sırasında hayvan refahını etkileyen önemli bir faktördür.

"Gözetim Belgesi" ile belirli bir dönem için izlenmesidir. Gözetim uygulamasına tabi ürünlerin ithalatında her hangi bir miktar kısıtlaması olmamakla birlikte belirlenen birim kıymetin altında beyan edilen ithalat işlemlerinde gözetim belgesi alma veya gümrük kıymetini referans kıymete yükseltme şartı aranmaktadır. Türkiye’de 2010-2014 yılları arasında CIF değeri 4 kg/\$’ın altında kalan karkas ve canlı hayvan ithalatı işlemlerinde referans birim fiyat uygulamasına geçilmiştir. 2017 yılında ise karkas et ithalatı için CIF 4.5 kg/\$, canlı hayvan ithalatı için 3.5 kg/\$ birim fiyat belirlenerek bu fiyatın altında kalan gümrük beyanlarında gözetim belgesi ibrazı zorunluluğu getirilmiştir. İthalat birim fiyatının yükselmesi, gümrük vergisi matrahının artmasına ve dolayısıyla daha fazla vergi ödenmesine neden olacağından ithalat pahalılaşmaktadır. Gözetim uygulamasının neden olduğu gümrük kıymeti artışı Çizelge 4.5’teki örnekte açıklanmaktadır.

Çizelge 4.5: Gözetim uygulamasının ithalat birim fiyatlarına etkisi (Kg/\$)

		Gümrük Yönetmeliğine göre CIF/FOB ayarlaması	Türkiye'nin Raporladığı Birim Fiyat (CIF)
Uruguay'ın Raporladığı Birim Fiyat (FOB)	1.72	1.94	3.7
Brezilya'nın Raporladığı Birim Fiyat (FOB)	2.57	2.9	3.71

Kaynak: ITC (2019f) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye’nin 2017 yılında en fazla büyükbaş hayvan ithalatı yaptığı ülkelerden Uruguay ve Brezilya, ihracat birim fiyatlarını sırasıyla 1.72 kg/\$ ve 2.57 kg/\$ olarak raporlamıştır. Buna karşın, Türkiye, ithalat birim fiyatını 3.70 kg/\$ ve 3.71 kg/\$ olarak raporlamıştır. İthalatçı ve ihracatçı ülkeler tarafından raporlanan verilerin farklılık göstermesi gözetim veya referans kıymet uygulamalarıyla açıklanabilir. Bunun yanında, gümrük kıymetlerinde görülen farklılığın diğer bir nedeni de raporlamada kullanılan teslim şekillerinin değişkenlik göstermesidir.²³ Teorik olarak CIF/FOB ayarlamasından sonra taraf ülkelerin açıkladığı verilerin birbirini teyit etmesi gerekir. Ancak fiyat ayarlaması yapıldığında bile Türkiye’nin raporladığı ithalat tutarı ile Brezilya ve Uruguay’ın raporladığı ihracat tutarının uyumlu olmadığı

²³ İthalatçı ülke istatistiki veriyi CIF kıymet üzerinden, ihracatçı ülke ise FOB kıymet üzerinden raporlamaktadır.

anlaşılmaktadır.²⁴ Dolayısıyla Çizelge 4.5’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin aldığı kıymet bazlı önlemler alıcı ve satıcı arasında belirlenen fatura bedelini arttırmaktadır. Diğer bir ifade ile ithalat pahalılaşmaktadır.

4.3 Türkiye’de Gümrük Vergisi Düzenlemelerinin Et Fiyatlarına Etkisinin Ampirik İncelenmesi

Bu bölümde, gümrük vergisi düzenlemeleriyle kırmızı et fiyatlarının regüle edilmesi konusundaki görüşler tartışılarak ARDL sınır testi yaklaşımına göre kurulan ekonometrik model ve analizde kullanılan veriler tanıtılmıştır. Daha sonra uzun ve kısa dönemde değişkenlerin kırmızı et fiyatlarına etkisi incelenerek elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

4.3.1 Gümrük vergisi düzenlemeleriyle piyasa fiyatlarının regülasyonu

Dış ticaret araçlarını kullanarak tarım ve hayvancılık piyasasına müdahale edilmesi konusunda çeşitli görüşler vardır. Örneğin Dupraz ve Postelle (2013:116), tarım ürünlerini yüksek gümrük vergisiyle korumanın ülke içinde fiyatları yükselttiğini, bunun sonucunda tüketicilerin zarara uğradığını savunmuştur. Bunun tersine, gümrük vergilerinde indirimle gidilmesinin Türkiye’de kırmızı et fiyatlarındaki artışı engelleyemediği ve yerli üretimde daralmaya yol açarak fiyat artışının hızlanmasına neden olduğunu ileri süren görüşler de vardır (Cevger ve Sakarya, 2006:4). Benzer bir yaklaşımla Hadi ve diğerleri (2002:3) de uzun vadede fiyat yükselişlerini engellemek için gümrük vergilerinin düşürülerek ülke içi fiyatları kontrol etmek yerine ithalatı azaltıp yerli üretimi arttıracak önlemler alınmasını önermiştir.

Gümrük vergilerinin yükseltilerek yerli üreticinin korunması ve et fiyatlarını düşürmek amacıyla üretimin teşvik edilip arzın artırılması etkin bir politika olabilir. Örneğin Endonezya, kırmızı et arzındaki yetersizlik nedeniyle ithalatın artması karşısında “kendi kendine yeterlilik” programı başlatarak ithalat kotalarını daraltmış, sığır ve sığır eti üretiminin artırılması için besi hayvanı üretimini teşvik etmiştir. Endonezya’daki ithalat kısıtlamalarının üretim ve fiyatlar üzerindeki etkisini inceleyen Kusriatmi, Syaukat ve Said (2014) söz konusu kısıtlamaların sığır eti üretimini 1990-2011 döneminde olumlu etkilediğini, teknolojik gelişme ve hayvan

²⁴ Gümrük Yönetmeliği’nin 51. maddesine göre İthal malın FOB kıymetinin %10’u navlun, %3’ü sigorta bedeli olarak ithal malın fiilen ödenen veya ödenecek fiyatına eklenmektedir.

üretim sistemlerindeki iyileşme sayesinde Endonezya'nın "kendi kendine yetme"yi başardığı sonucuna varmıştır.

İthalatın ülke içi fiyatlar üzerindeki etkisini ölçen Dhoubhadel ve Stockton (2010:10-11), ABD'nin sığır eti ithalatındaki artışın, fiyatlar üzerinde istatistiki olarak önemli bir etki yaratmadığını, çünkü ithalat hacminin yerli sığır eti fiyatlarını etkileyecek miktarda olmadığını tespit etmiştir. Mitchell ve Tonsor (2017:15) de regresyon analiziyle yaptıkları ampirik çalışmada, ithal ve yerli sığır eti arasında önemli bir ikame edilebilirlik oranı tespit etmelerine karşın sığır eti ithalatının yerli hayvan üretimi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmadığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, ithalatın et fiyatlarını düşürerek üreticilere zarar verdiği yönündeki iddialara ilişkin açık bir gerekçenin bulunmadığını da ifade etmişlerdir.

4.3.2 Ekonometrik modelleme ve veri seti

Çalışmada kırmızı et ithalat miktarı (kg), kırmızı et ithalat birim fiyatı, yem, canlı hayvan, tavuk eti fiyatları ve sanayi üretim indeksi verileri kullanılmış olup bu değişkenlerin kırmızı et fiyatları üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerinin belirlenmesinde ARDL (The Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır.

Literatürde en sık kullanılan eşbütünleşme testleri, hata terimine dayalı iki aşamalı Engle-Granger (1987) yöntemi ile sistem yaklaşımına dayalı Johansen ve Juselius (1990) yöntemidir. Bu yöntemlerin uygulanabilmesi için modelde yer alan tüm değişkenlerin ya orijinal (0) seviyesinde ya da birinci fark seviyesinde (1) durağan olması gerekir, aksi halde sahte regresyon sorunuyla karşılaşılabilir. Ancak, durağanlık dereceleri farklı olan serilere eşbütünleşme yönteminin uygulanamama sorunu Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımı kullanılarak ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca ARDL modeli, modelde kullanılan örneklemin küçük olması durumunda bile etkili bir tahminci olarak kısa ve uzun dönem parametrelerin eşzamanlı tahmin edilebilmesi avantajı da sunmaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler 2010M6-2017M12 dönemini kapsayan aylık verilerden oluşmaktadır. Kırmızı et fiyatları, TÜİK'ten alınan büyükbaş hayvandan elde edilen kırmızı et fiyatlarını kapsamaktadır. Büyükbaş hayvandan elde edilen kırmızı et fiyatının tercih edilme nedeni Türkiye'de kırmızı et arzının yaklaşık %90'nının büyükbaş hayvandan karşılanmasıdır. Karkas ve canlı hayvan ithalat miktarı, DĞÖ

tarafından belirlenen HS6'lı mal sınıflandırma ölçeğinde ve kilogram cinsinden olup TÜİK verisine dayanmaktadır. İthal edilen canlı büyükbaş hayvandan üretilen karkas et miktarının hesaplanmasında ESK (2018)'nin belirlediği %55 ortalama randıman oranı esas alınmıştır.²⁵ Randıman oranı, ithal hayvan ağırlığına uygulanıp canlı hayvandan elde edilen kırmızı et miktarı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu değere daha sonra karkas halde ithal edilen kırmızı et miktarı eklenmek suretiyle ithal edilen toplam kırmızı et miktarı bulunmuştur. İthalat birim fiyatları, TÜİK verilerinden oluşan damızlık olmayan sığırlara ait ithalat tutarının bu hayvanların ağırlıklarına bölünerek hesaplanmıştır.²⁶ Yem fiyatları ise Türk Yem Sanayicileri Birliğinden alınan karma yem fiyatları verilerine dayanmaktadır. Kırmızı etin ikamesi niteliğindeki tavuk eti fiyatları ile canlı hayvan fiyatları TÜİK'ten alınmıştır. Ayrıca, aylık gelir durumunu gösteren herhangi bir veri yayımlanmadığından, çalışmada aylık gelir durumunu güçlü şekilde temsil eden Sanayi Üretim İndeksi kullanılmıştır. Analizdeki fiyat değişkenler (kırmızı et fiyatı, tavuk eti fiyatı, yem fiyatları ve ithalat birim fiyatı) TÜİK'in Tarım ÜFE Endeksi kullanılarak enflasyon etkisinden arındırılmıştır.

4.3.3 Teorik ekonometrik model

Çalışmada canlı hayvan ve karkas ithalatının kırmızı et fiyatları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla ARDL yaklaşımında kurulan temel model aşağıda tanımlanmıştır:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^q \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \beta_1 Y_{y-1} + \beta_2 Y_{1t-1} + \dots + \beta_k Y_{kt-1} + \varepsilon_t \quad (4.1)$$

Modelde Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkenleri, Δ her bir değişkene uygulanan birinci fark işlemini, α_0 sabit terimi, ε_t ise hata terimini, α kısa dönem katsayıları, β uzun dönem katsayıları, t ise zamanı ifade etmektedir. (4.1) no'lu denklemde görüldüğü gibi temel modelde açıklayıcı değişkenlerin farkları ile söz konusu değişkenlerin birinci dereceden gecikmeli değerleri olmak üzere değişkenler

²⁵ Randıman oranı, birim hayvan başına elde edilen et miktarını ifade etmektedir. Bu oran ESK tarafından karkas ağırlığının tokluk fitesi düşülmüş karkas verimi hesaplamasına esas canlı ağırlığa bölünmesiyle tespit edilmektedir.

²⁶İthalat tutarının hesaplanmasında 0102.29 GTİP'inde sınıflandırılan canlı hayvanların ithalat miktarı esas alınmıştır.

iki grupta toplanmıştır. Değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını tespit etmek için öncelikle gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekir. Bu kapsamda alternatif gecikme uzunluklarını belirlemek için VAR analizi yapıp SIC (Schwarz) bilgi kriteri yardımıyla en uygun gecikme uzunluğuna sahip model tespit edilmelidir. (4.1) no'lu eşitlikteki modelde yer alan gecikmeli değere sahip değişkenlerin uzun dönemdeki katsayıları kullanılarak test edilen hipotezin analize uyarlanmış biçimi aşağıda gösterilmiştir.

$$H_0 \Rightarrow \beta_1 = \beta_2 = 0 \text{ (eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1 \Rightarrow \beta_1 \neq \beta_2 \neq 0 \text{ (eşbütünleşme vardır)}$$

Hipotezi test etmek için standart F testi kullanılabilir. Söz konusu test istatistiğinin Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) çalışmasında ortaya koydukları kritik değerler ile kıyaslanması gerekir. Kritik değerler I(0) ve/veya I(1) arasında bir sınır oluşturmaktadır. Eğer hesaplanan test istatistiği, alt sınırın altında kalırsa boş hipotez reddedilemez ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna varılır. Test istatistiği iki eşik değer arasında bulursa da uzun dönemli bir ilişkinin varlığına karar verilemez. Eğer test istatistiği üst sınırın üstünde olursa boş hipotez reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilir. Buna göre aralarında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen değişkenlerin uzun dönem ARDL modeli aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^q \alpha_{ki} X_{kt-i} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ile uzun dönem ARDL modelinden elde edilen hata düzeltme teriminin etkilerini gösteren Hata Düzeltme Modeli ise aşağıda gibi formüle edilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^q \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \theta ECM_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4.3)$$

Denklemden α_{1i} , α_{2i} ve α_{ki} indisleri değişkenlerin kısa dönem katsayılarını, θ ise kısa dönemde dengeden sapmaların hangi hızla düzeldiğini gösteren hata düzeltme terimi (error correction term) katsayısıdır. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, modeldeki serilerin eşbütünleşik olduğuna ek bir kanıt oluşturmaktadır (Bahmani-Oskooee ve Hajilee, 2009). Çalışmada “canlı hayvan ve karkas ithalatı ile ülke içi kırmızı et fiyatları arasında dönemler itibariyle

istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde kurulan hipotez aşağıdaki tanımlanmıştır:

$$\text{Kırmızı et fiyatı} = f(\text{Canlı hayvan ve karkas ithalatı, diğer faktörler}) \quad (4.4)$$

Hipotezi test etmek için kurulan ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini gösteren lineer model ise aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

$$P = \alpha + \beta_1 Q_i + \beta_2 P_i + \beta_3 P_t + \beta_4 P_y + \beta_5 P_c + \beta_6 Y + \varepsilon_t \quad (4.5)$$

Çalışmanın ampirik kısmında yukarıda tanımlanan analiz süreci adım adım izlenerek elde edilen bulgular açıklanmıştır.

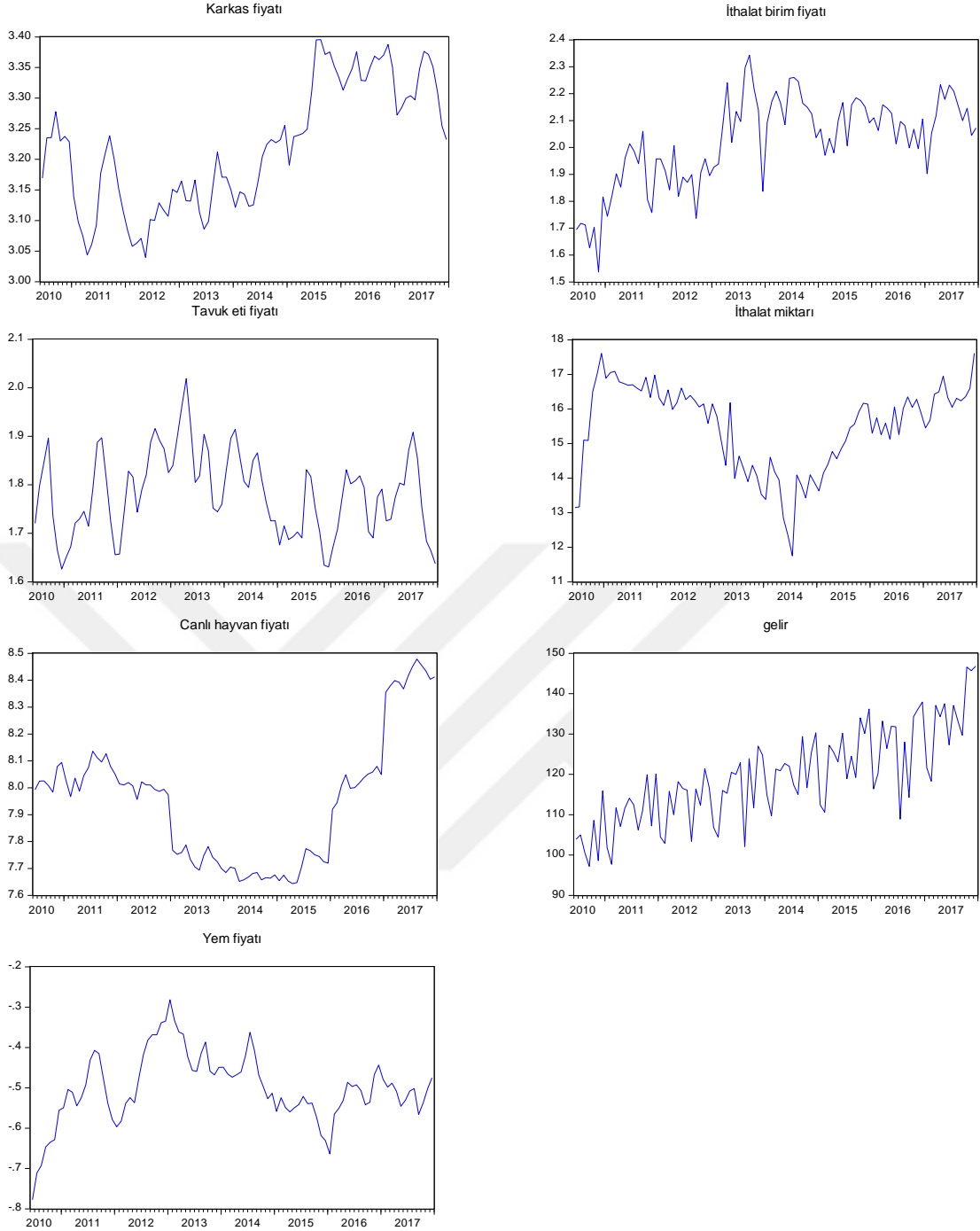
4.3.4 Ampirik Bulgular

Analizde yer alan fiyat değişkenler TÜİK’in Tarım ÜFE Endeksi kullanılarak deflete edilmiştir. 91 gözlemden oluşan veri setindeki tüm değişkenlerin logaritması alınmış olup verilere ilişkin özet bilgiler Çizelge 4.6’da sunulmuştur.

Çizelge 4.6: Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Türü	Kodu	Tanımı
Bağımlı		Kırmızı et fiyatı
Bağımsız	Q_i	İthalat miktarı (kg)
	P_i	İthalat birim fiyatı
	P_t	Tavuk eti fiyatı
	P_y	Yem fiyatı
	P_c	Canlı hayvan fiyatı
	Y	Sanayi Üretim İndeksi

Analizde kullanılan serilerin 2010M6-2017M12 döneminde izlediği seyir Grafik 4.10’da verilmektedir. Canlı hayvan fiyatı ile ithalat miktarını gösteren grafiklerin benzerliği dikkat çekicidir. Buna göre ithalat miktarının artmasına karşın canlı hayvan fiyatlarının yükseldiği görülmektedir.

Grafik 4.10: Değişkenlerin zaman yolu grafiği (2010M6-2017M12)

Eşbütünleşme analizine geçmeden önce serilerin durağan olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Burada durağanlıktan kasıt zaman serisinin ortalaması, varyansı ve kovaryansının zaman içerisinde değişmemesidir (Granger ve Newbold, 1974). Çünkü Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen F istatistiği, değişkenlerin $I(0)$ ve/veya $I(1)$ düzeyinde durağan hale gelmeleri koşuluyla hesaplanabilmektedir. Aylık frekanstaki verilerin hangi düzeyde durağan hale geldiklerini tespit etmek

amacıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testleri yapılmış olup test sonuçları Çizelge 4.7’de sunulmuştur.

Çizelge 4.7: ADF ve PP birim kök testi sonuçları

	ADF		PP	
	Düzyey	1.fark	Düzyey	1.fark
P	-1.980	-7.692	-1.890	-7.699
	(0.295)	(0,000)*	(0.336)	(0.000)*
Q _i	-2.070	-1.275	-2.456	-1.266
	(0.257)	(0,000)*	(0.13)	(0.000)*
P _i	-3.658	□	-3.347	□
	(0,006)*		(0.016)**	
P _t	-3.443	□	-2.905	□
	(0.012)**		(0.049)**	
P _y	-3.235	□	-3.475	
	(0.021)**		(0.011)**	
P _c	-0.227	-9.089	-0.267	-9.089
	(0.93)	(0.000)*	(0.924)	(0.000)*
Y	-2.359	-5.070	-1.055	□
	(0.398)	(0.000)*	(0,000)*	

Not: Ardışık süreç yaklaşımı gereği kullanılan değişkenlerin sabitli ve trendsiz modelin uygun olduğu anlaşılmıştır. *, ** ve *** ilgili istatistiğin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Olasılık değerleri parantez içerisinde verilmektedir

Birim kök testi sonuçlarına göre, P_i , P_t ve P_y değişkenleri I(0) düzeyde, P , Q_i , Y ve P_c değişkenleri ise birinci farkı alındığında I(1) düzeyde durağanlaşmaktadır. Tahmin edilen modelde değişkenler farklı durağanlık özelliği gösterdiğinden ARDL sınır testinin kullanılması uygun olacaktır. Uzun ve kısa dönemli etkileri belirlemek amacıyla yapılan ARDL sınır testi sonuçları Çizelge 4.8’de gösterilmiştir.

Çizelge 4.8: ARDL Sınır Testi Sonuçları

	Değer
F istatistiği	5.85
k	6
VAR gecikme uzunluğu	4
Anlamlılık Düzeyi	Sınır Kritik Değerler
10%	2.12 [3.23]
5%	2.75 [3.61]
1%	3.15 [4.43]

Not: “k” bağımsız değişken sayısını temsil etmektedir.

Sınır testi sonucuna göre, hesaplanan F istatistik değeri 5.85’dir. F istatistiği %1 anlamlılık düzeyine ait üst kritik değerden büyük olduğu için değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmelidir. Başka bir ifade ile Çizelge 4.8’deki bulgulara göre, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı tespit edildikten sonra uzun dönemli tahminleri yapılabilir. Çizelge 4.9’da verilen ARDL Modeline ait uzun dönem katsayıları tahmin edilirken gecikme uzunlukları serbest bırakılmış ve uygun gecikme uzunluğu SIC kriteri yardımıyla ARDL (2,2,0,4,4,1,1) tahmincisinin en uygun gecikme uzunluğuna sahip tahminci olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4.9: ARDL modeli uzun dönem katsayı tahminleri

Değişken	Katsayı	Olasılık
Q_i	-0.283	0.039*
P_i	0.009	0.040*
P_t	0.337	0.056**
P_y	1.562	0.040*
P_c	0.856	0.041*
Y	6.694	0.452
C	13.847	0.048*

Not: ** ve * sırasıyla %10, %5 düzeylerinde anlamlılıklarını göstermektedir.

Çizelge 4.9’da görüleceği üzere, uzun dönemde canlı hayvan fiyatları, yem fiyatları, ithalat birim fiyatı ve tavuk fiyatları değişkenlerine ait katsayılar beklendiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İthalat miktarı ise karkas et fiyatları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlara göre, uzun dönemde canlı hayvan fiyatlarında meydana gelecek %1’lik bir artış karkas et fiyatlarında yaklaşık

%0.85'lik artışa neden olmaktadır. Yem fiyatlarının % 1 artması kırmızı et fiyatlarını yaklaşık olarak %1.5 yükseltmektedir. Tavuk eti fiyatlarındaki %1'lik fiyat artışı ise kırmızı et fiyatlarının yaklaşık %0.33 artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan gelir ve kırmızı et fiyatları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kırmızı et fiyatı ile et ithalatına yönelik değişkenler olan ithalat miktarı ve ithal et birim fiyatı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda ithalat miktarı ile kırmızı et fiyatı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. İthalat miktarındaki %1'lik bir artış karşılığında karkas et fiyatlarında %0.28'lik bir düşüş tespit edilmiştir. İthalat birim fiyatı ile kırmızı et fiyatı arasında ise pozitif ancak sınırlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. İthalat birim fiyatında gerçekleşen %100'lük bir artış bile kırmızı et fiyatında sadece %0.9'luk bir artışa neden olmaktadır. Uzun dönem katsayı tahmin sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de kırmızı et fiyatlarını en fazla etkileyen değişkenlerin canlı hayvan, yem ve tavuk eti fiyatı olduğu görülmektedir. Buna göre, uzun dönem katsayılarının yer aldığı denklem aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\text{Cointeq} = P - (0.28266 * Q_i + 0.00876 * P_i + 0.33736 * P_t + 1.56191 * P_y + 0.85597 * P_c + 6.6940 * Y + 13.8467) + \varepsilon_t \quad (4.6)$$

ARDL modelinin tahmin edilmesi ve uzun dönem katsayılarının belirlenmesinden sonra kısa dönem dinamikleri tespit etmek amacıyla hata düzeltme modelinde (ECM) kısa dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi gösteren hata düzeltme modeli tahmin sonuçları Çizelge 4.10'da gösterilmiştir.

Çizelge 4.10: ARDL modeli hata düzeltme tahmin sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
$D(P_i(-1))$	0.201	0.088	2.284	0.025
$D(P_i)$	0.083	0.022	3.741	0.000
$D(Q_i)$	0.017	0.005	3.548	0.000
$D(Q_i(-1))$	0.011	0.004	2.591	0.011
$D(P_t)$	0.348	0.063	5.545	0.000
$D(P_{ti}(-1))$	-0.269	0.058	-4.644	0.000
$D(P_y)$	0.299	0.088	3.426	0.001
$D(P_c)$	0.133	0.045	2.970	0.004
$D(P_c(-1))$	0.113	0.048	2.368	0.020
$D(Y)$	0.004	0.037	0.111	0.912
CointEq(-1)	-0.077	0.033	-2.325	0.023

Çizelge 4.10'daki CointEq(\square) terimi, hata düzeltme katsayısını temsil etmektedir. Bu katsayı, serilerin uzun dönemli ilişkisindeki hata terimlerinin bir dönem önceki gecikmesini içeren değeridir ve kısa dönemdeki dengesizliğin ne oranda uzun dönemde düzeltilebileceğini göstermektedir. Hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olması için CointEq(\square)'in katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması beklenir. Narayan ve Smyth'e (2005:332-342) göre, hata düzeltme katsayısının negatif bir değer alması, sistemin dalgalanarak dengeye geldiğini ortaya koymaktadır. Beklendiği gibi Çizelge 4.10'da hata düzeltme katsayısının -0.077 ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Test sonucuna göre, kısa dönemde meydana gelen bir şokun ya da olağanüstü bir durumun neden olduğu sapma uzun dönemde %7.7 oranında dengeye gelmektedir. Diğer bir ifade ile dengede meydana gelen bir sapma yaklaşık olarak 15 ay sonra düzelmektedir. Çizelge 4.11'de modele ilişkin tanısal test sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 4.11: Tanısal test sonuçları

Tanısal Testler	H	LM	RR	JB
p değeri	0.789	0.758	0.367	0.536

Not: H sembolü Harvey değişen varyans testini, LM sembolü Breush Godfrey LM otokorelasyon testini, RR sembolü Ramsey Reset fonksiyonel form test istatistiğini ve JB sembolü Jarque-Bera normallik test istatistiğini ifade etmektedir.

Tanısal test sonuçları, tahmin edilen modelin hata terimlerinin normal dağıldığını, otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığını ortaya koymaktadır.

4.4 Sonuç

Türkiye’de 1970-2016 yılları arasında kırmızı etin kaynağı olan hayvan sayısı %21 azalmasına karşın insan nüfusu %127 artmıştır. Kırmızı et piyasasında arz talep dengesinde sapmayı tetikleyen bu süreçte kırmızı et fiyatlarının hızlı bir şekilde yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda 2010-2019 yılları arasında yüksek oranlı fiyat artışı sorununu çözmek için gümrük vergilerinin düşürülmesi ve ithalat yoluyla arzın arttırılmasına dönük politika benimsenmiştir.

Çalışmada, Türkiye’nin 2010M6-2017M12 dönemi için karkas ve canlı hayvan ithalatının ülke içi kırmızı et fiyatlarına etkisi sınanmıştır. Kırmızı et fiyatları ile ithalat miktarı (kg), ithalat birim fiyatı, canlı hayvan fiyatı, yem fiyatı, tavuk eti fiyatı ve gelir arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını analiz etmek için önce serilerin durağanlığı ADF ve Phillips Perron (PP) kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Birim kök testleri sonucunda, ithalat birim fiyatı, tavuk eti fiyatı ve yem fiyatı değişkeni $I(0)$ düzeyde, kırmızı et fiyatı, ithalat miktarı (Kg), gelir ve canlı hayvan fiyatı değişkenlerinin ise birinci farkı alındığında $I(1)$ düzeyde durağanlaştığı tespit edilmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. ARDL uzun dönem tahmin sonuçlarına göre, canlı hayvan fiyatı, yem fiyatı, ithalat birim fiyatı ve tavuk eti fiyatları değişkenlerine ait katsayılar beklendiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İthalat miktarı ise karkas et fiyatları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında Türkiye’deki kırmızı et fiyatları üzerinde girdi maliyeti niteliğindeki canlı hayvan ve yem fiyatları ile ikame ürün olarak kabul edilen tavuk eti fiyatlarındaki değişimin etkili olduğu görülmüştür. Kısa dönem katsayıları ise bir şokun gerçekleşmesi durumunda kısa ve uzun dönem dengesizliğinin, bir sonraki ayda %7.7’sinin düzeldiğine işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile dengede meydana gelen bir sapma yaklaşık olarak 15 ay sonra eski haline gelmektedir.

Kırmızı et fiyatları ile ithalat miktarı ve ithalat birim fiyatları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Uzun dönemde ithalat miktarı ile kırmızı et

fiyatı arasında beklendiği gibi negatif bir ilişki bulunmuştur. İthalat miktarındaki %1'lik bir artış karkas et fiyatlarının %0.28 gerilemesine neden olmaktadır. Başka bir ifade ile ithalat yoluyla arzın arttırılması, ÷lke içi fiyatları reg÷le etme konusunda tam etkin değildir. Bu durum, ithal edilen et miktarının kırmızı et arzında önemli bir ağırlığa sahip olmaması ile açıklanabilir. İthalat birim fiyatındaki %100'lük bir artış kırmızı et fiyatında sadece %0.9'luk bir artışa sebep olmaktadır. Başka bir ifadeyle ithalat birim fiyatı ile kırmızı et fiyatı arasında pozitif ancak çok sınırlı bir ilişki vardır. Elde edilen bulgular g÷zetim veya referans kıymet uygulaması gibi ithalat birim fiyatını arttıran, dolayısıyla ithalat maliyetlerini yükselten tarife dışı engellerin kırmızı et fiyatlarını oldukça sınırlı düzeyde etkilediğini g÷stermektedir. Bu bağlamda yerli üreticinin korunması amacıyla g÷mrük g÷zetimi veya referans fiyatların yukarı yönlü revize edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahuja, V., McConnell, K. E., Umali-Deininger, D., Haan, C.** (2003). Are The Poor Willing To Pay For Livestock Services? Evidence From Rural India. *Indian Journal of Agricultural Economics*, 58(1), 84–99.
- Aichele, R., Felbermayr, G., Heiland, I.** (2016). Going Deep: The Trade and Welfare Effects of TTIP Revised. *CESifo Working Paper*, No. 219.
- Akman, M. S.** (2010). The European Union's Trade Strategy and its reflections on Turkey: An Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 17–45.
- Akman, M. S.** (2014). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1):1–29
- Aktaş, A. R. ve Hatırlı, S. A.** (2010). Kentsel Alanda Et Talep Analizi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği, *Journal of Yasar University*, 3294 –3319
- Alkan, U.** (2017). The Modernization of Turkey's Customs Union with the European Union: Reasons and Possible Outcomes, *EU Diplomacy Paper*, 09/2017.
- Anderson, J. E. ve Wincoop, E.** (2004). Trade Costs, *Journal of Economic Literature*, *Journal Of Economic Literature*, 42(3), 691–751.
- Aydın, E., Aral, Y., Can, M. F., Cevger, Y., Sakarya, E., Sinem, İ.** (2011). Türkiye'de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 82(1), 3–13.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Hajilee, M.** (2009). The J-Curve at Industry Level: Evidence from Sweden-US Trade, *Economic Systems*, Vol. 33(1), 83–92.
- Balassa, B. A.** (1961). *The Theory of Economic Integration*, Illinois: Richard D. Irwin, Inc.
- Baldwin, R.** (1989). The growth effects of 1992, *Economic Policy*, 4(9), 247–281.
- Balkır, C.** (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Banse, M. ve Freund F.** (2019). The Potential Implications of a Brexit for the German Agro-Food Sector—An Analysis Based on the UK Tariffs Announced on March 13, 2019, Braunschweig.
- Barnes, J. ve Morris, M.** (2008). Staying Alive in the Global Automotive Industry: What can Developing Economies Learn from South Africa about Linking into Global Automotive Value Chains?. *European Journal of Development Research*, 20(1), 31–55.
- Bartels, L.** (2016). The UK's Status in the WTO after Brexit. alındığı tarih:06.06.2019, adres: <https://ssrn.com/abstract=2841747>
- Begg, I.** (2016). Brexit: Why, What Next and How?, *CESifo Forum*, 17 (1), 30–36.
- BIS.** (2011). Sources for Economic Growth, Trade and Investment Analytical Papers Topic 6 of 18.
- Booth, S. ve Howarth, C.** (2012). Trading Places: Is EU Membership Still The Best Option for UK Trade?, *Open Europe Report, No. 6/2012*. London: Open Europe.
- Boulanger, P. ve Philippidis, G.** (2015). The End Of A Romance? a Note on the Quantitative Impacts of A ‘Brexit’ From the EU. *Journal of Agricultural Economics*, 66 (3), 832–842.
- Breinlich, H. ve Criscuolo, C.** (2011). International Trade in Services : a Portrait of Importers and Exporters. *Journal of International Economics*, 84(2), 188–206.
- Byrne, S. ve Rice, J.** (2018). Non-Tariff Barriers and Goods Trade: a Brexit Impact Analysis, *Central Bank of Ireland Research Technical Paper*, Vol. 2018, No. 7, 1–30.
- Catalano, A.** (2011). The Political Economy of Turkey—EU Customs Union after the Treaty of Lisbon: A Reappraisal, *Political Studies*, 1(0), 31–48.
- Cevger, Y. ve Sakarya, E.** (2006). Meat Prices And Factors Affecting Them In Turkey. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 30(1), 1–6.
- Chang, W. W.** (2018). Brexit and Its Economic Consequences. *The World Economy*, 41(9), 1–25.
- Charlebois, S., McCormick M., Juhasz M.** (2016). Meat Consumption and Higher Prices, *British Food Journal*, 118(9). 2251 – 2270.
- Ciuriak, D, Dadkhah, A., Xiao, J.** (2017). Brexit Trade Impacts: Alternative Scenarios. Ottawa: Ciuriak Consulting Inc.
- Ciuriak, D., Xiao, J., Ciuriak, N., Dadkhah, A., Lysenko, D. ve Narayanan, B.** (2015). The Trade-Related Impact of a UK Exit from the EU Single Market. Ciuriak Consulting Inc., *Research Report*, 25 April.

- Coe, D. T. ve Helpman, E.** (1995). International R□D Spillovers, *European Economic Review*, 39(5), 859□887.
- Contreras, O. F., Carrillo, J., Alonso, J.** (2012). Local Entrepreneurship Within Global Value Chains: A Case Study in the Mexican Automotive Industry. *World Development*, 40(5), 1013–1023.
- Council of the European Union.** (2012). Press Release 3213th Council meeting Transport, Telecommunications and Energy, Press Release 17591/12, 20 December, Brussels.
- Crafts, N.** (2017). UK Economic Growth Performance in a European Context : Has EU Membership Made Much Difference?, In: Campos N., Coricelli F. (editor) *The Economics of UK□EU Relations: From the Treaty of Rome to the Vote for Brexit*, Switzerland: Palgrave Macmillan, 9□45.
- Çiçek, H. ve Doğan, İ.** (2018). Türkiye’de Canlı Sığır ve Sığır Eti İthalatındaki Gelişmeler ve Üretici Fiyatlarının Trend Modelleri ile İncelenmesi. *Kocatepe Vet J.*, 11 (1): 1□10.
- Çiçek, H., Cevger, Y., Tandoğan, M., Şahin, E. H.** (2010). Estimation of Optimum Fattening Period by Cattles of Brown Swiss. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 16(1), 63–67.
- Dangour, A. D., Hawkesworth, S., Johnston, D., Lock, K., Poole, N., Rushton, J., Waage, J.** (2010). Feeding The World Healthily: The Challenge of Measuring The Effects of Agriculture on Health. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 365, 3083–3097.
- Dawar, K. ve Togan, S.** (2016). Bringing EU□Turkey Trade and Investment Relations up to Date, *Workshop, European Parliament*. DG for External Policies, PE. 535.014, Brussels.
- Dawar, K., Berceo, I. G., Togan, S., Yapıcı, M.** (2016). *Bringing EU-Turkey Trade and Investment Relations Up to Date?, ?”, Workshop European Parliament DG for External Policies*, PE. 535.014, May 2016, Brussels, 1□47.
- Dawar, K., Hartwell, C., Togan, S.** (2018). Reforming and Renegotiating the EU□Turkey Customs Union, *Turkish Political Quarterly*, 17 (1), 129□138.
- Delgado, C. L.** (2003). Rising Consumption of Meat and Milk in Developing Countries Has Created a New Food Revolution. *International Food Policy Research Institute*, (February), 3907–3910.
- Dhingra, S. ve Sampson, T.** (2016). Life after BREXIT: What Are the UK’s Options Outside the European Union?, CEP Brexit Analysis No. 1, Centre for Economic Performance, London: London School of Economics and Political Science.

- Dhingra, S., Huang, H., Ottaviano, G., Pessoa, J.P., Sampson, T., Reenen, J.V.** (2017). The Costs and Benefits of Leaving the EU: Trade Effects, CEP Discussion Paper No. 1478, Centre for Economic Performance Technical Report, London School of Economics and Political Science.
- Dhoubhadel, S. P. ve Stockton, M. C.** (2010). The U.S. Import of Beef: Substitute or Complement for Domestic Beef Production?, *Southern Agricultural Economics Association*, 1–19.
- Djankov, S.** (2017). The City of London after Brexit, Policy Brief No. 1709, Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 1–8.
- Dupraz, C. ve Postolle, A.** (2013). Food Sovereignty and Agricultural Trade Policy Commitments: How Much Leeway Do West African Nations Have?, *Food Policy*, 38(1), 115–125.
- Dünya Bankası.** (2014). Evaluation of the EU–Turkey Customs Union, *World Bank Report*, No. 85830–TR.
- Ebell, M. ve Warren, J.** (2016). The Long–Term Economic Impact of Leaving the EU. *National Institute Economic Review*, 236(1), 121–138.
- El-Agraa, A. M.** (2011). *The European Union: Economics and Policies*, New York: Cambridge University Press.
- Emerson, M.** (2016). Which Model for Brexit?, Centre for European Policy, *CEPS Special Report, No. 147*, October, 1–20.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J.** (1987). Co–Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, 55(2), 251–276.
- Erzan, R.** (2018). Customs Union between EU and Turkey: A Success Story to be Nurtured, *Working Papers, 2018/03*, Bogazici University Department of Economics
- European Commission.** (1996). *EU-Turkey Association Council, Decision 1/95 of 22 December 1995 on Implementing the Final Phase of the Customs Union, (96/142/EC) Official Journal of the European Union*, L 035, 13 February, Brussels.
- European Commission.** (2006). *Global Europe: Competing in the World: A Contribution to the EU’s Growth and Jobs Strategy*, COM(2006) 567 Final, 4 October, Brussels. alındığı tarih:25.12.2018, adres: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:en:PDF>
- European Commission.** (2016a). *Strategic Plan 2016-2020: Trade*, DG Trade, 19 July. alındığı tarih:25.12.2018, adres: <https://ec.europa.eu/info/publications/strategic-plan-2016-2020-trade-en>

- European Commission.** (2016b). Impact Assessment Accompanying the Document Recommendation for a Council Decision Authorising the Opening of Negotiations with Turkey on an Agreement on the Extension of the Scope of the Bilateral Preferential Trade Relationship and on the Modernisation of the Customs Union. Commission Staff Working Document, SWD(2016) 475 Final, Brussels.
- European Commission.** (2018). One Year on EU–Canada Trade Agreement Delivers Positive Results, News Archive, 20 September.
- FAO.** (2009). *Agribusiness handbook: Red Meat. Rome, Italy:FAO.* alındığı tarih:10.06.2019, adres: <http://www.fao.org/3/al178e/al178e.pdf>
- Felbermayr, G., Aichele, R., Yalcin, E.** (2016). *EU-Turkish Customs Union: How to Proceed, VOX CEPR Policy Portal.* alındığı tarih:06.06.2019, adres: <https://voxeu.org/article/eu-turkish-customs-union-how-proceed>
- Ferraz, J. B. S. ve Felício, P. E.** (2010). Production Systems – An Example from Brazil, *Meat Science*, 84(2), 238–243.
- Gasiorek, M., Serwicka, I., Smith, A.** (2018). Which Manufacturing Sectors are Most Vulnerable to Brexit?, *UK Trade Policy Observatory*, Briefing Paper 16 – February 2018.
- Gasiorek, M., Garret, J.M., Winters, L. A.** (2019). ‘What Should We Make of the UK’s “No Deal” Tariffs?’, *UK Trade Policy Observatory*, 14 March 2019.
- Granger, C.W.J., Newbold, P.** (1974). Spurious Regressions in Econometrics, *Journal of Econometrics*, 2, 111–120.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E.** (1993). *Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge MA: MIT press.
- GTHB.** (2015). *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırmızı Et Stratejisi*, Ankara.
- Hadi, P. U., Ilham, N., Thahar, A., Winarso, B., Vincent, D., Quirke, D.** (2002). Improving Indonesia’s Beef Industry. Australian Centre for International Agricultural Research, Working Paper, Canberra.
- Hantzsche, A., Kara, A., Young, G.** (2019). The Economic Effects of the UK Government’s Proposed Brexit Deal, *World Economy*, 42(1), 5–20.
- HM Treasury.** (2016). HM Treasury Analysis: The Long-Term Economic Impact of EU Membership and the Alternatives, *Discussion Paper*, Cm 9250, April, UK: HM Treasury.
- Hosoe, N.** (2017). Impact of Border Barriers, Returning Migrants, And Trade Diversion In Brexit: Firm Exit And Loss Of Variety. *Economic Modelling* 69: 193–204.

- Johansen, S. ve Juselius, K.** (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for the Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169–210.
- Kalkan, S. ve Cünedioğlu, H. E.** (2010). Et Fiyatlarındaki Artışa Nasıl Bakılmalı?, *Politika Notu, TEPAV*, 14.
- Karakaya, E. ve Kızıloğlu, S.** (2017). Analysis of Factors Affecting Red Meat Demand of Households Living in Bingol City Center. *Anadolu Journal of Agricultural Sciences*, 32(2), 169–180.
- Kierzenkowski, R., Pain, N., Rusticelli, E., Zwart, S.** (2016). The Economic Consequences of Brexit: A Taxing Decision, *OECD Economic Policy Paper* No. 16, OECD Publishing.
- Krueger A. O. ve Krishna, K.** (1995). Implementing Free Trade Agreements: Rules of Origin and Hidden Protection, in Deardorff et al. (ed.), *New Directions in Trade Theory*, University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Kusriatmi O. R, Syaukat, Y., Said, A.** (2014). Analysis of the Effects of Beef Import Restrictions Policy on Beef Self-Sufficiency in Indonesia, *Journal of the International Society for Southeast Asian Agricultural Sciences*, 20(1), 115–130.
- Lea, B. R.** (2018). Trading with the EU post-Brexit: The WTO Option is Perfectly Feasible, *Arbuthnot Banking Group*, 18.
- Mangtorn, J. ve Winters, L.A.** (2018). Can CETA-Plus Solve the UK's Services Problem?, *UK Trade Policy Observatory Briefing Paper*, No. 18, 12.
- Mayer, T., Vicard, V., Zignago, S.** (2018). The Cost of Non-Europe, Revisited, *Banque de France Working Paper* No. 673, April.
- Mehta, R., Narrod, C. A., Tiongco, M. M.** (2008). Livestock Industrialization, Trade and Social-Health-Environment Impacts in Developing Countries: A Case of Indian Poultry Sector, No. RIS DP-146, New Delhi.
- Mejean, I. ve Schwellnus, C.** (2009). Price Convergence in the European Union: Within Firms or Composition of Firms? *Journal of International Economics*, 78(1), 1–10.
- Minford, P.** (2018). How the Civil Service Has Misled Us About the Costs of Brexit and the Customs Union, *Economists for Free Trade, Brexit Central*.
- Mitchell, J. L. ve Tonsor, G. T.** (2017). Reexamining the Question : Are Imported Beef and Domestic Beef Complements or Substitutes?, *Southern Agricultural Economics Association*, 1–26.
- Moric, H. ve Mariano, V.** (2018). Comparison of Different Regimes of Future Legal Relations Between the United Kingdom and the European Union after Brexit. *Public Affairs*, 18(4), 31–44.

- Narayan, P. K. ve Smyth, R.** (2005). What Determines Migration Flows From Low Income to High Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji U.S. Migration 1972-2001, *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.
- Nas, Ç.** (2017). Economic Specialists "Expert Interview", in Akman S. Vesterbye, D.S. (ed.) A Modernized EU-Turkey Customs Union: Expert Interviews and Analysis, *ENC Perspectives*, April.
- Ogbeide, A. O.** (2015). Meat Industry Development in Nigeria: Implications of the Consumers' Perspective, *Mayfair Journal of Agribusiness Management* 1(1), 59-75.
- Oluwatoyin, M. ve Balcilar, M.** (2012). Impact of Food Security on Urban Poverty : A Case Study of Lagos, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 65(1995), 1225-1229.
- Otto, U. F. ve Ghauri, P. N.** (2019). Brexit Negotiations: From Negotiation Space to Agreement Zones. *Journal of International Business Studies*, (50)137-149.
- Özertan, G., Saghalian S. S., Tekgüç H.** (2015). Dynamics of Price Transmission and Market Power in the Turkish Beef Sector, *İktisat İşletme ve Finans*, 30(349): 53-76.
- PAGEV.** (2018). *Türkiye Plastik Sektörü İzleme Raporu*, 2018/6. alındığı tarih:19.10.2019, adres: <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/turkiye%20plastik%20sektor%20TR%202018%206.pdf>
- Palmer, C. M.** (2011). *The Demand for Meat and Patterns of consumption: An Introductory Guide*, Nottingham University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J.** (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Porto, P. ve Morini, C.** (2014). Trade Facilitation, the Authorized Economic Operator and the Single Window : A Gravity Model Approach. *Customs Scientific Journal*, 4(2), 44-53.
- Prins, C., Heijmerikx, M., Vreede, I., Erken, H., Hayat, R.** (2018). Measuring the Permanent Costs of Brexit. *National Institute Economic Review*, 244(1), 46-55.
- PwC.** (2016). *Leaving the EU: Implications for the UK economy*, Vol. March, PwC UK.
- Ramiah, V., Pham, N.A.H., Moosa, I.** (2016). The Sectoral Effects of Brexit on the British Economy: Early Evidence from the Reaction of the Stock Market, *Applied Economics*, 49 (26), 2508-2514.

- Rojas-Romagosa, H.** (2016). Trade Effects of Brexit for the Netherlands. CPB Back Ground Document, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, June, Rotterdam.
- Sans, P. ve Combris, P.** (2015). World Meat Consumption Patterns: An Overview of the Last Fifty Years (1961–2011). *Meat Science*, 106–111.
- Santich, B. J.** (2014). Beef Consumption: Historical Overview, Recent Trend and Contemporary Attitudes. In C. David ve K. Lewis (Editor), *Beef Cattle Production and Trade* (1–16). Melbourne: CSIRO Publishing.
- Sapir, A., Schoenmaker, D., Veron, N.** (2017). Making The Best of Brexit for the EU27 financial system. Bruegel Policy Brief, Issue 1.
- Schwok, R. ve Najy, C. M.** (2018). Brexit, Swiss "Model", Pros and Cons in Comparative Perspective, 6 February, London: Exiting the EU Committee House of Commons.
- T.C. Sağlık Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi.** (2014). “Türkiye’de Beslenme ve Sağlık Araştırması TBSA”, *Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu*. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 931, Hacettepe Üniversitesi Diyetisyenlik Bölümü, 519.
- TCMB.** (2017). *Enflasyon Raporu 2017-III*. alındığı tarih:21.11.2019, adres: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB/TR/Main/Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon/Raporu/2017/Enflasyon/Raporu/2017/III>
- Thompson, G. ve Harari, D.** (2013). The Economic Impact of EU Membership on the UK, *Economic Policy and Statistics*, Standard Note SN/EP/6730, House of Commons Library.
- Titievskaja, J.** (2019). *EU Trade Policy*, EPRS –European Parliamentary Research Service In-Depth Analysis, Brussels: European Parliament.
- Togan, S.** (2015). The EU–Turkey Customs Union: A Model for Future Euro–Med Integration, *Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries*, Switzerland: Springer.
- Turhan, Ş., Erdal, B., Çetin, B.** (2010). Türkiye’de Kırmızı Ette Fiyat Oluşumu ve Etkileyen Faktörler, *Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 22–24 Eylül, 2010, Şanlıurfa. Türkiye, 387–395.
- UK Department for International Trade.** (2017). *Preparing for Our Future UK Trade Policy*. alındığı tarih:06.10.2019, adres: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/654714/Preparing_for_our_future_UK_trade_policy_Report_Web_Accessible.pdf
- USDA.** (2018a). *Livestock and Poultry: World Markets and Trade Report*. alındığı tarih:23.07.2019, adres: https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf

- USDA.** (2018b). *Erdoğan, C. Ç., Turkish Food Retail Industry, Report (Vol. TR8005).*
- Uzunöz, M. ve Karakaş, G.** (2014). Socio-economic Determinants of Red Meat Consumption in Turkey: A Case Study, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 37–52.
- Villarreal, M. A.** (2009). Mexico's Free Trade Agreements, *CRS Report for Congress, Congressional Research Service*, Report No. R40784, April 25.
- Viner, J.** (1950). *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York.
- Ward, M.** (2019). Statistics on UK-EU Trade, *The House of Commons Library*, No. 7851.
- Watkins, R.** (2013). Meeting the China Challenge to Manufacturing in Mexico”, in Peters, D.E., Hearnd A.D. □ Shaiken, H. (ed.), *China and the New Triangular Relationships in the Americas: China and the Future of US-Mexico Relations*, Mexico-USA: Center for Latin American Studies.
- Welfens, P. J. J. ve Xiong, T.** (2019). Brexit Perspectives : Financial Market Dynamics, Welfare Aspects and Problems from Slower Growth. *International Economics and Economic Policy*, 16 (1), 215–265.
- Zhang, X., Chu, F., Yu, X., Zhou, Y., Tian, X., Geng, X., Yang, J.** (2017). Changing structure and sustainable development for China's hog sector. *Sustainability*, 9(1), 69–84.

İnternet Kaynakları

- Douglas, J.** (2017). UK's Hammond Announces Sharp Cuts to Economic Forecasts. <https://www.wsj.com/articles/uk-s-hammond-announces-sharp-cuts-to-economic-forecasts-1511357941>
- DTÖ.** (2019). Tariff Profiles. alındığı tarih:06.06.2019, adres: https://www.wto.org/english/res/e/statis/e/tariff/profiles/list_e.htm
- Dünya Bankası.** (2019). Countries and Economies. Alındığı tarih 15.09.2019, adres: <https://data.worldbank.org/country/turkey?view=chart>
- ESK.** (2018). *Hayvan Alım Fiyatları*, alındığı tarih:28.10.2018, adres: adres: <https://www.esk.gov.tr/tr/11931/Alim-Fiyatlari>
- FAO.** (2018b). *FAO Meat Price Index*, alındığı tarih:08.10.2018, adres: <http://www.fao.org/economic/est/est-commodities/meat/en/>
- FAOSTAT.** (2019a). *Live Animals*. alındığı tarih:12.07.2019, adres: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA>

- FAOSTAT.** (2019b). *Detailed Trade Matrix*. alındığı tarih:12.07.2019, adres:
<http://www.fao.org/faostat/en/#data/TM>
- Financial Times.** (2019). *Airbus Chief Tom Enders Brands Handling of Brexit a Disgrace*. alındığı tarih:23.11.2019, adres:
<https://www.ft.com/content/5c60b8ba-1f7a-11e9-b126-46fc3ad87c65>
- GTHB.** (2018). *Besilik Sığır İthalatında Uyulması Gereken Usul Ve Esaslar Hakkında Talimat*. alındığı tarih:19.11.2019, adres:
<https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Hayvancilik/Ithalat-Ihracat/Buyukbas-Ihtalat-Ihracat>
- ITC.** (2019a). *Trade Map List of Supplying Markets for a Product Imported by United Kingdom Product: TOTAL All products*. alındığı tarih:08.03.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Country/SelProductCountry/TS.aspx?nvpm=1%7c826%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1>
- ITC.** (2019b). *Trade Map List of Products Exported by United Kingdom*. alındığı tarih:08.03.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Product/SelCountry/TS.aspx?nvpm=1%7c826%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1>
- ITC.** (2019c). *Trade Map List of Services Exported by United Kingdom Service* alındığı tarih:21.11.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Service/SelCountry/TS.aspx?nvpm=1%7c826%7c%7c%7c%7cS00%7c1%7c3%7c1%7c2%7c2%7c1%7c5%7c1%7c1>
- ITC.** (2019d). *Trade Map List of Supplying Markets for a Product Imported by United Kingdom*. alındığı tarih:21.11.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Country/SelProductCountry/TS.aspx?nvpm=1%7c826%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1>
- ITC.** (2019e). *Trade Map List of Products Imported by United Kingdom*. alındığı tarih:21.11.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Product/SelCountry/TS.aspx?nvpm=1%7c826%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1>
- ITC.** (2019f). *Bilateral Trade Between Turkey and Uruguay Bilateral Trade between Turkey and Brazil*. alındığı tarih:21.12.2019, adres:
<https://www.trademap.org/Index.aspx>
- OECD.** (2017). *Export Controls and Competitiveness in African Mining and Minerals Processing Industries*. alındığı tarih:21.11.2019, adres:
<https://www.oecd-ilibrary.org/trade/export-controls-and-competitiveness-in-african-mining-and-minerals-processing-industries-1fd8281e>

- OECD.** (2019). *Meat Consumption*. alındığı tarih:21.11.2019, adres:
<https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>
- ONS.** (2018). *Summary of Balance of Payments, The Pink Book*. alındığı tarih:21.12.2019, adres:
<https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/datasets/1summaryofbalanceofpaymentsthepinkbook2016>
- ONS.** (2019a). *UK Total Trade: All Countries, Non-Seasonally Adjusted-January to March 2019*. alındığı tarih:08.03.2019, adres: :
<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/internationaltrade/datasets/ukttotaltradeallcountriesnonseasonallyadjusted>
- ONS.** (2019b). *UK Trade in Services: All Countries, Non-Seasonally Sdjusted*. alındığı tarih:08.03.2019, adres:
<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/internationaltrade/datasets/ukttotaltradeallcountriesnonseasonallyadjusted>
- Sommerland, J. ve Chapman, B.** (2019). *Which Companies Are Leaving UK, Downsizing or Cutting Jobs Ahead of Brexit?, The Independent, Business News, 26 February*.alındığı tarih: 15.10.2019, adres:
<https://www.independent.co.uk/news/business/news/brexit-companies-leaving-uk-list-job-cuts-eu-no-deal-customs-union-a8792296.html>.
- The Guardian.** (2013). *David Cameron's EU Speech - Full Text Full Text of the Prime Minister's Speech About His Plans for a Referendum on British Membership of the European Union, 23 January*, alındığı tarih:23.09.2019, adres:
<https://www.theguardian.com/politics/2013/jan/23/david-cameron-eu-speech-referendum>
- TİM.** (2019). *Anlaşmasız Brexit'in Gerçekleşmesi Durumunda Türk İhraç Ürünlerinin Karşılığası Muhtemel Vergi Oranları*. alındığı tarih:21.11.2019
adres:<https://tim.org.tr/files/downloads/duyuru/Anla%C5%9Fmas%C4%B1z%20BREXIT%20ve%20T%C3%BCrk%20%C4%B0hracat%C4%B1na%20%20Olas%C4%B1%20Etkisi.pdf>
- Tobin, A.** (2019). *The List of Companies Leaving the UK in the Lead up to Brexit Grows, Ready for Brexit*, alındığı tarih:23.09.2019, adres:
<https://readyforbrexit.co.uk/the-list-of-companies-leaving-the-uk-because-of-brexit-grows/>
- TÜİK.** (2019a). *Dış Ticaret İstatistikleri*. alındığı tarih:22.11.2019, adres:
<http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?altid=1046>
- TÜİK.** (2019b). *Dış Ticaret İstatistikleri-İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulamar*. alındığı tarih:22.11.2019, adres:
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- TÜİK.** (2019c). *Dış Ticaret İstatistikleri*. alındığı tarih:22.11.2019, adres:
<http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?altid=1046>

- TÜİK.** (2019d). *Dış Ticaret İstatistikleri-İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulamalar*. alındığı tarih:22.11.2019, adres: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- TÜİK.** (2019e). *Hayvancılık İstatistikleri-İstatistiksel tablolar ve dinamik sorgulamalar*. alındığı tarih:22.11.2019, adres: <http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?altid=1002>
- TÜİK.** (2019f). *Tarımsal Fiyat ve Ekonomik Hesaplar*. alındığı tarih:28.11.2019, adres: <http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?altid=1004>
- UK Government.** (2019a). *Non-Preferential Tariff Rates and Quotas on imports If the UK Leaves the EU with No Deal*. alındığı tarih:21.11.2019, adres: <https://www.gov.uk/government/publications/temporary-rates-of-customs-duty-on-imports-after-eu-exit/mfn-and-tariff-quota-rates-of-customs-duty-on-imports-if-the-uk-leaves-the-eu-with-no-deal>
- UK Government.** (2019b). *Trade Tariff: Look up Commodity Codes, Duty and VAT Rates*. alındığı tarih:07.09.2019, adres: <https://www.trade-tariff.service.gov.uk/sections>
- UK Government.** (2019c). *UK Trade Agreements with Non-EU Countries in a No Deal Brexit*. alındığı tarih:20.10.2019, adres: <https://www.gov.uk/guidance/uk-trade-agreements-with-non-eu-countries-in-a-no-deal-brexite>
- USGS.** (2017). *Mineral Commodity Summaries 2017*, US Geological Survey, U.S. Government Publishing Office.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Gökhan Aktaş
Doğum Tarihi ve Yeri : 27.03.1980, Adana
E-posta : g.aktas2@ticaret.gov.tr

ÖĞRENİM DURUMU

- **Lisans** : 2002, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2014, Namık Kemal Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2006-2020 yılları arasında Ticaret Bakanlığı'nda çalıştı.
- 2015 ve 2019 yıllarında Dünya Gümrük Örgütü tarafından Liyakat Sertifikası ile ödüllendirildi.
- 2020 yılında İstanbul Gedik Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı.

YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Makale

- Aktaş, G. (2018). Akıllı Sınır Yaklaşımı Çerçevesinde Blok Zinciri Teknolojisinin Gümrük İşlemlerinde Potansiyel Kullanım Alanları, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5(14), 18-31.
- Aktaş, G (2018). Endüstri 4.0'in Gümrük Politikası ve Uygulamaları Üzerine Etkileri, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5(12), 10-18.

Bildiri

- Aktaş, G. (2017). Dış Ticarete Trafik Sapması: Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Dış Ticaretine Etkisi Örneği, *IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi*, 21-22 Aralık 2017 İstanbul, Türkiye.
- Aktaş, G. (2018). Industry 4.0 and Trade Facilitation: Impact Analysis on Turkish Exports through the Panel Gravity Model, *WCO PICARD Conference*, 9-11 October, Malatya, Turkey